

NÛDEM

No 19 1996

Kovara Hunerî, Edebî û Çandî

WEŞANÊN NÛDEMÊ

- ◆ BINGEHÊN GRAMERA KURDMANCI Celadet Ali Bedir-Xan / Gramer
- ◆ DÊ Û DÊMARÎ Egidê Xudo ji Kirilîkî: Nacî Kutlay / Roman
- ◆ KESKESOR Nûredîn Zaza / Çîrok
- ◆ DI FOLKLORA KURDÎ DE SERDESTIYEKE JINAN Rohat / Lêkolîn
- ◆ HÊZ Û BEDEWIYA PÊNÛSÊ Mehmed Uzun / Ceribandin
- ◆ MÎRZA MEHEMED Medenî Ferho / Roman
- ◆ MILKÊ EVÎNÊ Rojen Barnas / Şiir
- ◆ ZAROKA ŞEVÊ Jack London Werger: Mustafa Aydoğan / Çîrok
- ◆ BIYANÎ Albert Camus Werger: Fawaz Husên / Roman
- ◆ MÎRZAYÊ BIÇÛK A. de Saint-Eksupéry Werger: Fawaz Husên / Çîrok
- ◆ GOTIN Yaşar Kaya / Ceribandin
- ◆ ANTOLOJIYA ÇÎROKA NÛ YA KURMANCÊN BAŞÛR Xelîl Duhokî
- ◆ ŞEVÊN SPÎ Dostoyevskî Werger: Firat Cewerî / Roman
- ◆ MIŞK Û MIROV John Steinbeck Werger: Firat Cewerî / Roman
- ◆ BEXÇEYÊ VÎŞNE Çexov Werger: Firat Cewerî / Piyes
- ◆ LI BENDA GODOT Samuel Becket Werger: Firat Cewerî / Piyes
- ◆ GOTINÊN NAVDARAN Amadekar: Firat Cewerî / Aforîsma
- ◆ GIRTÎ Firat Cewerî / Çîrok
- ◆ KEVOKA SPÎ Firat Cewerî / Çîrok
- ◆ KULTUR, HUNER Û EDEBIYAT Firat Cewerî / Ceribandin, hevpeyvin
- ◆ ÇÎROKA ŞOFÊR Cengîz Aytmatov Werger: Nacî Kutlay / Roman
- ◆ EVÎNA REBEN Derwêş M. Ferho / Şiir
- ◆ BANGA HAWARÊ Medenî Ferho / Şiir
- ◆ KULTUR Û RAMAN Şerefxan Cizîrî / Ceribandin
- ◆ KURÊ ZINARÊ SERBILIND Sidqî Hîrorî / Roman
- ◆ DERWARÎ Yusufê Cerihî / Şiir

PIRTÛKXANEYA XWE BI WEŞANÊN NÛDEMÊ BIXEMILÎNE!

NÛDEM

Kovara hunerî, edebî û çandî

*

Xwedî û berpirsiyarê giştî
Chief Editor

Fîrat Cewerî

*

Hejmar 19, sal 5
Payiz: 1996

*

Şerdên abonetiye (salek)
Swêd: 190 Sek
Welatên din: 50 \$
Institution 260 Sek

*

Postgiro: 636 36 25-2
ISSN: 1103-1964

*

Wêneya bergê: Tabloya Bişar Îsa

*

Pergala berg û rûpelan: Nûdem

*

NÛDEM kovareke ser-
bixwe û Kurdistanî ye,
ferqiyetê naxe navbera
nêrîn û îdeolojiyên kur-
dan, ji dijminatîya kes û
rêkxistinan dûr e, rûpe-
lên wê ji hemû nivîska-
rên kurd re vekirî ne.

Adres:

NÛDEM

Termov. 52 2tr.

176 77 Järfälla-Sweden

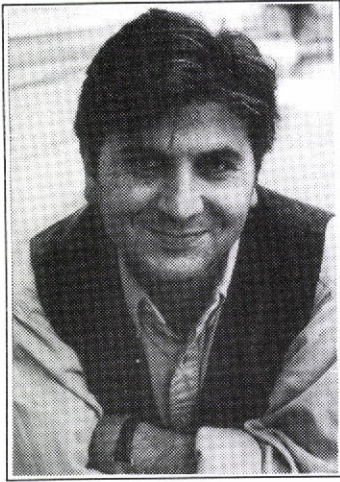
Tel û Fax: 8-583 564 68

NAVEROK

- 4 INTELLEKTUELIYA KURDÎ ♦ Fîrat Cewerî
- 12 RONAKBÎR Û RONAKBÎRÎ ♦ Rojan Hazim
- 22 INTELLEKTUEL Û INTELLEKTUELİZM ♦ Şahîne Bekirê Soreklî
- 27 INTELLEKTUEL... ♦ Edîp Polat
- 32 ROLA REWŞENBIRIYÊ ♦ Derwêş M. Ferho
- 36 PIRSGIRÊKA INTELLEKTUELIYA KURDÎ ♦ Cemşîd Bender
- 40 REWŞENBIRÊN POLÎTİK ♦ Şerefxan Cizirî
- 46 BÊDENGÎ MIRINA REWŞENBIRAN E ♦ Medenî Ferho
- 50 INTELLEKTUEL ♦ Riza Polat
- 52 ŞÎREK JI ♦ Yawer
- 55 KOMUTAN ♦ Serdar Roşan
- 59 ŞÎREKE SÊWÎ
- 60 XEWNA ÇELENGÊ KOÇER ♦ Sebrî Botanî
- 63 HEWÎ ♦ Xemgîn Temê
- 69 MAMOSTE, MAMOSTEI ♦ Nizar Agirî
- 71 HEMESEÎD HESEN ♦ Xelîl Duhî
- 87 NELSON MANDELA ♦ Mihemed Dehsîwar
- 99 AZAR MAHLOUJIAN ♦ F. Cewerî
- 102 60 SALIYA WEŞÎRÊ EŞO ♦ Têmûrê Xelîl û Emerîkê Serdar
- 107 XEZAL ♦ Lokman Polat
- 109 ROJEK JI ROJÊN EVDALÊ ZEYNIKÊ ♦ Adil Dûran
- 112 ÇIROKÊN SUZAN SAMANCI...

Întellektueliya kurdî

Fîrat Cewerî

Tiştê tu dibêji ez qebûl nakim, lê ez he-
ta mirinê mafê te yê gotinê diparêzim.

Voltaire

Ev demek e di nava rûpelên kovar û
Erojnameyên kurdan de, di çavîka te-
levizyona Med'ê de û herweha li der û
dorên kurdan munaqeseya terma întel-
lektuelî, întellektuelên kurd û berpirsiya-
riyên întellektuelan tê kirin. Berî bi de-
mekê jî bi vê mijarê ve girêdayî, munaqeseya
nasnava şairê kurd, nivîskariya kurdî
û romana kurdî dihate kirin. Destavêtina
vê beşa girîng û jibîrbûyî, nişana pêşketi-
nê û ber bi bajarvaniyê ve bi xurtî gavavê-
tinê ye. Ji aliyê din ve, mizgîniya zayîna

întellektueliya kurdî û rohnîbûna civaka kurdî ya tarî ye. Munaqeseyên bi vî
babetî, lê bi perspektîfên cûda ji mêj ve li welatên îndustrî hatine kirin.
Herçiqaş cihêbûna kulturê, cihêbûna ziman û cihêbûna av û hewa welatan,
karakterên întellektueliyeke cihê jî tînin pê û herçiqaş karakterên întellektu-
eliya cihê bi karakterên neteweyên cihê û li gorî pêşketin û paşdemayîna
wan neteweyan reng û şêkil digirin jî, dîsan di navteyê de, mîna hêlên mi-
rovên dinyayî yên hevbeş, hêlên întellektuelan jî yên gelekî hevbeş hene.
Gava em mijarê bînin ser întellektuelên kurdan û kurteanalîz û tarîfeke întel-
lektueliya kurdî bikin, em ê ne bikaribin xwe jî întellektueliya cîhanî qut
bikin, ne jî tenê bi perspektîfeke neteweyî nêzikî mijarê bibin. Lê, divê em
rewşa kurdan, rewşa welatê wan, sosyo-ekonomiya welêt, siyaseta serdestên
kurdan û siyaseta kurdan bi xwe jî berçav bikin.

Di civata kurdî de ne derxistina întellektuelan, liserlinganmayin û xweparastina kurdan bi serê xwe bûyereke unîk e. Tu heftê salî di bin zilm û zorê de bimînî, tu heftê salî werî înkarkirin, tu heftê salî ji zimanê xwe, ji hebûna xwe, ji navê xwe werî bidûrxistin, û tu dîsan li ser lingan bimînî; ne bi tenê li ser lingan bimînî, lê tu ji nava xwe siyasetvanan, nivîskaran, hunermendan û întellektuelan derxînî; bi zimanekî ku di dibistanan de nehatiye xwendin tu pê romanên, çîrokan û şîfran binivîsînî. Herçiqas mînakên nêzîkî vê rewşê li cîhanê werin dîtin jî, dîsan gelekî kêma in. Wê çaxê wê taybetmendiyê întellektuelên kurd jî hebe, wê xweseriyê întellektuelên kurd û herweha wê berpirsiyariyê întellektuelên kurd î taybetî hebe.

Gava em întellektuelên kurdan bikin du kategorî û ji kategoriya întellektuelên kurd ya kurdperwer û welatêz bi rê bikevin, em ê bibînin întellektuelên kurd berpirsiyariyên xwe yê întellektuelî û civakî bi cih anîne û gelek çaran xwestine ji hêza xwe bêtir li ber xwe bidin. Derketin û zayîna întellektuelên kurdan ne tenê derketineke întellektuelî, lê belê derketineke protestoyî, derketineke serîhildanî, derketineke parastin û ji mirinê rizgarkirina hin tiştên bingeşî in. Ji ber qelsiya nexwendinê, nebûna siyasetvanên jîr û pirhêl, întellektuelên kurdan mecbûr mane barê xwe girantir bikin, barê gelekî bidin ser milên xwe û bixwazin ji bo azadiya wî gelî têkoşînê bidin. Di vir de întellektuelên kurd mecbûr mane ku cih bi cih rola siyasetvanên kurd jî bileyizin, ji tevger û berxwedanê gel re bibin serkêş, sîngên xwe bidin ber guleyan. Ev celebîntellektueliya kurdî, tarîfa Benda ya întellektuelî tîna bîra mirov. Benda dibêje: "Întellektuelên rastî, dikarin bi kaxezên xwe ve werin şewitandin, werin surgûnkirin û li çarmîxê werin xistin."

Em ê di rêzên pêş de bibînin ku bi rastî jî aqûbeteke wilo hatiye serê întellektuelên kurdan. Întellektuelên kurdan bi piranî li derveyî sînorên welêt xwe gihandin, bi kapasîteyên xurt û kemilandî xwe avêtina hemêza gel. Neşiyarbûna gel, nezaniyê û paşdemayîna gel, her tim kiriye ku qutbûnek di navbera wan û întellektuelên wan de çêbibe. Ji ber nebûna tevgerên siyasî yê modern û qelsbûna têgihîştina kulturî, gel û întellektuelên xwe an bi zimanên cihê peyivîne, an jî di warê jî-hevtêgihîştinê de gelekî zehmetî kişandine.

Di întellektueliya kurdî de rola Bedir-Xaniyan

Întellektuelên kurd her tim fêdeya miletê xwe, rîya azadî û hişyariyê, fedekarî û malwêraniya xwe, xistine pêşîya menfeet û karyera xwe. Gava em li banga xwediyê rojnameya Kurdistanê, Mîqdad Mîthed Bedirxan ya berî bi sed salî guhdarî dikin,

em li fedekarî û dilsoziya wî temaşe dikin, em dibînin ku resimekî întellektueliya kurdî ya dema me jê derdikeve. Gava hemdemên wî yê Ewrûpayî bi riya çape-menî û rojnamederxstîne dewlemend dibûn, Mîqdad Mîthet Bedirxan, ji bo şiyarkirina kurdan, ji bo ji nezaniyê rizgarkirina wan, ji bo medenîkirin û rakirina wan ya ser lingan, hem bi malê xwe, hem jî bi canê xwe xwe avêtibû meydana întellektuelî û siyaseta kurdî.

Celadet Bedir-Xan jî dide ser eynî riyê. Ger ew kurdayetiyê neke, bi pirsgirêka kurdan re mijûl nebe; li xwe, li navê xwe, li malê xwe bifikire, wê bikaribe jiyaneke bêdeng û aram bijî. Lê ew weha nake, ew dixwaze hemû zanebûna xwe, ilmê xwe, kapasîteya xwe veguhêza civaka xwe û bi wê riyê, miletê xwe şiyar bike, zimanê ku bi zorê jê hatiye stendin, bidiyê, wî bike xwediyê şexsiyet û rûmetê û ew bi xwe jî xwe bi şexsiyet û bi rûmet hîs bike, bibîne.

Dema Celadet Beg, di dîroka întellektueliya kurdî de, demeke zêrîn e. Piştî ku serhildana Agiriyê têk diçe, tevgera Xoybûnê belav dibe, Îhsan Nûrî Paşa û birêvebirên serhildanê xwe didin alî, Celadet Bedir-Xan bi her awayî xwe davêje meydana întellektueliya kurdî. Întellektueliyeke modern, bi pîvanên modern û humanîst, lê hetta tu bibêjî bi reha kurdayetiyê ve girêdayî. Ew dixwaze bi wî awayî baweriya kurdan xurt bike, zimanê wan bi wan şêrîn bike û hem bike ku ew li ser koka xwe bilind bibin, hem jî mîna perçeyek ji cîhanê, xwe nêzikî mirovatiya cîhanî bikin. Dîsa Benda dibêje: "Ji ber ku întellektuelî karekî zehmet e, li dij statukoyan derketin e, stûyê xwe dayîna ber kêrê ye, her tim hejmara wan jî kêm e". Em dizanin ku Benda di tarîfa întellektulan de, navendê Ewrûpa digire. Ew bawer dike di civakên Ewrûpayî yê pîrxwende de jî hejmara mirovên întellektuel ne zêde ye. Vêca, di civateke mîna civata kurdî de, di destpêka salên sihî de, di dema xela, koçberî, nexweşî û feqîriyê de, pîrbûna hejmara întellektuelan ji xwe wê ne nêzikî rastiye be. Celadet Bedir-Xan jî bi wê rastiye dizanibû, bi barekî giran, lê bi baweriyeke xurt dixwest bi xwe re jî hinek hevalan çêbike, qet nebe ji nivşê pêşerojê re bibin çirûskên hêviyê. Û ew bûn jî... Em dibînin çî întellektueliya kurdî ya salên şêstî û çî jî ya salên heştêyî deyndarên ekola salên sihî ne.

Kêmbêrbûna întellektuelên kurdan

Pirsgirêka întellektueliya kurdî her tim bi pirsgirêka gelê kurd ve hatiye girêdan. An jî serdestên kurdan, bi metoda ku ew çûne ser têkoşerên siyasî, pêşengên serhildanan, ew bi eynî metodê çûne ser întellektuelên kurdan jî. Wan ferqiyetek ne-

xistine navbera sîlah û pêûsê. Ew bi sîleh çûne ser xwedîpênûsan. Vê metoda serdestên kurdan kiriye ku întellektuelên kurdan xwe nêzikî sînore siyaseta bikin, piştî demekê partiyan ava bikin, bibin serok û berpirsiyarên partiyên siyasî; ji ber qedexebûna siyaseta vekirî, ew mecbûr mane îllegal bixebitin. Ev yeka han jî, ji bo pêşketin û cihanîbûna întellektuelên kurdan bûye kelemek. Ji ber xebata wan ya bi dizî, ew bi dizî dixwînin, bi dizî digihîjin kêma mirovan, nikarin bi fermî beşdariyê li civatê, li bûyerên civatê, li munaqeseyên vekirî ku di civatê de dibin bikin. Ew ji ber polîsan baz didin, cih diguherin, her roj li bajarekî, her roj li malekê dimînin; ji cihana pirtûkan bi dûr dikevin, loma îmkana wan ya xwegihandina di warê întellektuelî de bi sînor dibe, ji ber wê yekê jî ew bêber dimînin, kontunîtê di xebata wan ya nivîskariyê de çênabe, bi çend şîran, an jî bi çend meqaleyên ji nav me koç dikin.

Ev bêberî, hem di întellektuelî û nivîskariya salên şêstî de, hem jî di ya salên sihî de li ber çavan dikeve. Wek mînak Nûredîn Zaza bi xortanî dest bi nivîsandinê dike, lê ji bilî bîranînên xwe zêde tiştekî nanivîsîne. Ew weke çîroknivîs derdikeve pêş, lê di hemû jiyana xwe de bi tenê çend çîrokan û hinek nivîsên din dinivîsîne. Osman Sebrî bi nasaveke şairî û zimanzanî derdikeve, lê hemû şîr û nivîsên wî bi tenê pirtûkekê dadigirin. Rewşa Qedrî Can û Reşîdê Kurd ji ya Nûredîn Zaza û Osman Sebrî ne cûda ye. Herçiqas di avakirin û geşkirina kurdiya nivîskî de keda Celadet û Kamuran Bedir-Xan gelek e jî, lê gava em wan didin ber nivîskar û întellektuelên dema wan em dibînin ku wan jî kêma tişt li dû xwe hiştine.

Ger em derbasî xebatên întellektuel û nivîskarên kurd yê salên şêstî bibin, em ê bibînin ku rewşa wan gelekî dişibe rewşa nivîskar û întellektuelên kurd yê salên sihî. Faîq Bucak şîran dinivîsîne, li gorî dema xwe şîrên gelekî baş jî dinivîsîne, lê mixabin, hejmarê şîrên ku dinivîsîne, tiştê ez dizanim, bi yê çapkirî û neçapkirî, pirtûkekê jî danagire. Kemal Badilî mîna zimanzan derdikeve lê berhemên zêde li dû xwe nahêle. Hetta Musa Anter bi xwe jî, li gorî demdirêjîya xebata wî, berhemên ku li dû wî dimînin, gelekî hindik in. Gava mirov vê rewşê tîne ber çavan, mirov dibîne ji ber kêmbêhemî û nekontunîtêya nivîskar û întellektuelên kurdan yê do, di întellektueliya kurdî ya îroyîn de krîzek xuya dibe.

Fedekariya întellektuelên kurdan

Gelo mirov dikare sûtê mezin têxe stûyê întellektuelên do? Ger mirov objektîv bifikire, rewşa wê demê bîne ber çavan û întellektuelên wê demê li gorî wê demê bi-

nirxîne, mirov ê bibîne ku wan ji hêza xwe bêtir jî kirine. Ew bi hejmar hindik in, lê di aliyê kapasîteya întellektuelî de xurt in, ew ji bo gel dixebitin, lê neyarên wan ew û gelê wan ji hev bi dûr xistine; ew sirgûn bûne, li Stembolan in, li Şaman in, li Kahîreyan in... Dixwazin bigihîjin gel, lê nikarin bigihîjinê. Bang dikin, lê banga wan di qirika wan de dimîne. Ew dîsan jî dev ji dozê bernadin, heta mirina xwe li ber xwe didin. Musa Anter bi kalîtiya xwe tê kuştin. Osman Sebrî bi kalîtiya xwe li Şamê wefat dike. Celadet Bedir-Xan li Şamê wefat dike. Gora Qedrî Can li Şamê ye. Cegerxwîn li Swêdê diçe ser dilovaniya xwe. Nûredîn Zaza li Swîsreyê xatir ji me dixwaze. Îhsan Nûrî Paşa li Îranê... û bi vî awayî lişte dirêj dibe.

Întellektuelên serdestan

Ji aliyê din ve em dibînin întellektuelên serdestên kurdan dibin hêsîrên îdeolojiyekê, dibin dûvik û mirîdên mirovekî, bi navê laîsîzm û sivilîzasyonê, li qetlîem û talankirina mafên mirovî temaşevan dimînin. Yanî em li welatên serdestên kurdan pêrgî întellektuelên mîna Voltaire ku xerabkirina Palatinkê mehkûm dike, lidijderketina Renê ya wahşeta Napoleon, Sartreyê ku mafê Cezayirê tine ziman, Nietzscheyê ku li dijî xedariyên ku alman li firansizan dikin, nayên.

Nivîskarê tirk Azîz Nesîn, di pirtûka xwe ya bi navê "Em întellektuelên tirsonek" de, mînaka profesorekî fransîz dide ku ew bi çî awayî nerazîbûna xwe ya polîtîkaya fransîzan ya li hemberî Cezayirîyan, tine ziman. Profesorekî fransîz, cubeyê xwe yê profesoriyê davêje û dibêje heta ku fransîz di nava erda Cezayirê de bin, ez hew vî cubeyî li xwe dikim. Ev kirina profesorekî fransîz, ji bo mirovatiyê, ji bo rûmeta întellektueliyê mînakeke pir baş e. Lê ji aliyê din ve, herçiqas Azîz Nesîn yek ji întellektuelên tirkan e ku li dijî desthilatdariya Tirkîyeyê carcaran serî hildaye jî, mirov serîhildanên wî yên ji bo kurdan, yên ji bo ziman û nasnava kurdan kêmbîne.

Întellektueliya kurdi ya salên heftêyî

Di salên heftêyî de, bi pêla çepîtiyê re, li bakurê welêt, tevgerê xortan ya xurt geş bû. Tevger ji unîversîteyan derket û li seranserî welêt belav bû. Li bakurê welêt, heta wê dîrokê, tevgera herî ji întellektueliyê re amade bû pêk dihat. Di wê demê de, ji aliyê xortan ve felsefê, siyaseta dinyayê, çîneyetî û berxwedanên gelan hem dihatin xwendin, hem jî gelek li ser dihate munaqesekirin. Di wan salan de bi dizî û eşkere gelek belavok, gelek kovar û rojname derketin. Ji her grûp û partiyê, xor-

tan bi kolektîvî dixwendin, tiştên dixwendin li ser dipeyivîn, li ser şiroveyên cihê dikirin û jîmnastîkeke baş ya mêjiyê xwe yê terr dikirin. Lê çi heyf ku ew tevgera xurt, ji pêdaketina problemên kurdan yê bingehîn wêdetir, ji xwe re pêdaketina pîrsgirêkên çînayetî û îdeolojî bingeh girtibûn. Di netîceyên munaqeseyên sert de, xwîna bêhejmar xortên kurd û întellektuelên pêşerojê hate rijandin. Netîceyên xebatên salan, bi hatina 12'ê îlonê re, bû sifir. Yanî, xortên kurd ku li ser riya întellektueliyeke unîversal bûn, di dibistanên tirkî de, bi îdeolojiyeke fermî ya yekpeyayî hatibûn perwerdekirin, paşê bi wê riyê, çepîtiyeke çewt û antîhumanîst serî hildabû. Peyvandina bi zimanê kurdî li gelek der û doran mîna nîşana nezanî û paşdemayîne di hate dîtin, nivîsandin û pêdaketina edebiyata bi zimanê kurdî mîna nasyonalîzmê di hate dîtin û bi çavekî bêqîmet lê di hate temaşekirin. Lidarxistina rojname û kovarên xwerû bi kurdî qet nedihate fikirandin, avakirina sazgeh û mûesseyên kulturî û neteweyî nedihate bîra kesî, ji bo weşandina berhemên klasîk, vejandina folklor û urf û adetên kurdan tiştên zêde nedihatî kirin, lê belê ji aliyê din ve xortên kurdan bi mîrxasiyeke bêhempa di nava siyasetê de bûn, ji aliyê karbidestên ve di hatin girtin, di hatin îşkencekirin û heta di hatin kuştin jî.

Ger em ji aliyê kulturî de kirasekî li întellektuelên wê demê bikin, ew tîpa întellektueliya kurdî ya wan salan, tîpa qehremanê Turgenyev, Bazarov tîne bîra mirov. Bazarov li dijî adetên kevin derdikeve, xwe ji dê û bavê xwe bi dûr dixê, tiştên civatê yê kevin înkâr dike, her tiştî jî xwe dest pê dike, dixwaze her tiştî jî bin de biguhere. Ew qîma xwe bi tu tiştên kevin nayne, qerf û tinazên xwe bi tore û adetan dike, ji hisiyetê dûr e. Bi gotîneke din ew înkarkirê kevnekultura xwe ye, nihîlîstek e.

Nihîlîzmeke Bazarovane li ba gelek întellektuelên kurdan jî peyda bûbû. Loma jî ew gelekî jî xelkê bi dûr ketin, ji nasnava xwe bi dûr ketin, riya bajarvanî û medeniyetê di başbikaranîna zimanên serdest de dîtin. Herçiqas piştî cûntaya 12'ê îlonê, piştî hilweşandina sosyalîzma reel û bi derketina întellektuelên kurdan ya derveyî welêt, ev tewra han hebekî hatibe guhertin jî, dîsan, mirov bi hêsanî pêrgî întellektuelên bi wî celebê tê.

Întellektueliya kurdî li Swêdê

Ji xwe munaqeseyên ku îro di derheqê pîrsgirêka întellektueliya kurdî de dibin, bêtir li ser xebatkarên kulturê yê şênîyên Swêdê ne. Piştî hatina cûntayê û bi dar-bexwarina tevgera kurdî û tevgera demokratîk li Tirkîyeyê, komek siyasetvan û tê-

koşerên kurd xwe li Swêdê girtin. Swêd, welatekî demokratîk û plural e. Li Swêdê ji bilî dezgeh û mueseşyên ku alîkariya perwerdeya bi zimanên cûda yê zikmakî dikin, dezgeh û mueseşyên ku piştgirîya xebatên kulturî jî dikin hene. Ji bilî vê jî hebûna demokrasiyê, hebûna bi azadî fikirandinê, kir ku mirovên kurd jî sêdekê ji vê rewşê bigirin û hinekî adapteyî kultura demokratîk bibin. Kurdên hatibûn Swêdê, li welatê xwe xwende bûn, di nava siyasetan de bi salên dirêj xebitibûn, di ber fikrên xwe de hatibûn girtin, îşkence dîtibûn, li ber xwe dabûn. Gelek ji van celebmirovên li Swêdê, êdî ji pêdaketina îdeolojî û siyasetê wêdetir, ji xwe re rîya pêdaketin û mijûliya ziman û kultura kurdî girtin. Di sazgeh, komele û mueseşyên ku ava kirin de, zimanê xwe yê fermî kirin zimanê kurdî; broşur, belavok, kovar, rojname û pirtûkên xwe bi kurdî derxistin û kurdî kirin zimanê xwe yê malê, kirin zimanê zarokên xwe yê perwerdeyîyê. Di vê prosesê de, berberîya ji kevnesiyasetê dihat, car caran di jiyana kulturî de jî xwe nîşan dida û hê jî xwe nîşan dida. Lê her çawan be, li Swêdê dest bi nivîsandina romana kurdî, çîroka kurdî, şîîra kurdî, giramera kurdî bû; dest bi derxistina kovarên kurdî, rojnameyên kurdî û pirtûkên kurdî bû. Vê xebata deh-panzdeh salane, di warê kulturî de, bû mijara munaqeseya termên *ronesansa kurdî* û di kurdî de *ekola Swêdê*. Piştî Celadet Bedîr-Xan û ekola wî, întellektuelîyeke kurdî dest bi geşbûnekê kir. Ji xwe, munaqeseyên îro di nava kurdan de li ser întellektuelîya kurdî jî têne kirin, ji ber destpêbûna kemilandina întellektuelîyeke kurdî ya xweser e. Ji vê întellektuelîya kurdî hem tê xwestin, hem jî hesab jê tê kirin.

Berpirsiyariya întellektuelên kurd

Îcar mirov dikare bipirse gelo întellektuelên kurdan îro berpirsiyariyên xwe yê civakî û wîjdanî bi cih tînin? Di demeke ku civaka kurdî serûbino dibe de, di demeke urf û adetên sedsalane wenda dibin de, di demeke ku em dibin şahidê kuştina bi dehan nivîskar û rojnamevanên kurdan, bi sedan xwenda û welatperwerên kurdan; di demeke ku rojnameyên kurdan têne bombekirin de, întellektuelên kurdan çi dikin? Ew ji raya giştî re çi dibêjin? Ew di vê derheqê de xwediyên fikreke çawan in? Di bersivên van pirsan de em dibînin ku întellektuelên kurdan li hemberî bûyerên civaka xwe, li hemberî trajediya li welatê wan pêk tê sar in, dût in, xwe naxin nav. Bawer dikin gotina wan pere nake, rola xwe biçûk dibînin, bi hêza xwe nizanin. Ev sarî û têkilnebûna întellektuelên kurdan ya civak û bûyerên welatê wan, ji başiyê re "baş", ji xerabiyê re "xerab" negotina wan, wan di civatê

de bêfonksiyon dihêle. Ew loma jî dibin hedefa rexneyên tûj. Divê, di rewşa îro de, întellektuelên kurd çiqasî dûrî partî û rêkxistinên bin jî, ew li hemberî bûyerên welatê xwe bêînsiyatîf nemînin, divê întellektuelên kurd otosensura li ser xwe biavêjin, bi azadî û serbixweyiya xwe, li gora xwe pirsgerêkan binirxînin û şirove bikin, jê dûr nemînin, lê tevlê bibin, nedin dû şaşyan, lê riyên rast pêşkêş bikin. Gava întellektuelên kurdan dûrî pirsgerêka kurdan bin, dûrî bûyer û guhertinên welêt bin, ji her tiştî re bibêjin ji min re çî, wê çaxê wê heqê wan û rexneyan jî bi sînor bibe. An jî wê rexneyên wan cidî neyên girtin. Gava ew li gorî prensîbên xwe berpirsiyariyên xwe yên bingehîn bi cih bînin, ew ê gotina wan jî di civatê de pere bike, ew ê bi hêsanî bikaribin serok û birêvebiran bidin ber pêla rexneyan û wê rexneyên wan jî cihê xwe bigirin.

Antî întellektualîzm

Lê divê ev kêmasiya întellektuelên kurdan, bi antî întellektuelîzmê ve neyê girêdan. Antî întellektuelîzm ramanêke totalîter e, nedemokratîk e, ji tolerans û pluralîzmê bitirs e, hovîtiyê di hundurê xwe de dihewîne. Antî întellektuelîzm civatê ber bi cîhaneke tarî ve dajo, balansa pêşdeçûnê têk dibe û cih li nezan û şelafan fireh dike. Antî întellektuelîzm li bejna sîstemên fundamentalîst, dîktatorên çep û rast û îdeolojîyên fanatîk tê. Antî întellektualîzm dûrî fikra demokratîk, dûrî pêşketin û guhertinên pozîtîv e.

Ji xwe di civakeke mîna civaka kurdî de, ku gelekî hewcedariya wê bi hebûn û pîrbûna întellektuelan heye, divê li hemberî întellektuelên ku hene, bi sebir û bi bêhnfirehî bête hereketkirin, li wan xwedî were derketin, hemêz ji wan re werin vekirin. Bi qasî ji wan tê xwestin, divê ewqasî jî alîkarî bi wan were kirin. Bi qasî ku hewcedarî bi wan heye, ew jî ewqasî hewcedar in.

Erê, digel hemû zehmetiyan, di dawiya sedsala bîstan de, întellektueliyeke kurdî li ber zayîne ye... ✍

Ronakbîr û ronakbîrî!

Rojan Hazim

Pirsa intellektualiyê anjî ronakbîriyê di her demî û her civatê da hatiye axivtin û riberizên kûr û fireh li ser hatine kirin. Lê belê, her kesê anjî aliyekê li gorî xwe mana kiriye û çu caran konsensusek jî pêk nehatiye li ser vê pirsê ronakbîriyê!: Gelo çu ye ronakbîrî? Anjî kî ye ronakbîrî?...

Ravekirina vê bêjeyê relatîv e û li gorî her dîtin û her kesê tête guhartin. Her kes anjî aliyek ji pencereya xwe berê xwe dide vê pirsê. Her kes anjî her aliyek li gorî şertên xwe, têriya zanîn û armanca ramana xwe manayekê li vê bêjeyê bar dike. Ji ber hindê, em jî dê ji pencereya xwe lê bi awayê rastiya relatîvîteya mana kirinê û bi çavekî objektîv li ser vê pirsê rawestin. Helbet divê li bersiva vê pirsê jî bigerin: Rol û erkên ronakbîrî çu ne?..

Zelalkirina bêjeyê

Zelalkirina bêjeyê jî girîng e. Hindek “Rewşenbîr” dibêjin... Ev bêjeyê şaş bi kar têt. Di farisî da “Roşenfikir” tête gotin. “Roşenfikir” tekabulî “Ronakbîr” dike. Lê ev “Rewşenbîr” manayê nade û xelet e. Demê em bêjeya “Rewşenbîr”ê ji aliyê morfolojiya ziman ve jêk derêxin û mana bikin eve jê derdikeve: “Rewş” manaya “weziyet, hal”ê dide, “en” jî paş-kît e û “bîr”ê jî li ser bikin; hingê “Rewşenbîr” manaya “halbîr” anjî

“wezyetbîr” dide ku çend manayake keş e! Di bingehî da, “Rewşen” forma xirabbûyî ya “Roşen”ê ye. Lewma divê ev bêjeya “Rewşenbîr” bête terk kirin. An bila wekî forma farişî anku “Roşenfikir”ê bi kar bînin; anjî bila forma “Roşenbîr” bi kar bêt ku bi soranî jî “roşenbîr” tete gotin neku “rewşenbîr”! Anjî bi kurdiya pake nûjen anku “Ronakbîr” bi kar bêt... Li vê derê bingeha bêjeyê “Ronahî” anjî “Ronak” e ku tam beramberiya “Roşen” a farişî dide û herdu jî manaya ronahiyê didin ku di ferhenga Pehlewî da jî “rosn” e û diyare an “roşin” anjî “roşen” tete xwandin. Herweha di ferhenga Avesta da jî ronahî anjî ronakî wekî “roçine” û “roxşine” derbaz dibe. Vêca li ber van nimûneyan jî xuya dibe ku di kurdî da bingeha bêjeyê ya rast “ronahî” ye anjî “ronak” e ku hemu jî “roj anjî ro” û ronahiya wê hatine afirandin. Ji xwe wekî bêjeyek tete çêkirin, li ser manaya bingehîn ava dibe. Ronak, ronahî ye. Belê “Rewş” wekî me li jor jî gotî “hal û weziyet” e... Bîr, li ser ronahiyê tete ava kirin û bêjeya ku manaya “ronakbîr” dide tete çêkirin. Gelo bo çî nebûye “ronahîbîr”? Ew li milekê, belê wekî term “ronakbîr” çêtir lê hatiye ku ji xwe di kurdiya nûjen da jî “Ronakbîr” bi kar têt. Vêca tercîha me jî dê li ser bêjeya kurdî be û ya rast jî ev e: Ronakbîr!.. Ronakbîr, ew manaya ku em li hêviyê ne, dide; anku kesê anjî kesa ku bi bîr û ramana xwe ronahiyê dide pêşiyê, ronahiyê dijene û diteyisîne... (*)

Aksiyon û berhemeke mejiyî

Di xwezayê û sistemên peywendiyên hebûnên jînde da her kiryar xwudan manayek e û beramberî wê kiryara xwe bi bêjeyekê ve tete binav kirin. Di mirovi da navenda aksiyona hiş, bîr û ramanî, organê mejî ye. Aksiyona hiş û bîrî, ji wê navendê diafire û dîsa ji wê derê tete îdare kirin. Ji bo jiyana bi mana û aksiyon, rola bingehîn ya mejî ye. Li vê derê tiştê berçav ew e ku hiş û bîr wekî heyiyeke xav, heyiyeke potansiyel di mejiyê mirov da bicih e. Gava mejî bi zanînen nû ve tete bar kirin, hingê dikeve aksiyonê û wekî berhem dirije berahîka mirov anjî mirovahiyê û berê mejî êdî wekî hiş û bîr, wekî raman tete bi nav kirin. Jêdera vê xalê ew e ku; hiş û bîr û raman, aksiyon û berhemên mejiyî ne. Ev aksiyona mejiyî, karê mejiyî peyda dike û ev kare jî berê mejiyî pêktîne û ev berheme digihe xwezayê û mirovahiyê. Ev berê ku ji aksiyon û kar kirina mejî derdikeve, heke bikêrî nûkirin û pêşveçûna xwezayê û mirovahiyê bêt, hingê ew dibe ronahî ji bo rojê û paşerojê. Ev e karê ronakbîrî. Heke her aksiyon û kar kirina mejiyî, berê ronahî kirinê nade. Divê berê mejiyî, berahîk û pêşiyê geş û ronak bike. Kesê anjî kesa ku di vê sirkulasyona karê mejiyî yê ronakkirinê da cih digire, karê wî anjî wê, karê ronak kirinê anku ronakbîriyê ye. Vêca heke mejî di prosesa berhemdayîna ku pêşî û berahîkê ronak dike da nebe, ew encameke ronak kirinê nade. Nîşan anjî pîva ronakî û neronakiyê;

heke berê mejiyî, pêşketin û geşiyê bo xweza û mirovahiyê diafirîne hingê ronakî ye. Heke berê mejiyî, di parastina statukoyê da be û xizmeta pêşketin û geşiya xweza û mirovahiyê neke hingê ew neronakî ye. Mirovê ku di kar û xebata mejiyî da; heke ew berê ku ji mejî derdikeve, nede xizmeta pêşketina xwezayê û mirovahiyê, ew mirov ne mirovê ronak kirinê ye anku ne ronakbîr e. Ji ber ku berê mejiyê wî, geşî û pêşketinê, başî û qenciyê ne bo xwezayê ne jî bo mirovahiyê naafirîne, xizmeta tarîkiyê dike.

Xweza û jiyana ne statîk e, dînamîk e û her di aksiyonekê da ye. Ev aksiyone ber bi pêş e. Di vê evolusyona xweza û mirovahiyê da heke kar û xebata ku xizmeta pêşketinê neke, hingê ew aksiyon dibe bend û asteng li ber vê evolusyonê û xizmeta parastina demê têdayî dike ku ev bizave bikêrî heza ku dixwaze prosesa pêşketina xwezayê û mirovahiyê direng bihêle, têt. Heke mirov, zanîn û têgihîna xwe di xizmeta pêşketina xweza û mirovahiyê da bi kar bîne, hingê ew ronakbîr e. Ev kare dibe ku di warê pêşketina ziman, perwerde, edebiyat, kultur, civaknasî, felsefe, hiqûqê da be anjî di warên dî yên zanyariyên pozîtîv û teknolojiyê da, bi kurtî di hemû branşên zanyariyê da be ku xizmeta pêşketina xweza, mirov, mirovahî û civatê dikin...

Xwandayî û ronakbîrî

Bi giştî tete zanîn ku ronakbîrî di dabeşiya civatê da kategoriyek e. Ev kategoriye ne

homojen e. Zemînê wê ji çîn û kategoriyên cuda pêkhatiyê. Lewma jî pêkhatina wê heterojen e. Ev rewşê dibe sebebê bîr û ramanên cuda di navbeyna ronakbîran da ku eve tiştêkî normal e. Ji kûrahiya sedsalan û pêda û heta îro baskanê peyda bûye di nav bizava ronakbîriyê da û eve îro jî heye û dê her jî hebe. Di bizaveke ronakbîriyê da kes li hêviya “yêkdengiyê” nabe helbet! Ji duhî heta îro bi sedan ekol û cereyanên bîrî û ramanî çêbûne di navbeyna ronakbîran da. Ji baskên filozofî û fizîkê bigirin heta dîrok, edebiyat, pişe, huner û gelek mijarên dî, ekol û cereyan peyda bûne, bi sedan mirov li dor van pêkhatina civiyane û van ekol û cereyana, tesîrên cuda li ser mirovahiyê kirine û ev prosese li goreyî van şertên cihanê hêj jî dom dike û ev herikîna bizava ronakbîriyê dê heta hetayê jî dom bike. Digel ku ev cudahî û nuansên ramanî ku carina çeperên van cudahî û nuansa gelek xurt in, di navbeyna wan da hene û divê jî hebin, belê di helwest danîna ji bo xizmeta pêşketina xweza û mirovahiyê da, nêzikî hev in û di rêza mirov û xelkê hejar, bindest û zorlêkirî da cih digirin. Jêdera vê xalê jî ew e ku di bîr û helwesta ronakbîr da humanîzmeke bilind heye û divê jî hebe...

Hindî xwandin û nivîsandine; ew bi serê xwe bizavek e. Ev bizave ji bo bizavandina mejî û potansiyela mejî karekî sereke ye. Hebûna potansiyela mejî, bi xwandin û nivîsandinê derdikeve meydanê û ev enerjîya potansiyel dikeve bizavê û dibe enerjîya kinetîk. Afiranderiya mejî piştî vê prosesê ber

dide û ev berhem encama bizvandina potansiyela mejî ye. Li vê derê; dereca xwandin û nivîsandinê, ne pîveke bingehîn e. Xala bingehîn piştî bi kar anîna potansiyela mejî, afirandina berê ku di xizmeta pêşketina xweza û mirovahiyê da ye. Mirovekî bi salan xwandî jî dibe ku di afiranderiya karê mejiyî da tiştê ne kiribe. Lê li aliyê dî kesek dibe ku kêma sala xwandibe lê potansiyela mejî di dereceyê bilind da bi kar anibe û berhemên ku di xizmeta pêşketina xwezayê û mirovahiyê da afirandibin. Lewma her xwanda ne ronakbîr e. Wekî ronakbîrî bi hejmara xwandariya hatiba hejmartin hingê welat hene li cihanê ku civata wan nêzikî seda sed xwanda ye. Vêca xwandariya karekî bingehîn e, belê bi serê xwe ne nîşana ronakbîriyê ye... Heke mirovekî xwanda, di prosesa xwandina xwe da tiştê ku hûbûyî û zanî, di pêşketina xwezayê û mirovahiyê da bi kar bîne hingê ew ronakbîr e. Ji ber ku bi hiş û bîr û ramana xwe xizmeta ronakî û pêşketina xwezayê û mirovahiyê dike.

Heçî nivîskarî ye; helbet di ragihandina bîrî û ramanî da karekî girîng e. Kes, bi vî awayî bîr û ramanên xwe dirêje ser kaxezê û bi mirovahiyê ra digihîne. Lewma nivîskarî karekî wisa ye ku bêyî aksiyona mejiyî nabe. Nivîs encama vê aksiyonê ye. Nivîskarî, parçeyekî ber dana mejiyî ye. Belê, ew pîvana ku me li jor gotî bo nivîskariya jî derbaz dibe. Gava nivîskar bi berê xwe ye mejiyî ve ku eve helbest, çîrok, novel û roman anjî lêkolînek dibe, xizmeta pêşketinê

û geşiyê bike hingê dibe ronakbîr ku eve jî herweha helwesta ronakbîriyê ye.

Eve ji bo rojnamevan jî derbaz dibe. Heke rojnamevan bi ragihandina nûçe, lêkolîn û komantarên xwe xizmeta vê prosesa pêşketinê û geşiyê bike û helwesta xwe bi vî awayî nîşan bide, hingê dibe ronakbîr. Herweha hunermendên tiyatroyê, sinemayê û muzîkê, wênekêş, wêneçêker û filmkêş û kesên dî yê li ser branşên cuda kar dikin jî bi van norm û elementa dibin ronakbîr...

Mirovek dibe ku di branşa xwe da gelekî xwanda, zana û jîr be, belê heke bi encam û berdana karê zanahiya xwe, xizmeta rawestandina pêşveçûna xweza û mirovahiyê bike, ew ne ronakbîr e!

Her zana jî ne ronakbîr e. Di dîroka mirovahiyê da li ser hemû branşan, bi sedan "zana û alim" derketine ku bi zanî û kiryarên xwe bûyne asteng li ber pêşveçûna mirovahiyê. Îro jî hene û karê wan ne xizmeta ronakî ye, xizmeta tarîkiyê ye. Ev kese çawa dibin ronakbîr! Eve bi timamî tarîkbîr in! Belê, tarîkbîr!

Ronakbîr ji ber ku di nav bizava bîrî û ramanî da ye; hingê divê di nav têkoşînê û berxwedanê jî da be. Ronakbîr bi encama bizava bîrî û ramanîya xwe hem şertên têda, hem jî yê berê û paşê, hildigire bin projektora û zîrbîna xwe û dide ber pîrsa ku bo xweza û mirovahiyê encamên pozîtîv jê derêxe. Ronakbîr nikare serî li ber şertên têda biçemîne. Ji xwe heke çemand hingê ew ne ronakbîr e. Yêk ji hêmanên sereke yê ronakbîriyê jî xwe ev serhildaniya dijî

şertên heyî ye. Ronakbîr divê çu cara statukoyê nepejirîne. Ca an bo serast û durust kirina wê statukoyê, anjî bi timamî rakirina statukoyê divê têbikoşe. Li vê derê divê encamek baş bête xuya kirin; berxwedan û têkoşin divê firşikê bîr û ramana ronakbîr be. Ronakbîr bi hiş û bîr û ramana xwe divê î azad be û li hemberî hemû tabuya, helwesta xwe nîşan bide. Ji ber ku ronakbîr pirsker e û di vê pirskeriya xwe da divê hem î bi rik hem jî serbest be û ne di bin bandûra desthilatên fermî da be û li goreyî wan pozisyonê wernegire. Anku divê ne di bin kontrola otorîteya dewlet û hukümetê û hetta partiyên polîtîk da be. Helbet ronakbîrek jî dibe ku meyildar hetta aktîvistê organizasyonêke polîtîk be ku îro digel welatê me, li welatên dî yên cihanê jî gelek ronakbîran di nav bizava polîtîk da cih girtine. Belê dîsa ronakbîr, di bîr û helwesta xwe da heke î girêdayî be, hingê nikare erkên xwe yên ronakbîriyê bi dilê xwe bîne cih. Di bingehî da biçûk mezin hemû organizasyonên polîtîk ku digel partiyên, dewlet û hukümet jî organizasyonên polîtîk in, divê vî zemînê azad û demokratîk peyda û amade bikin daku riberizên bîrî û ramanî çêbin ku pêşdaçûn pêkbêt. Lê dîsa, li goreyî pratîka heta îro, bi baweriya me ronakbîr, di zemînen statukoyî da nikare erkên xwe yên ronakbîrî û normên ronakbîriyê bi dilê xwe, bîne cih. Helbet ev xale bi serê xwe mijarek e, lewma em vê çendê niha derveyî riberizê dihêlin... Ya girîng ew e ku divê ronakbîr ne tenê di çarçova bîrî û ra-

manî da be, herweha bikeve prosesa pratîkê ku ew jî berxwedan û têkoşîna di rêza gel da ye. Ronakbîr bêyî van hêmana nayê bîr û divê neyê bîr...

Erkên ronakbîriyê

Ronakbîr bi van xasyeta, rûmet û namusa civatê û demê ye. Ronakbîr bêyî wan hêmanên ku me li jor hejmartî nikare erkên xwe yên ronakbîriyê bîne cih. Ji aliyê van hêmana ve ronakbîr divê komple be. Ronakbîrê ku xwudanê van hêmana nayê wê manayê ku kesekî bêtixub û diji her tiştî ye anjî agresîv e. Dibe ku sistema polîtîk û civakî ya ku ronakbîr têda, ew sistem be ku ya wî xiyal dikir. Lê ew bi wê qonaxê jî divê î têr nebe. Divê wê sistema ku bi dilê wî jî bide ber pirs û tîrên ramanî daku sistem di nav xwe da nerize û her ber bi pêş biçê û xwe nû bike. Jiyan ne rawestek e. Jiyan bi serê xwe bizav e, têkoşin e. Li gorî vê prensîbê ronakbîr divê desta ji erkên xwe yên pirskerî û riberiziyê bernede ku xizmeta pêşkevîtinê û ronahiyê bike.

Ronakbîr kedkarê mejî ye. Ew bi karê mejiyî ve mijûl e. Di vî kar û xebata mejiyî da divê individualist nehizire. Eve nayê wê manayê ku ronakbîri jiyana individual nabe. Helbet jiyana kesîni ya ronakbîr jî dê hebe. Belê ronakbîr divê individualîst nebe. Ew divê tenê bo xwe nehizire û bijî. Ew adeta pêdiviyê civatê û xwezayê ye ku di aksiyona mejiyî da berhemên mejiyî bide û bi vê encamê xizmeta geşî û pêşketina xwe-

zayê û mirovahiyê bike. Eve têtê wê manayê ku ca an di xwezayê da anjî di civatê da çi nebaşî hebin divê beramberî wan bi zanahî raweste û ne tenê rawestan, herwisa çareserîya asteng û nebaşîyan jî bibîne anjî mil bide wê bizavê... Demê mirov berê xwe dide van erk û hêmanên ronakbîr û ronakbîriyê, bivê nevê tiştêk têtê ber çavan; gelo ev fotografê ideal yê ronakbîr di rastîya jîyanê da heye anjî dê hebe? Helbet divê relatîvîteya her baskên jîyanê ji ber çavan neyê dûr kirin. Belê digel hindê jî, ev portreya ideal divê hebe anjî divê bête xwastin. Hetta mirov dikare bêje ku di nav van sedsalan da, gelek nimûne di nav civatê da peydabûne. Heke xweza û mirovahî îro gihiştibe vê qonaxê, digel kanunên xwezayê û xizmeta mirov, belê bi taybetî jî bi xizmeta bizava ronakbîran hatiye vê qonaxê. Kesên ku di her baskên zanyariyê da xizmeta pêşketinê kirine, keda wan heye di vê qonaxê da. Evolusyona xweza, jîndeyî û mirovahiyê dom dike û mirovahî hêj jî negihiştîye dereca têriya ku bo xwe kiriye armanc û ideal. Ji xwe ideal wekî heyva ser hesuyê ye. Demê mirov bi şev heyvê li ser hesuyê dibîne ku çend nêzik xuya dike, belê gava digihe wê hesuyê, heyv diçe hesuyêke dî. Îdeal jî wisa ye.

Ronakbîr gava gihiştê ideala xwe, ideal dîsa jê dûr dikeve û vêca divê bo wê idealê têbikoşe. Anku ideal bêtixub e û divê ronakbîr her di bizavê da be bo wê ideala bêtixub. Îdeala baş ew e ku gava mirov nêzik bû dîsa dûr bikeve... Eve ji xwe prosesêk e

û bi têtêkilbûn û aktîvbûna kedkarên bîrî û ramanî dê bikeve xizmeta mirovahiyê û tîmamî jîndehiyê li cihanê. Li kî derê neheqî, bêdadî, nerewayî hebe, ronakbîr divê bi dîtî, gotî û helwestê, xwe nîşan bide û bo dadî, rehetî, serfirazî û rûmetîya mirovahiyê û pêşketî û xweşiya xwezayê têbikoşe.

Ronakbîr li beramberî dem û civata ku têda dijî û hetta digel xwezayê beramberî hemû jîyana jîndê berpirsiyar e. Dîsa heke em bipirsîn; gelo çend realîst e ku kesek wisa bi erkên hinde giran ve bête bar kirin û berpirsiyariyên hinde mezin bêne dan? Belê, realîst e. Ji ber ku ronakbîr ne tenê kedkarê mil û dest e. Dibe ku kedkarê mil û dest jî be. Belê karê wî yê sereke kedkariya mejiyî ye. Ew kedkarê mejî ye û karê wî hizirîna bo pêşketîna mirovahiyê û geş û nûkirîna xwezayê ye ku bikeve xizmeta mirovahiyê. Vêca demê mirov ronakbîr hinde idealîze bike, dibe ku wî anjî wan adeta durrî civatê bike û dane ser tahtê çiyayê beresman. Heta derekê ev nêzîkbûne jî rast e. Ji ber ku ronakbîr, digel hemû dîlnizmî û sadetîya xwe, lê dîsa bi kar û berpirsiyariya xwe li beramberê xweza û mirovahiyê di pozisyoneke elîtî da ye. Bivê nevê ronakbîr bi kiryarên xwe yên berhemdayîna mejiyî, dikeve pozisyoneke elîtî. Helbet demê em dibêjin "elît", ne bi manayeke negatîv bi kar tînin ku xwe ji civatê dûr bikin û xwe li ser ewra bibînin. Nexêr! Digel ku ew mirovên bijare ne di civatê da, belê ew ne imtîyaz e û ji xwe yêk xasyeteke herî girîng

hetta mirov dikare bêje ku yêk hêmaneke herî girîng ya ronakbîr jî ew e ku heke bi zanîn û têgihîna xwe bi dilnizmî û sadetîya xwe jî nebe nimûne, ew nikare bibe ronakbîr. Ew digel têrzanîna xwe herweha bi xasyetên xwe yên baş û qenc jî bijare ne û divê wisa bin. Bi vê portreyê ronakbîr nakevin dereca "melayket, ewliya û derwêşa"! Ji xwe ev bêjene, bêje û xasyetên mîstîk in ku ronakbîr bi van xasyetan nayên bi nav kirin. Li vê derê xalek dî jî derdikeve ber çavan: Ew jî; ronakbîr bi têriya zanîna xwe herwisa dilnizm û sade ye jî...

Ronakbîrî, di her baskên zanyariyê da heye. Mirov nikare ronakbîriyê anjî ronakbîr tenê bi baskêkî zanyariyê ve çarçove bike û îzole bike. Ji xwe ronakbîr ne ew kes e ku tenê bi edebiyatê ve mijul dibe anjî tenê nivîskar e. Di kîjan kar û xebatê da be û di kîjan baskê zanyariyê da bispor be bila bibe, ya girîng helwesta wî anjî wê ye. Li vê derê xaleke dî jî ya girîng derdikeve ku belkî xala herî girîng e: Helwesta ronakbîrî! Ji ber ku di pratîkê da nîşana ronakbîr, bi helwest danîne derdikeve meydanê. Anku ronakbîr bi kiriyara xwe anku bi helwestê, xwe nîşan dide. Herweha ronakbîr, di helwesta xwe da divê ne î hişk, asê, agresîv û negatîv be, lê herwisa divê ne î nermo, pasîf û belêgo jî be! Divê teraziya bîrî û helwesta xwe di pratîkê da baş ragire...

Li aliyê dî; ronakbîrî û xwemsarî jî dijî hev in. Ji xwe ronakbîrêkî anjî ronakbîrêke xwemsar nayê hizirîn! Kesekî anjî kesekî ku xwe ronakbîr dizane, divê çavên xwe li

pirs û pirsgirêkên civata ku têda dijî negire û pişta xwe nede bûyerên li dorberê xwe. Ji xwe heke kete xemsariyeke wisa, êdî çu ronakbîriya wî kesî anjî wê kesê namîne. Ronakbîr, afiranderê bîr û ramanê ye û ew bîr û raman divê xizmeta pêşketinê bike û herwisa xwudanê wan bîr û ramana divê li paş wan dîtina raweste û têbikoşel.. Ronakbîr, bi hiş û bîr û ramana xwe ya bijare û bi nîşan dana helwesta xwe, divê adeta gerillayê bîrî û ramanî be. Xweza, mirovahî û civat bi têkoşeriya bîrewer û ramanweran pêşdikeve ku ev çende rola wan jî mezin dike. Lewma heke mirov wan bi bêjeyêke leşkerî ve jî bi nav bike di cih da ye...

II.

Di civata Kurdistanê da rewş çawan e? Daku riberizeke li ser rayê subjektîvî dernekeve em dê di vê birê da jî çarçoveyêke giştî danin. Gava çarçova teorîk hate danîn dibe ku herkes fotografekê têda bi cih bike. Eve jî awayek e! Heke bi vî awayî nebe, ji nav nayê derketin. Filankes anjî bêhvankes ronakbîr anjî ne ronakbîr e! Eve jî dibe, belê ne metodekî rast e. Tiştê bingehîn danîna çarçova teorîk û nîşan dana helwesta pratîk e. Êdî kî xwe di wê çarçovê anjî helwestê da dibîne ew dizane!.. Belê tiştêk heye ku divê mirov bi dengêkî bilind bîne ziman; kesê anjî kesa xwe ronakbîr dizane; nîşan, zemîne pratîkê ye û helwest e! Ev helwest danîne jî berçav e û ji aliyê xelk û civatê ve tete dîtîna û sengandin...

Tiştêkî giştî ye ku ronakbîr awêneya ci-

vatê ye. Civat di kîjan dereca pêşketinê da be, ronakbîrê wê jî paralelî wê pêşketinê ye. Heke mirov bi nimuneyekê piçekê konkret bike; mirov nikare li Kurdistanê li prototîpê ronakbîrê Fransayê bigere. Ji xwe lêgerîn û li hêviyê maneke wisa, bi serê xwe tiştêkî şaş e. Welatekî dagîr û neteweyekî paşdahêlayî! Hetta dereceyekê ji aliyê hêman û heviyên ronakbîriyê ve hatiye asimile kirin, bê xwandin û nivîsandin û gelek tiştên dî... Vêca ev e rewşa civata Kurdistanê. Helbet ronakbîrê ku di van şertan da ghiştî dê î çawan be? Di rewşeke wisa da hem li tîpê ronakbîrê welatên pêşketî geryan ne rast e, hem jî xwe biçûk dîtine. Her civat li gorî rewş û şertên xwe ronakbîrên xwe derdêxe. Digel hinde dezavantaja rewşa gelê Kurd û welatê Kurdistanê, lê dîsa ne cihê pesimizmê ye. Ji nav gelê Kurd bi hejmareke kêr jî be ronakbîrên di standarda cihanê da derketine. Gerçî eve jî ne hewceye. Bo çî ronakbîrê me divê di standarda welatekî gelek pêşketî da be! Divê li vê hêviyê jî neyê mayîn. Eve jî bi serê xwe komplekseke e, xwe kêr dîtine. Belê wekî me gotî digel hinde di jwariyên gel û welat jî, ronakbîrên derece yêk derketine û bi têriya zanîn û bizava xwe dewe û şopên xuya û baş li paş xwe hêlane ji aliyê bîr û ramanî ve. Di vî warî da heke navê Ehmedê Xanî bête gotin, xwepesinî nabe; hem jî ronakbîrekî bikalîte. Derketina ronakbîrekî wekî wî ji sedsala 17an, ku bi gotin û kiryarên xwe ve ronakbîrekî komple bû, bo gelê Kurd serbilindîyeke mezin e. Ew tam ked-

karê mejî bû. Ew xasyet û hêmanên bo ronakbîrekê me gotî li jor, yêk bi yêk di Xanî da têne dîtin. Wî bi bîr û ramana xwe ne tenê ew demê ku têda jiyaye, îro jî ron kiriye û ew ronahiya bîr û ramana wî dê dom jî bike... Heta sedsala 20an jî gelek ronakbîrên Kurd derketine ku li demê têda jiyane dewseke baş hêlane.

Di demê modern anku sedsala 20an da jî nimûnên wekî Xanî têne berçav. Heke di serî da mirov, navên Celadet Bedir Xan û Kamiran A. Bedir Xan bîne ziman di cih da ye. Herwisa Cegerxwîn û gelekên dî hene. Lê bo nimûne ev sê nave adeta sembolên ronakbîriyê ne di vê sedsalê da ji aliyê gelê Kurd û welatê Kurdistanê ve. Xanî jî, ew herdu birayên Bedir Xanî jî, Cegerxwîn jî, hem bi hiş û bîr û ramanên xwe, hem jî bi pratîkên xwe ronakbîr bûn. Bo gelê xwe hizirîn, bo gelê xwe li rêyên xilasîyê geriyan û bo gelê xwe sistemên rizgarbûnê pêşniyar kirin. Her di serî da jî, şerê tarîkiya li nav civatê anku nexwandahiye kirin. Wan her jî destpêka hizirîna xwe anku berhemdana mejiyê ve, xwe li beramberê gel û welatê xwe berpirsiyar zanîn û têkoşîn.

Lê belê, îro digel ku bizava gelê Kurd qonaxên mezin dayne pêşîya xwe û hetta dereceyekê pêş jî ketiye, lê dîsa ji aliyê ronakbîriyê ve lawaz e. Mixabin ku eve realîteyek e! Hejmara xwandaya dibê ku zêde bibe û zêde jî bûye, lê ne teyisiye ser ronakbîriyê. Lewma îro hejmara ronakbîran kêr e di civatê da. Heke îro ronakbîrên di senga Ehmedê Xanî, birayên Bedir Xanî û Ce-

gerxwîn da kêr derdikevin bête gotin eve neheqî nabe û hetta nîşan kirina rastiyeke ye. Nîşan kirina vê rewşê, tete wê

Manayê ku; Kurdistanê û bizava gelê Kurd hewcehiyeke mezin bi ronakbîran heye. Hem bi kesînî, hem jî bi rêxistinî. Helbet ev rewşa stewr divê nebe sebebê pesîmîzmê. Rast e, civata Kurdî ji aliyê ronakbîran ve stewr e, lê li aliyê dî jî avîsê ronakbîr û bizava ronakbîriyê ye.

Di dawiyê da divê tiştekî dî jî bête gotin ku; her ji sed sala înan bigrin heta vê sedsalê jî hevpişkiyeke ronakbîrên Kurd heye ku ew jî dûriya ji xelkê ye. Ronakbîrên sedsalên borî digel ku piranî di nav gel da dijîn, lê ji aliyê komunikasyona ronakbîrî ve dîsa jî dûrî gel bûn. Em bêjin ku wan sedsalên berê rewşe xirab bû, civat gelege paşkevîbû, danûstandina xelkê bi hev ve kêr bû, sistema civakî û polîtîk ya civatê dest nedida bizivînê, hat û çûn adeta nebû, aletên ku di vî warî da bêne kar anîn nebûn anjî kêmbûn û gelek sebebên dî... Ronakbîrên wê demê ji ber van sebeb û dezavantajan nedîşyan gelek nêzikî xelkê bibin. Belê wê sedsalê û taybetî jî di çarêka dawî ya vê sedsalê da, ronakbîrên Kurd bi piranî li bajêr û metropolan dijîn ku imkanên komunikasyona ronakbîrî û nêzikbûn û ketina nav xelkê bi zêdehî ve peyda bûne ku kabîlîmukayesa demên berê nabe, lê dîsa ve ji xelkê dûr in. Eve bi serê xwe problema ronakbîrên Kurd e ku bi sedsalane dom dike. Îro divê ji vê çendê ders bête wergirtin û ronakbîr xwe nêzikî xelkê xwe bikin ku bi

berê mejiyê xwe, wan ronak û geş bikin da ku pêşkevîtin çêbe û roja serketinê nêzîktir bibe.

Di hevoka dumahîkê da heke em gotinê piçek dî jî konkret bikin, eve forma nivîsarê xirab nake. Îro meydana şoreşa Kurdistanê, nîşana rengdana helwesta ronakbîr û ronakbîriyê ye. Ronakbîrê Kurd nikare ji vê erkê bireve. Heta ku ronakbîrê Kurd li hêviya helwesta ronakbîrê Tirk, Erebi anjî Faris be, divê di pêşiyê da helwesta xwe nîşan bide û organîze bike. Gava axivtin tete ser vê çendê bi taybetî helwesta ronakbîrên Fransî û bo nimune jî ya J. P. Sartre tete dan ya di bûyera Fransa û Cezayîrê da. Rast e! Divê eve bête gotin. Belê digel van, divê mirov li xwe jî vegere û pêşiyê xwe bibîne. Di karê ronakbîriyê da helbet riberiz û jimnastîkên ramanî dê hebin û divê jî bêne kirin. Belê, heke ev erke neyêne cih û li riberizên ser ewran bête geryan û dem bi van riberizên pûç û bêbin bête kuştin, eve revîna ji erkên welatparêziyê ye. Heke ronakbîrê Kurd, di nav xwe da riberizê germ û kûr bike, bi vê yêkê xizmeta pêşketina şoreşê bike, hingê heq e ku li ser hemû mijar û baskên ronakbîriya cihanê jî biaxive û riberizê bike. Ronakbîrê Kurd digel gotin û axivtina xwe; bi nivîsîna çîrok, novel, helbest anjî romanê evînî û romantîk anjî yê sosyoreel anjî leyzeke tiyatroyê û sinemayê, kêşana wêne û filmekê û riberiza li ser cereyanên cuda yê felsefî yê cihanê, dîrok û gelek mijarên dî, divê helwesta xwe ya ronakbîrî di warê rizgar kirina

gel û paşve standina welatê xwe ji destê dagîrkeran da jî nîşan bide. Heke wisa neke, rewşa gel û welatê xwe li ber çava negire, vê yêkê nedane serê rojeva xwe û karê ronakbîriya xwe; hingê ew di nav karekî gelekî "luks!" da ye ku eve jî hêjayî ronakbîriyê nîn e!..

Îro welatê Kurdistanê û gelê Kurd di demekî engizisyoneke nû da dijî. Ronakbîrên di demê kevne engiziyonê da çi li dijî zordariya desthilata dêrê û sistema polîtîk ya wê demê kirine, ronakbîrên Kurd jî divê hêj zêdetir dijî van sistemên neoengizisyonîst yên îro bikin. Rûmet û namusa ronakbîrên Kurd di vê helwestê da ye.

Li milê dî; digel wêne û filmên xwezayê, jiyane û mirovan û civatê yên sosyoreel, mijarên fantazîk, evînî û romantîk jî bila bêne kêşan, belê wê zanyarî û jêhatiya xwe di rêza gel da û dijî dijmin jî divê bi kar binin. Çîrok û novelên fantazîk û serpêhatiyên jî bila binivîsin, belê rewşa gel û welatê xwe ya li ber çava jî bila birêjin ser kaxezê. Romanên eventurîst, evînî û romantîk jî bila binivîsin, belê çalakî û berxwedaniya gelê xwe jî bila bikin destan û roman. Helbestên evînî û romantîk jî bila binivîsin, belê yên rastiya jiyana gel û welatê xwe jî bila bi heyecaneke bilind rêz bikin. Bila tenê edebiyata rebenî û perşaniyê nekin; bila li ser pêşketina gel û welat jî rawestin û gelek tiştên dî..

Belê! Li Kurdistanê ronakbîrî karekî zor e! Belê, çu tişt bêyî bedelê bi dest nakeve. Dibe ku nivîskar û rojnamevanekî ronak-

bîr, di warê nivîsîna çîrok, novel, destan, helbest, nûçe, lêkolîn anjî romanekê da, hunermend di gotina stran anjî çêkirina film û tabloyekê, leyizeke tiyatro û sinemayê anjî kêşana wêneyekê da; ronakbîrekî li ser branşên dî, di kar û xebatên branşî da negihe ya dilê xwe. Dibe ku demê xwe yê hizirîn, nivîsîn û çêkirinê ne bi timamî jî, lê nîvenîv bide ser karê rizgar kirina gel û welat. Belê li hember vê berzehiya nîvenîv ya roman, novel, çîrok, nûçe, helbest, destan, stran, lêkolîn, tabloyeke rengîn, filmekî bi heyecan, wêneyekî balkêş, axivtin û karê xwe; welatekê bi dest diêxe. Welat û gelekî rizgarkirî eve hemû ne! ■

Hezîran 1996

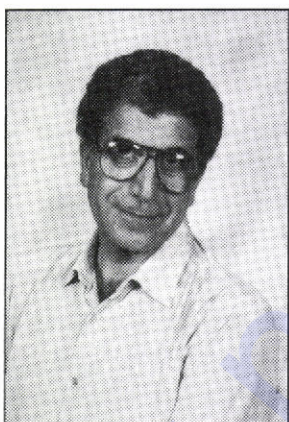
(*) Pahlawi Dictionary, D. N. MacKenzie
Ferhenga wêjeya Avesta, Îhsan Behramî

Nota Nûdemê: Li ser daxwaza nivîskêr, em têkilî zimanê wî nebûne.

Întellektuel û întellektuelîzm

Şahîne Bekirê Soreklî

Pirsa întellektuelîzmê yeke kevnar e û bi hebûna merovan ve girêdayî ye. Mero-vê întellektuel xwediyê pêkaniyeke taybetî ye ku jê re “întellekt” tê gotin. Fêhmkirina vê pêkaniyê û analîzkirina mentiqî mero-van ji lawiran cuda dike. Bi pêşveçûna dî-roka merovan re pirsa întellektuelîzmê ji xwebêja xwe ya berê kûrtir û firehtir bû. Ev bûn bi hezaran sal ku zanyarên di civa-tên gihîştinî şaristaniyeke bilind de xwe bi wê pirsê ve mijûl dikine, gelo merov dika-re kê wek kesekî întellektuel bi nav bike.

Li gor Enseklopêdiya Britannika, hîn di dema Sokrat û Plato de, dora 400 sal b.z., ev pirsa ji bo zanyar û filosofên Yewnanistana kevnar yeke grîng bûye.

Di nav çarçeveke herêmî û teng de, pirsa întellektuelîzmê ta radeyeke mezin bi baweriya gelemper ya civatê û kesan ve girêdayî ye. Ji bo civa-teke olperest rêber û feqîyên olan kesên întellektuel in. Ev baweriya hîn di dema Misriyên kevnar de ji li holê bû. Napoleon ji haliyê xwe de întellektuelan wek afirmandên îdeolojiyê bi nav dike. Marksîzm, li milê din, întellektuelîzmê bi îdeolojiyê ve girê dide. Lê Karl Mannheim (1893

- 1947) xwebêjeke din dide întellektuelîzmê. Li gor wî (Ensklopêdya Britannika, 1974, cild 9, r. 195), kesê întellektuel ê bikaribe ramanên xwe ji îdeolojiyê û çînatiya civatê biparêze. Bi dîtina wî, kesên întellektuel endamên komeke taybetî ne di nav civatekê de ku xwe naxin bin bandora metodolojiyê û îdeolojiyê, kesên wisa ne ku bi rêya zanibûna xwe, xwe dikin layiqe cîhekî bilind û dikarin bandoreke pozîtîv li civatê bikin.

Gotinê naxwaze ku pîrsa întellektuelîzmê di rojên me de ta radeyeke mezin bi pêşveçûna civatê ve peywendîgir e. Di nav civateke ji perwerdebûnê bêpar mayî de, heye ku kesê pênuş di ber re, kesê dikare nameyekê binivîsîne wek kesekî întellektuel bête pejirandin. Wek nişê, ta berî kurtedemekê merovekî ku dikaribû bixwîne û binivîsîne ji haliyê gundiyên Kurd de wek "Mamosta" dihat binavkirin. Di nav civatine din de, kesê ku bikaribe di derheqê siyaseta herêmî û navneteweyî de çend gotinan bike merovekî "întellektuel" e. Lê di nav civatên di warê perwerdekariyê de pêşve çûnî, em bibêjin di civateke wek ya Swêdiyan de, heye ku kesekî xwendina xwe di zanîngehê de kuta kiribe jî li gor pîvanên wê civatê ne kesekî întellektuel be.

Wek em dibînin ev pîrsa yeke kûr û fireh e û eger merov wê têxe munaqeseyeke akadêmî û felsefî ew ê ji hev bikişê û bidomîne, wekî ku bûn bi hezaran sal wisa ye, lê eger ji min bête pîrsîn ka merov dikare di nav civata kurdî ya îroj de kê wek întellektuel bi nav bike, heye ku ez vê bersîva li jêr

bidim:

Merovê întellektuel ew kesa ye ku dikare pîrsên civakî û siyasî yên gel û herêma xwe bi şêweyeke mentiqî fêhm bike û di derheqê cîhana me de xwedan zanistiyeke berfireh be. Lê întellektuelekî wisa dikare wek zanyarekî bête binavkirin. Bi gotineke din, ew wek golekê ye ku ava xwe ji çeman digire û di nav xwe de kom dike. Întellektuelê mezin, li milê din, ew kesa ye ku dikare tiştêkî pozîtîv bide civakê, wek gola ku ava xwe bi rêya çem û rûbaran li nav zeviyan belav dike û bi encama vê yekê ev zevî şûn dibin û dibin çavkaniyên xêr û bêrê.

Di nav Kurdan de pîrsa întellektuelîzmê yeke nû ye. Bi dîtina min, wekî ku bindestbûna Kurdistanê bandora xwe li hemî haliyên jiyana me kiriye, herweha li vê pîrsê jî kiriye. Pîrsa întellektuelîzmê jî ta radeyeke mezin xwe bi siyaseta û têkoşîna neteweyî ve girêdaye. Wek mînak, berî çend salan hevalekî ev pîrs ji min kiribû: Ma gelo kî rewşenbîr e (bi xwebêja întellektuel), pêşmergeyê li serê çiyên lê profesorekî Kurd yê di zanîngeheke Tirkî de di kar de?! Wek tete bîra min, min bersîveke bi vê xwebêjê wê demê dabû, "Profesorê Kurd, eger întellektuel be, yan na, ez nedizanim, ji ber ku wî û berhemên wî nedinasim, lê fersenda ku ew merovekî întellektuel be ji ya pêşmerge bêtir e. Pêşmergeyê ne pîvana întellektuelîzmê ye. Heye ku em pêşmergeyekî wek merovekî azadîxwaz û têkoşer bidin nêrxandin lê binavkirina her kesê pêşmerge wek întellektuel ne tiştêkî di cîh de ye." Heye ku kesek li vir bipirse: Lê serokên rê-

xistinên siyasî, yan dewletan? Ez ê bersîva vê şewepirsê bi pirseke din bidim: Gelo kî ji van herdu merovên navdar yê neteweya frensî întellektuel in, Charles de Gaulle lê Jean-Paul Sartre? Hewceya bersîvdanê nake; tiştê grîng ew e ku ji bo her yekî ji wan cîh û şaxekî taybetî heye di dîroka frensî de. Bi dîtina min, merov dikare Ehmedê Xanî wek întellektuelekî dema xwe bi nav bike ji ber ku wî berhemine pozîtîv afirandine ku hîn îroj jî bandora wan li civatê hene, li gel ku di dem û dewrana wî bi xwe de heye ku van berheman çî rola rêk û pêk nelîzîbin. Celadet Bedirxan, bêguman, merovekî întellektuel e, bi xwebêja tevahî ya peyvê. Di nav civata me ya îroyîn de bi hezaran întellektuel hene lê her yekî ji wan pîvaneke xwe heye û radeya întellektuelîzmê dikare li nik hindekan ji wan ji ya li cem hindekên din bilintir be. Wekî ez dibînim, merov nikare hemî întellektuelan bike xwediyê eynî pîvan û radeyê. Giraniya her yekî ji wan li gor xebat û berhem û pejirandina pêşerojî dê bête diyarkirin. Merovê di şaxekî zanistiyê de pişpor li gor berhemên xwe, nerxê wan berheman û bandora wan ya pozîtîv li civatê, yan li cîhanê, cîhê xwe di pîvana întellektuelîzmê de digire.

Li vir pirseke din jî tê holê ku gellekî grîng e. Gelo întellektuelîzm tenê bi karê edebî, felsefî û zanistîya civakî û siyasî ve girêdayî ye, lê gelo xwebêjeke hîn mezintir dide?! Bi dîtina min, bersîva vê pirsê jî bi rol û xebat û berhemên merovan ve girêdayî ye. Ez bi xwe merovekî wek Hesên Cez-

rawî wek dengbêjekî bi rûmet dibînim ku layiqe cîhekî taybetî ye di dîroka Kurdistan de, di şaxê dengbêjiya stiranên gelêrî de, lê ne wek întellektuel. Hunermendên wek Şivan Perwer, Nizamettin Arîç û Nasir Reza-zî, li milê din, dikarin di eynî demê de wek hunermend û întellektuel bêyên binavkirin. Merovên wek Kendal Nezan, Necmeddîn Kerîm, Umer Şêxmûs û gellek kesên wek wan ku bi saya zanyarî û xebata xwe sûd li derve gihandine pirs û civata kurdî ye, bêyî çî guman kesên întellektuel in.

Civata kurdî di teorî û pratîkê de hîn bi gellek şeweyan civateke paşvemayî ye lê di nav çend salên borîn de hejmara întellektuelên Kurd hema hema roj bi roj zêde bû. Berhemên di gellek rojname û kovarên kurdî de, herweha derketina berhemên hunerî yê layiqî nerxandanê şahidên vê yekê ne. Lê cîhê gotinê ye, ku pirsê neteweyî pêşveçûna întellektuelîzma bi şeweyeke serbest û li gor pîvanên navneteweyî di nav Kurdistan de bi sînor kiriye. Hindek kesên me her di wê baweriyê de ne ku hemî berhemên me pêwîst e xwe rasterast bi pirsê neteweyî ve eleqedar bikin, ew jî bi şeweyeke girgîn û propagandîst, bi şeweyeke wisa ku eynî raman dîsa û dîsa bête dubare û sedbarekirin. Nexweşiyên me yê civakî, rola jin û mêr di nav civatê de, gelşên ciwanan, pirsê hawîrdorê, gellek problêmên rojane, heta afirandina berhemên piştgiriya têkoşinê lê bi raman û rengên nû, hema hema ji zayînê dûr, yan bi tevahî li dervayê munaqesekirineke bi întelekt, mane. Stira-

nên me, filimên me, berhemên me yên edebî, wênayên me û her tiştê ku xwe bi zanyarî û întellektuelîzmê ve girê dide xwe bi pirranî bi şewebabetekî tengaso diyar di-kin, bi baweriya ku ew xwediyên xwe dikin “têkoşer,” û va tengasobûna ye ku ne tenê eynî benîşt dixê gellek devan, razekiyê û ro-tînê di berhemana de dike xewan, lê di eynî demê de asoyê întellektuelîzma kurdî li hember yê navneteweyî disînorîne. Bi en-cama vê yekê berhemên nûşewe û nûjenba-bet ku bi bedewetî û taybetiya xwe ya ser-bixwe xwediyên xwe bigihînin întellektu-elîzmeke bilind gellekî bi sînora in. Hindek kesên me gotineke wisa dê wek yeke qels û kêmbidin zanîn ji ber ku ew ê careke din wê li gor pîvana “bindestbûna me” û “tê-koşîna li dij neyarê hov” binerxînin. Bi hê-viya ku mebest şaş neyê têgihîştin, bala xwe bidin van navan: Sokrat, Leonardo De Vinci, Goethe, Xelîl Cibran, Picasso, Sartre û bi sedan yên wek wan. Berhemên van ke-san ne tenê navên neteweyên wan di dîroka cîhanê de bilind kirin lê bûn beşekî ji ber-hemên cîhanî. Berî çend heyvan filima Îb-rahîm Selman, Karwanekî Bêdeng, di têt-vizyonê de, li Australya, hat raberkirin. Te-nê di rojnameyekê de, di beşê bernameyên têt-vizyonê de, kurtenivîsarek li ser filimê hat weşandin ku wisa dest pê dike, “hema hema her tiştê li ser Kurdistan digihê me xwe bi tadeyên li wan dibin ve eleqedar dike...” (Sydney Morning Herald: 28/8/1995). Bi gotineke din, eger ne tadeyên li Kurdistan di-bin bûyana kesekî dê tiştê li ser wan niza-nibûya. Divêt em êdî tê bigihên ku afiran-

dina berhemeke baş ya ku belkî tew behsa siyasetê neke jî, dikare Kurdistan û pîrsa wan ji şehîdbûna hezar têkoşerî bêtir bi cîhanê naskirin bide (li gel qencitirîn rêza min ji can û giyanên şehîdên neteweya Kurd re). Hêvî dikim, yên “di ava gemarî de nêçirva-niyê dikin” vê gotinê wisa wernegerînin ku nivîskarê vê gotarê çî giraniyê nade têkoşî-na neteweyî. Û hêvîdar im ku ew berhe-mên wî yên salên heştêyan nefirînin û hindekên ji yên îroj negorînin.

Nayê weşartin ku beşekî mezin ji netewe-ya kurdî heye ku hewcedar e propaganda û hêvotina siyasî be, ji ber ku hestên bi sed-hezaran ji wan bi encama bindestbûn û bê-haydariyê teziyane yan benc bûne. Lê wek li jor hat diyarkirin, her tiştêkî war û şaxekî xwe heye; ne tiştêkî di cîh de ye ku hemî şax li hev bigerin û bibin gulokekê. Bi go-tineke din, rewşa siyasî ya gelê Kurd pêwîst e nebe hacetê derxistina fetweyên li dij in-tellektuelan, û navêt ku her kesê nûpêketî ji her întellektuelî hêvî, yan daxwaz, bike ku bila her û her li ber mêtodiyê yek-tone rabe dîlanê û xwe bihejîne, yan di eynî gola herêmî de avjîniyê bike. Heye ku întellek-tuelek di kûraniya deryaya jîyan û têkoşî-nê de bi aramî û bi serê xwe avjîniyê bike bêyî ku li ser ava wê çelpeçelpa milên xwe bide bihîstin, lê di eynî demê de ji bo sûd û ar-mancên hevbeş.

Neteweya kurdî hewcedariyêke bêhempa bi întellektuelan heye, întellektuelên ku bi dayîneke zanyarî û mentiqî bikaribin bandoreke pozîtîv li civatê bikin da ku endamên wê gavên bezatir ber bi şaristaniyê û

jiyaneke xweştir biavêjin û da ku ev gavan hîn zûtir ji bin barê bindestiyê û ji nav tarîbûna şeva drêj bigihînin qonaxeke di jiyana de layiqî pesindanê, yan bi kêmasî layiqî jiyînê. Têkoşîna neteweyî layiqî pesindan û nerxdayîneke bêyî hempa ye lê bi serê xwe civatekê nagihîne mebesta herî bilind. Rewşa bi dehan ji neteweyên li Asya, Afrîka û Emerîkaya latînî vê yekê baş diyar dikin. Ma kî ji gelê Kambodiyayê bêtir ji bo serxwebûna xwe têkoşiyaye?! Ma kî wek Afxaniyan ji serbestiyê hez dike?! Ha rewşa wan di berbanga sedsala bîst û yekemîn de li pêş çavan e.

Mixabin, li pêş întellektuelên kurd gellek asteng û dijwarî hene, wek nebûna demokrasîyê li hemî beşên Kurdistanê, dûrbûna civat û rêxistinên kurdî ji tradîsyonên demokratî, kêmbûna xwendevanan, cudabûna alfabayê, nebûna zimanekî standard, kêmbûna rojname û kovarên rojane û heftane yê objektîv, bisînorbûna munaqeşeyên di nav întellektuelan bi xwe de û gellekên din. Bi encama vê rewşê hejmareke ne biçûk ji întellektuelên Kurd îroj dilsar û bêdeng in. Hindekên din bi tirs gavan radînin da ku xwe ji gîr û rexneyên dewletan, rêxistinan, û heta endamên civata xwe, biparêzin. Lê li gel hemî kêmsî û astengan jî hejmareke biçûk ji întellektuelên Kurd gavan bi wêranî diavêjine û berhemine layiqe dem û dewrana îroyîn diafirînine. Berhemên wan bikaribin di rewşa îroyîn ya dijwar de çîqa bandor li tevahiya civata kurdî bikin, pêşerojê xuya bike.

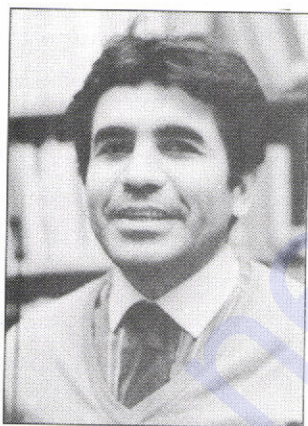
Pêwîstiya gotîneke din jî li vir heye, ew jî

ew e ku tiştên întellektuelîzma merovekî dixin pîvanê berhemên wî merovî ne, ne sinçiyên wî yê şexsî. Wek mînak, alkuholîzma kesekî ku berhemên çak ji bo neteweya xwe, yan ji bo cîhanê diafirîne nikare li pêş binavkirina wî merovî wek întellektuelibe asteng. Heta ku civaka wî ya îroj wî nepejirîne jî dîrokê mafê wî lê vegeirîne.

Bêguman xwendevênê di çav xwe re kiribe ku di warê binavkirina kesan de nivîskarê gotarê gellekî miqayîd e. Li nik me Kurdan nerxdana merovan, heta gotina rastiyê, hindek caran ne tiştêkî hêsan e. Sedem erf û toreyên eşîrtiyê, yê olî û yê siyasî, herweha yê herêmî, ne ku pîrr caran ji objektîvîyetê bêtir bi hestên atîfî û zihniyeta mirîdîtiyê ve girêdayî ne. Bala xwe bidin rexneyên baş û xirab ku di kovarên me de têyên weşandin. Hema hema tevahiya wan bênav, yan yeknav in. Ez lêborînê hêvî dikim, ji ber ku navên gellek kesên layiqî binavkirina wek întellektuel ji gotarê derman. Yekem, ji ber ku nav pîrr in, û duym ji ber sedemine li jor hatîna diyarkirin. Herweha ji întellektuel û xwendevanên jin lêborînê tîka dikim ji ber ku wisa dixewine, wekî ku gotar tenê ji bo mêran, yan camêran, hatibe nivîsandin. Mebest, gotîne naxwaze, ne ew e, lê wek diyar e zimanê me jî yekî mêrşewê ye. ■

Întellîgent-întelijansiya întellektuelî

Edîp Polat

Mana bêjeya întellektuel ji mana întelligent reh stendiye. Aqîl, zanahî û zîrekî pê tê şirovekirin. Ji vê gotinê bêjeya întelijansiya çêbûye. Ev, di wateya çîna întellektuelan de tê bikaranîn.

Bi rastî di her welatê dinê de, mirovên pêşveçûyî û rewşenbîr hene. Lê belê, hin mirov jî hene ku ji rewşenbîran jî bêtir zana û xwedî berhem in. Ango bêjeya rewşenbîrî û ronakbîrî tenê wan kesan nade nasîn. Seba ku ew ji rewşenbîran jî zêdetir zîrek û çeleng in. Ew pirtûkan dinivîsin, wêneyên bi rêk û pêk çêdikin,

helbestên wan dibin gotinên stranên. Fîlman dikşînin, heykelan çêdikin. Fikrên ecêb, gotinên wilo çivir dibêjin, ku ewil mirov şaş dibe, civak jî ecêbmayî dimîne. Lê belê dûv re mirov dibîne ku ew ramanên ku wan gotine, gelekî rast dertên. Kesên wilo, ne di dewletekê de dibin walî, ne dibin qeymeqam, ne jî dibin wezîr û berpirsiyarên hukûmetê. Na, ew tu carî vatinîyên wilo nagirin ser milên xwe, wê giraniyê hîlnagirin. Ji sedemê ku mêjî û zîrekiya wan jêhatîyan kesayetiya wan tenê besî wan e, ew ji mewkî, meqam û quretiyê hez nakin. Ango ew li hespekî wilo siwar bûne ku li bayê bezê diçin û riya wan tu carî naqede. Ne şev li wan şev e, ne roj li wan roj e.

Ji lewma ew ji xwe gelekî hez nakin: Por û rih dibe bihostek...

Ev sewdaliyên pêşdeçûyînê, xwenuhkirinê, ramanîyê kî ne gelo? Çi kes in? An jî divêt kesên çawan bibin întellektuel?

Carna mirov li bajarên mezin hin însanan dibîne ku ew ne mamûrê dewletê, ne xebatkarên cihêkî an jî ne siyasetgêr in. Lê belê civat li gor hewqas bêşiklî û bê vatiniya wan jî cardin nirxek û girîngiyekê dide wan. Civak, di derheqê gelek pirsên netewî û politîkî de guhê xwe dide axiftin û nivîsarên wan kesan. Ne zengîn in, ne jî xwedî meqam in ew. Bi tenê xwedî qabiliyet in. Nanekî tisî, tasek ava qerisî besî xwarina wan e. Qedehek çay û simîtek carna bes e ji têrbûna wan re. Mirov dinêre pirtûk di destên wan de ne, carna pere di bêrika wan de nîn e ku xwarinê bixwin, dîsa çî dikeve destên wan ew didin bi rojname û pirtûkan. Gelo me ji xwe pirsî ye: dibistanek întellektueliyê heye an na? Metod û rêç ji bo hînkirina întellektueliyê heye? Dibe ku dîplomeyek an jî metodeke întellektueliyê tunebe, lê belê şert û şîrûtên vî karî hene, serê hemî tiştî ev in: Heke mirovekî zana hay ji dinyayê tunebe, ango nûçe ji derve, ji têkiliyên însanan, ji çûyin û hatina dinyayê negire, ew kes nikare bibe întellektuel. Yanî komunîkasyon an jî ragihandin pêwîst e. Însanek çiqas zana û zîrek be, çiqas xwedî qabiliyet be jî, heger xeberê ji dinyayê negire, rojnameyan nexwîne, li radyo-tv'yan guhdarî neke, ne tenê ji welatê xwe, ji hemî dinyayê agahdar nîn be û zimanê biyanî bo

vê yekê nizanibe, ew kes nikare bibe întellektuel. Tenê ev jî têr nake, divê vê agahdariyê, nûçeyên dinyayê bi lez, zû hîn bibe, fahm bike. Heke dereng bimîne, berjewendiya wan namîne û ew nûçe tu menfeetê nadin.

Komunîkasyon ji bo çî şert e?

Întellektuel ramanên xwe, nivîsarên xwe û hemî berhemên xwe divê bi hemdemî, bi çavekî nûjen ava bike û binivîsîne. Heger gotinên wî bi derengî bikevin, wê gavê ew gotin her çiqas rast û xweser bin jî, seba ku kevin dibin tu nirx û girîngiya wan namîne. Bi vê gotinê em naxwazin bêjin ku pêwîst e di mala her întellektuelî de faks, komputer, kanala înternet û hw. hebin. Dibe ku aboriya wî/wê têr neke. Lê hindiktir divê rojnameyan bixwîne, medyayê bişopîne û guh bidêre. Ji bo mirov pirtûkekê binivîsîne, berhem di kîjan babetî de dibe bila bibe, divê mirov zane be da berî vî karî kî çî gotiye an nivîsiye divê mijarê de. Mirov wêneyekî çêbike, mirov stranan bibêje, mirov heykelekî çêbike û hwd. şert e mirov zanibe berî mirov xelkê çî gotiye an çêkirîye. Ango divê mirov dîroka karê xwe bizanibe. Bona vê yekê jî divê komunîkasyon hebe. Guhên mirov her dem mûç be, çar çavên mirov hebin.

Komunîkasyon di mêjîyê întellektuelan de sekin û statukoyê ji holê radike. Ew bi vê riyê xwe nuh dike. Ji aliyê din ve di çîna entellîjansiya de çî heye tune ye hîn dike. Bi

Serhed Bapîr, "İsmail Beşikçi" 1990

vê riyê ew dibîne di nava derya vê çînê de peşkek ava kesayetiya xwe. Belê zîrek û întellektuelên dinyayê behr in, ew jî dilopek ji wê behrê ye. Bona mirov bûyerekê şirove bike, pêwîst e mirov pêşî wê bibihîze.

Sekin û statuko neyarê mêjî ne. Livandin û aktîvîte xureke mêjî ye. Aktîvîte bêî komunikasyon çênabe. Tevî vê babetê ez dixwazim bêjim ku, ji bilî zimanê zikmakî zimanekî biyanî ji întellektuel re şerd e. Ev pêwîstî, bona komunikasyonê pêdivî ye. Gava mirovekî lêkolîner bi zimanekî ewrûpî an wekî din nizanibe, dê çawa berhemên xwe bi nûçeyên teze bimeyine? Karê întellektuel mast, divê bi zimanekî biyanî qeymax bigire. Gava ziman tunebe, ew dê di xebata xwe de dereng bimîne. Ev derengî

kalîta wî/wê dixîne. Zimanekî biyanî ne tenê bona komunikasyonê ji întellektuel re pêwîst e, herweha bona xwenuhkirinê û dostaniya bi mirovên derveyî welêt re jî şert e. Pêşyan gotiye, zimanek mirovek e, du ziman du mirov in.

Lîsan bona pêşdeçûyina mêjiyê însên ji aliyê biyolojîk de jî divê. Gava mirov zimanekî biyanî dielime, bergeha yekî, asoya yekî vedibe û nêrîna mirov dûrahiyê dîke he-defa armancê.

Bi vê gotina xwe, em naxwazin bibêjin ku mirovên bi zimanekî biyanî nizanibin nikare bibin întellektuel. Na, şertekî weha tune. Lê belê ger ziman hebe, ew ê bi hêsanî karibin bi pêş de herin, lêkolînên xwe çêbikin û xeberan ji dinyayê bigirin.

Digel vê yekê întellektuel, însanekî ku statûkoyan xera dike û angajeyî îdeolojiyan nabe ye, ji aliyê din ve jî divê mirîdî û kole-tiya serok û rêberan jî neke. Gava îdeoloji bibe mîna dîn, divê mirîd jî jê re hebin. Fikir û raman herçiqas rast bin jî, întellektuel nikare wan bi xwezahiya wan bipejirîne. Divê ew kêmasiya wan bibîne, bona mukemeliyê hişê xwe bixebitîne. Gava tiştêkî nû dertê û bi şoreşgerî belav dibe, gel li pey wê ramanê diçe û şiyar dibe. Întellektuel, divê alîkariya vê şiyariyê, vê heyecanê bike, lê belê ew bi xwe angaje nebe û di nava wê girseyê de wenda nebe. Partîzanî û întellektuelî naçe ber hev. Ev averû ji hev cihê ne. Şoreşgerî jî tiştêkî din e. Întellektuel bi guhertin û her dayim bi pêşdeçûyîne ve girêdayî ye. Fikrek şoreşgerî, helbet bona întellektuel jî divê. Lê gava ev fikir kevin bû, divê ew hespê xwe biguhêre û wî bi çargavî dîsa bajo. Seba ku riya wî dût e, derdê dilê wî kûr e. Romantîzma kesayetîya wî nahêle ew bibe mirîdê partiyekê, an jî rêkxistinekê. Ji vê gotinê mana ku întellektuel bê armanc û hedef in dernayê. Na, ew jî dikarin bona îdeolojiyekê şer bikin, bi dewletê re pev biçin, lê belê divê ew nebin evd û kole.

Em di vê mijarê de dixwazin bêjin ku, însanên întellektuel ne xwedî Xweda ne. Belê, Xwedayê wan nîn e. Wan benikê xwe qetandine û ew bê xwedî û Xweda ne. Tirs û îdeoloji Xwedayê gelek mirovan in, lê ne yên întellektuelan in! Mêjiyekî azad, divê tiştêkî nehebîne, di bin tesîra kesên mezin û alim de, di bin tesîra fikir û rêkxistin

de gelekî **nemînin**, **ji dût ve**, ji jor ve li tiştên erênî û neyênîyan binêre û di şopa pêşdeçûyînan de gav bi gav here. Îro di civaka qirnê bîst û yekê de gelek Xwedayên mirovayetiye çêbûne. Emperyalîzm Xwedê ye, zanyarî Xwedê ye, îdeoloji Xwedê ne. Tewra qezayên trafikê Xwedê ne. Tirs mirinê Xwedê ye. Carna jî tirs polîs û îşkencê Xwedê ne. Pêwîst e întellektuel van hemîyan bişkinin. Dema mêjî û zîrekiya însên bi pîrsgirêkan ve were girêdanê, qabiliyetê însên dixetîme, aso tarî dibe, bergeh teng dibe.

Tevî vê ramanê ez dixwazim bibêjim ku îro li gelek cihên dinyayê dewlet zordar in. Zilmê dikin, azadiya ramanê ji holê radikin. Ji lewma organizasyona dewletê bi xwe Xwedêyek e û hemî hemwelatî jê re taretê dikin. Întellektuel gava li hember dewletê nîn be, li hember hêza wê sînga xwe veneke û ne şerûd be, nikare mêjiyê xwe ji bin tesîra qanûn, nîzam û zordariya wekî din derbixe. Seba vê yekê lazîm e ku li hember dewletê fikrên xwe veneşêre û her daîm rast bibêje. Li dadgehan, li hember zagonan fikra dilê xwe bibêje, xwe li gor ramanaweriya dilê xwe biparêze. Bona vê yekê jî ji ceza û hepsan netirse. Mirovekî ku îlegal bixebite, çiqas zana be jî ew nikare bibe întellektuel. Ev kar, karekî eşkere ye, ne bi dizî ye, lewma jî ji aliyekî de legal e, meşrû ye. Dewlet, li her deverê pêşdeçûyîne naxwazin, li her devera dinyayê konserwatîv in. Seba vê yekê pêşî rewşenbîr li hember vê dertên. Ango întellektuel "dîn"

in. Civak pêşî wan jîr nabîne, wan dîn dibîne. Hêç in, ji ola xwe der in. Hem humanîst in, hem jî şerûd û bêînsaf in. Her gav bi tenê ne. Ew bi piranî li pey civakê naçin, civakê li pey xwe tînin. Asî ne, serê xwe pêl nakin. Tenê dimînin, lê dev ji ramanên xwe bernadin.

Bernard Shaw, Robesper, Shakespeare, Robson întellektuelên dema xwe bûn. Nûjeniya welatên rojava, li ser fikrên Bernard Shaw bingeh digirin gelek rewşenbîrên mîna wî li rojava derketine. Ew întellektuelên dema xwe ne. Ew bi piranî li dijî dewletê bûn. Çendan ji wan jiyana xwe wenda kirin, xwe kirine qurban.

Adet û toreyên civakan hene. Ger întellektuelek li gora wan toreyan bimeşe û ji rêçika kevneşopîya wan derneyê, ew nikare bi ser civakê bikeve û tiştên nû derxe holê. Berî her tiştî, bi dijîtiyê dest pê dike. Ango divê întellektuel hemî adetan nepejirîne, wekî adeten miletan neçe. Ger ew weke hemî kesî bin, nexwe cihêti çênabe, guherînen sosyolojîk çênabin. Di vê ew serî li ber hînbûyinên kevin netewînin. Dewlet, tore, dîn, eşîrî û malbatî zîrekiya kesayetî dikujin. Kesê ku bixwaze bi serê xwe li hember van averûyan derkeve, divê pêşî gelekî gernas be, jêhatî be. Divê babetê de mirov dikare bêje ku întellektuelî ji tenêtiyê û digel vê jî ji canaciziyê bingeha xwe digire. Ji xwe însan tenê nehatiye dinyayê û ew dê tenê neçe? Gerînek, kortik û nixteyên her mêjî cihê ne. Rewşa kesayetî jî cihê ye. Întellektuel vê cihêtiyê zêde dike, jê tiştên nû

derdixe.

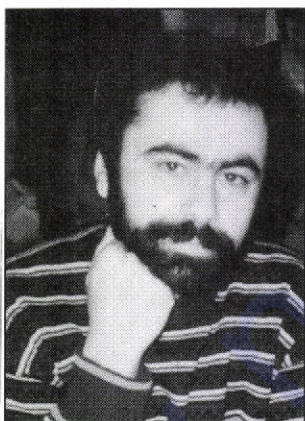
Bona van fikrên nû, pêwîst e ew zanyariyê jî bizanibe. Çawa zanyarî? Rewşenbîrek gava ji fîzîk, kîmya, bîyolojî, matematîkê fahm neke, felsefeyê nizanibe, hinekî sosyolojî nexwendibe, nikare bûyerên dinyayê şirove bike. Zanyarî metod û rêçika ramanî ye. Gava întellektuel ji vê rêçikê fam bike, li gora ilmî bifikire, ew dê bikaribe ji bin pelçiqandina dewletê, tîrsa zordaran ji aliyê psîkolojîkî de derkeve. Zanyariya reel (fîzîk, kîmya, biyolojî) bergeheke cihê vedike. Tesîrên polîtîk kê mî dikin. Civak û menfeta însên, fikrên subjektîvî, niyet û xwestek wenda dibin.

Întellektuel ne însanên nîvco ne. Bi her hawên xwe ew profesyonel in. Bi amatoriyê tiştêk çênabe. Şert û şîrûdên me li jor behs kirin, gava hemî bi cih werin, yek dikare bibêje ez êdî întellektuel im? Helbet ev averû ne bi qeîde û şertan ve girêdayî ye, lê mirov dikare bibêje bi kultureke bingehîn, qedîm ve têkiliya vê çîne heye. Kultureke bi gelemperî berî hemî tiştî divê. Eva, rewşeke profesyonelî dide ronakbîr. Amatorî, prîmîtîvî gelek tiştêkî paşverû ye ji întellektuelan re. Bona hostayiyê jî divê ew berhemên xwe derxe ber çavên civakê. ■

Rola rewşenbîriyê di rêxistinên kurdî de

Derwêş M. Ferho

Di van demên dawîn de gelek nivîsar li ser rewşenbîran û wezîfa wan hate nivîsandin. Hemî jî balkêş bûn. Ev balkêşî hem di aliyê negatîf de û hem jî di aliyê pozîtîf de baş xuya dikir. Hêvî ew e ku ev munaqêşe berde-wam be û di pêşerojê de bibe xwedî berhem.

Babeta nivîsara me rola rewşenbîriyê di rêxistinên kurdî de ye. Çarçewa ku emê rêxistinanan tê de bi cî bikin fereh e. Rêxistinên xwendekaran, karkeran, hunermendan, nivîskaran û hwd. Akademî, enstîtu, weşanxane, kovar, rojname û dezgehên din, mîna radyo û tele-

vîzyon, partî û hêzên siyasî, tev dikevin nav vê çarçewê de.

Rewşenbîrî xwedî hebûna ramana jîr e. Xwedî bîr û baweriyeke fereh e ku amanc û berhemên merovatiyê bi awayekî realist dibîne. Guhertin û bûyeran pirralî analîz dike. Dûrbîn û rêzan e. Xwedî berhem e. Kesên ku van şertan jî pêk tînin rewşenbîr têne qebûl kirin.

Rastiya me kurdan çi ye? Rola rewşenbîriyê û rewşenbîran di rêxistinên kurdî de çawa ye? Meriv dikare bê goman bêje ku kurd xwedî rewşenbîriyeke xurt in. Ev rastî jî çanda kurdan ya kevn û zengîn tê. Di bin her dijwariyê

de çanda kurdî xurtbûn, zengînî û bêhnfe-rehiya xwe ji guhertinên dora xwe re xerîb nehiştiye. Xwe li gora xwezayê reng kiriye. Herçend berhemên xwedî hesa neteweyî têr nakin jî meriv ne bêhêvî ye.

Lê dem teng e û ev rewş divê bê guher-tin. Gelek berhemên xwedî hesa neteweyî û ji pêşerojê re ronahî pêwîst e. Kêmasî û bêberhemî divê cihê xwe bidin pêwîstiya rojê: berhemên bi her tiştê xwe ve kurdî û xwedî ramanên jîr.

Divê rewşenbîrên kurd wezîfe û rola xwe di nav rêxistinên kurdî de baş bidin xuyanî kirin. Ev rol divê ji bo pêşerojê rêzanî û ro-nahiyeke hêja be. Heta vê rojê kêmasiyeke gelekî mezin heye. Rewşenbîrî heye. Rola xwe ya pêwîst nalîze. Hin caran xwe bi xwe dikeve şaşîyan û barê ne karê xwe li ser mi-lê xwe dike.

Keşmekêşîyeke mezin di nav rêxistinên kurd de heye. Pirraniya rêxistinên me, xe-bata çandî, siyasî, aghdarî û hetta li ser xe-bata lêkolînan jî diaxivin. Komeleyeke kar-keran li Ewropa, xwedî 30-35 endam, dika-re li ser stratejiya têkoşîna azadiya kurdan biaxive.

Daxwaz û pêwîstiyên karkeran li wela-tê ku ew lê çareser nake lê doza welatekî di-meşîne! Partiyên siyasî dikarin di her warê jiyane de pozê xwe bixin nav kar û xebata rêxistinên din yên kurdî de. Xebata siyasî, çandî, rewşenbîrî û hetta karên akademîk jî dikin! Akademî û Enstituyên me xebata li ber xwe weke ku pêwîst e nakin, bi dûvê si-yasetê û karên ne karê wa ye ketine!

Yekîtiyên Nivîskar û Pen Kluba Kurdî jî li nivîskar û nivîskariyê napirsin, ketine duv karên din! Yekîtiyên jinan karê xwe nakin dibezin karê mêran. Mamoste karê textoran, textor karê xwendekaran, huner-mend karê siyasî û siyasetvan jî karê huner-mendan dikin! Ango, her kes her tiştî diza-ne û dike! Tiştê balkêş jî ev e ku her kes li her cî û di her fersendê de, ji bo ev serber-dayîti nemîne, bang û hewara hevkarî û ye-kîtiyê dike.

Daxwaza her kes û her rêxistina kurdî hevkarî û yekîti ye lê çî ecêb e ku pêk nayê! soranî kurmançî naxawze, dimilkî (zazakî) ji kurmançî direve û kurmançî xwe ji her du aliyan diveşêre.

Divê ku rewşenbîrên me di vî warî de ro-la xwe bilîzin. Hebûna xwe bidin xuya ki-rin û zanîna xwe, ramanên xwe ji van rêxis-tinan re bikin çira ku ew kar û xebata xwe bi berhem bikin. Divê her rêxistin erk û amancên xwe bizane û wan bi cî bîne. Bêyî vê yekê rewş baştir nabe.

Divê Enstituyên Kurdî ji rewşenbîrên kurd re vekirî bin ku ew bikaribin bîr û ba-weriyên xwe belav bikin. Xebata çandî ji Enstituyan tê xwestin (Erk û amancên Enstituyên hene di vê çarçewê de ne. Dibe ku di pêşerojê de Enstituyên xwedî erk û amancên cihê bêne ava kirin) û ev jî ji aliyê rewşenbîran mimkin e. Divê Weqfên Kur-dan karê xwe yê sereke bizanin. Eger na he-bûna wan çî kar dike?

Eger her rêxistin rabe û siyasetê bike baş-tir e navê xwe 'partî' deynin ku em gelê

xwe jî şaş nekin. Divê partiyên me yê siyâsî jî karê xwe yê siyâsî bikin û serê rêxistinên din rehet bihêlin. Yan na ew rêxistin jî di xebata xwe de dikevin çewtiyên mezin ku dîtina dermanê wan dijwar dibe.

Di havîna 1979'an de civîneke balkêş li bajarê Cenevre pêk hat.* Ji her çar aliyên Ewropa beşdar hatibûn û pîrrianiya wan xwedî bîr û baweriyên siyâsî bûn. Hin ji wan nûnerên partiyên siyâsî bûn. Hin ji wan jî nûnerên komeleyên çandî bûn. Hin kesên din jî ji rêxistinên karker û xwendekaran hatibûn. Di vê civînê de munaqeseyên girîng hatin kirin. Amanc ew bû ku partiyeke siyâsî bê damezrandin. Temamiya beşdaran jî rewşên bîr bûn. Dema meriv li vê rastiyê dinêre dikare rewşa me ya tevlihev ji hev derxe. Çand, siyaset, komeleyetiya karker û zanyariya akademîk bi hev re ye û daxwaz eynî kar e!

Di navbera civînê de hinek ji beşdaran dev ji civînê berdan. Lê berhema wê civînê "Partiya Yekbûn" bû. Vê partiyê çend salan hebûna xwe bi xebata belavok, çend hejmar kovar û weşanên din domand û li ciyê ku ava bû qediya jî. Şaşiya mezin li vira rastbijartina amancê ye. Em çi dixwazin bikin û çi berhem ji bo pêşerojê pêwîst e?

Dem a *Kurdistan Press* li Swêd dest bi weşana xwe kir gelek kes bûne xwedî hêviyên mezin. Dewleta Tirk bi hemî çapemeniya xwe, dîplomasî û hêza leşkerî hêrîş anîne ser vê bûyerê. Hêza berber (hember) bi yek dengî, bi hesa neteweyî li dijî *Kurdistan Press* der ket. Hemî îmkanên xwe bi kar

anîn ku vê weşanê bide qedandin. Navên nivîskar û hevkarên wê yek bi yek li rojnameyên xwe dane çapkirin. (Nişan; Tercuman, 21.10.1986) Ew hemî kes mîna dijminan, terorîstan, xayinan dane naskirin. *Kurdistan Press* çî kir. Di ciyê ku karê xwe yê rojnamegerî û agahdariya teji hesa Kurdî bike, kete serê munaqesaya siyâsî.

Bê guman, munaqesaya li ser her tiştî pêwîst e. Lê ew munaqesaya nabe ku bibe sedema xerabûnê. Eger munaqesaya alîkariya xerabûnê bike, meriv neke. Ji me re pêşveçûn û avakirin lazim e.

Wezîfe û rola rewşenbîrên Kurd jî gerek e xuya be. Hedef ne Kurd û hesa Kurdî ye ku xera bibe. Hedef peydakirin û pêşdebîrîna wê hes û hêza Kurdî ye.

Di sala 1986'an de Kongreya Enstituya Parîsê pêk hat. Rojnameyên Tirkiye bi dijminayîyeke mezin hember vê kongrê nivîsandin. Dîplomasiya dewletê xebateke mezin dijî Enstituyê kir. Li her derî astengên mezin peyde bûn. Heta alîkariya diravan bû babeta dijyatiya Enstituyê û xebata wê ya çandî! Li hember wan hêrîşan çend rêxistin û rewşenbîrên Kurd bi hesa neteweyî bersivê nivîsand yan li ciyekî protesto kir?

MED-TV hate girtin. Çi bersiv ji me kurdan hat. Rêxistinên çandî di vî warî de çi dikin? MED-TV bi xwe çi difikire? Haya kesî ji kesî nîne. Her kes karê xwe dike û siyaseta ava bin kayê dimeşîne.

Ji salan û vir de PEN KLUBA KURDÎ heye. Haya kê jê heye. Kî weha bêberpirsiyariyê dike û qet jî ne xema wa ye kî çi di-

bêje. Çawa meriv dikare li ser vê rastiye bi-fikire?

Rewşenbîr çi dikin û ewê çi bikin? Nivîskar çi dikin û ewê çi bikin?

Divê ev çend mînak baş nîşanî me bidin ku em çawa gerek e xebatê bikin. Hesa neteweyî di her xebata me de pêwîst e. Divê em rola xwe di xebata xwe de baş nas bikin û bi kar bînin. Yan na emê her tim bi ax û wax bijîn.

Divê rewşenbîr li berpirsiyariya xwe xwedî derkevin. Di destpêkê de jî rêxistinên mîna Enstîtuyên Kurdî divê li berpirsiyariya xwe xwedî derkevin. Divê di her xebat û gavavêtinê de hesa neteweyî û hebûna ramana neteweyî ya kurdî hebe. Bi axaftina xwe, weşan û çapemeniya xwe, çîrok û helbesta xwe hesa Kurdî pêwîst e.

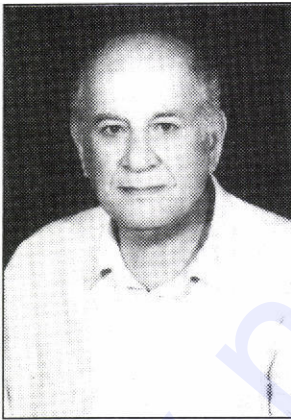
Eger ez û dinya li dora min, heta niha jî Cegerxwîn, Hejar, Mihemed Arif Cizrawî, Meryem Xan û Miradê Kinê nas nakin û Mahmut Baksî, Firat Cewerî, Mustafa Düzgün, Mehmet Uzun, Celîlê Celîl nexwînî dor nagihê ser Nazim Hikmet, Tewfîk Fikret, Rûhî Su, Azîz Nesîn û yên mîna wan. Nasandin û agahdariya li ser hes û hebûna neteweyî, di her aliyê xwe de, di vê kêliyê de dikeve ser milên Enstîtû û Weqfên Kurdî de. Ango, amanc, di her gavavêtinê de bîreweriya kurdî şert dike. Ziman çi be ferq nake. Rêxistinên din divê karê xwe bikin û amancên xwe jîndar bikin. Her awayê xebata din xwexapandin e. ■

*Beşdarên wê civînê: Îsmet Şerîf Wanly, S.A. Muhamed, Omar Ahmed, Kerîm Faruk, Sait, Memo Yetkîn, Abdo Yillik, Hemreş Reşo, Derwêş M. Ferho, Z. Farhan, Hosheng Sabrî, Remzî Ala, A. Bareş, Duran Üste, Iskender Hama, Dr. Nureddîn Zaza û Pervîn Jamil.

Pirsgirêka întellektueliya kurdî

Cemşîd Bender

Ez ê hewl bidim bi gelemperî naveroka Ehinek terman ji jiyana xwe û serpêhatiyên xwe derxim. Ji ber ku tu termên sosyolojîk û polîtîk ne dûtî jiyana mirov in, bi jiyana mirov ve girêdayî ne. Ew di dilê mirov de ne. Loma ez dixwazim pirsgirêka întellektueliya kurdî jî ji jiyana û serpêhatiya xwe bi rê bikevim û wê derxim holê. Ancax em dikarin bi riyeke wilo vekirî û zelal bigihîjin hin netîceyan. Wekî din jî, bi gelemperî mirov dikare ji pirsên întellektuel kî ye? Berpirsiyarên întellektuelan yên li hemberî civatan

çî ne? Divê çî bin? Mirov dikare ji kê re bibêje întellektuel? û hwd. bi rê bikeve û zelaliyekê ji pirsgirêka întellektuelan re bîne. Lê, em dizanin ku ev di dema me de, di hundurê perspektîveke fireh de hatine munaqesekirin. Di vê derheqê de bi koman pirtûk û gotar hatine nivîsandin. Em dixwazin di vê nivîsa xwe de li ser pirsgirêka întellektueliya kurdî ku gelekî hindik li ser têtê axaftin û her tim di plana dawî de dimîne, rawestin. Wê nivîsa me, bi întellektuelên kurd ku di tixûbên Tirkîyeyê de ne, bi sînora be. Li vî welatî berî her tiştî şerdên "întellektuelbûnê" pir zehmet bû. Hemû dibistan di

bin karbidestiya sistemeke yekpartîtiyê de bûn. Hemû weşanên ku derdiketin bi fikra jiyandina mentalîteya karbidestan derdiketin. Întellektuelên ku bi partiyê û bi dewletê ve girêdayî derdixistin. Ev celeb întellektuelî paşê di nava xelkê de bi navê "Welat-Mîlet-Sakarya" bi celebê karîkatorîzekirî hate navandin. Têkiliya ku pêşî bi kultura roava re hate danîn di dema "Wekîlê Marîf" Hasan Alî Yücel de dest pê kir. Hinek berhemên girîng bi alîkariya vê wezaretê hatin wergerandin. Di wê demê de hejmar kesên ku xwendin û nivîsandina wan tunebûn digihîştê ji sedî heştêyî. "Enstiyûên Gundan" ku rîya întellektueliyê vedikirin, ji aliyê wezîrê cîna partiyê Reşat Şemsetîn Sîrer bi sûcdarkirina ku ew propogandaya komunîzmê dikin ve hate girtin.

Li gelek gundên kurdan dibistan tunebû. Xortên kurdan li eskeriyê fêrî tirkî dibûn. Ji ber ku wê demê hemû weşan; pirtûk, kovar û rojname bi zimanê tirkî bûn, hinek kurd di medreseyan bi dizî de li riyên zanebûn û hişyariyê geriyane. Di demeke ku peyivandina bi kurdî qedexê bû û kurdîtiya qaçax bû, avabûna întellektueliya kurdî dûrî aqilan bû. "Bijî yê ku dibêje ez tirk im" hê di wê demê de li ser çiyayê, li ser riyayê dane nivîsandin.

Di navberê de tam 73 sal derbas bûne. Hebûna gelê kurd, zimanê wî, dîroka wî, stranên wî, bi rîya têkoşîna kurdan a salan dîsan hatiye holê. Xebatên zanistî bi pêş ketin. Digel vê mirov dikare behsa întellektueliyê kurdî ya gelekî derengmayî bike.

Em di nav çerxa perwerdeya serdestan de ku bi zorê empozeyî me dikirin de, bûne întellektuel. Di dibistana destpêk de em bi gotina "ez tirk im, ez rast im, ez jîr im" ve diketin sinifan. Em bi siloganên "Tirk, serbilind be, bixebite, bi bawerî be", "Tirkek bedelî dinyayekê ye" mezin bûne. Wan tu malûmat û zanebûneke ku bi gelê me ve girêdayî be nedan me.

Ez mîna zarokê mahcir li Konyayê hatim dinyayê. Min li wir xwend. Di dibistanê de tu zehmetiyên me çênebûn. Lîseya Konyayê bi serê xwe navenda neh wîlayetên dorhêlê bû. Zarokên ku ji wîlayetên din dihatin, diviyabûn lê razana (yatılı). Bê dibistanî problema hemû Anatolyayê bû. Qet guh nedidan vê mijarê. Bi qasî tirkan kurdan jî para xwe ji vê neyînîtiyê distandin. Di dema me de nivîskar û şairên ku navdar bûn ev bûn: M. Emin Yurdakul, F. Rıfık Atay, Halide Edip, Orhan Seyfî, Yusuf Zıya, Reşat Nuri Güntekin û Ömer Seyfettin. Di dinyaya weşanê de jî, Burhan Felek, Va-La Nureddin, Peyami Safa, A. Emin Yalman ve H. Cahit Yalçın serî dikişandin. Ev hemû tê de, bi taybetî jî xwediyê kovara Varlık Yaşar Nabî, ji bo ku îdeolojiya Kemalîzmê bide dewamkirin, pir dixebitîn. Di vê hengameyê de gotina "kurd" hîç nehat bikaranîn. Ji bin ve hate înkarkirin. Hate tunekirin. Ji ber zilm û zora ku dibû, ez fêrî zimanê xwe jî nebûm. Gava di nava civatê de bixwestina min bi hinekan bidin naskirin, digotin "lawê Sebrîyê kurd", lê ger min bigota "ez lawê Seb-

riyê kurd” im, wê ez rexne bikirama û bigotana ”ev peyva kurd jî ji ku derket”. Ev heftê sal in ku ev durûtî berdewam e. Întellektueliya kurdî, derketina întellektuelên kurdan di şerdên gelekî zehmet de pêk hatiyê. Me pir bi derengî Serîhildanên Çiyayê Agirî, Şêx Seîd, Dêrsimê bihîst. Em pir bi derengî pê hesiyan. Karbidestiya Kemalîzmê em kerr û kor kiribûn. Me ev agahdarî jî ji kesên ku sirgûn bûbûn, bihîst. Komînkasyon pir hindik bû. Ger dinya xerab bibûya haya kesî nedigihîştê. Sazûman wilo bû.

Min întellektuelê kurd yê pêşî, di sala 1948’an de li girtîgeha Afyonê dît. Ez di wê dîrokê de li Stembolê diçûm sinifa dudan ya fakulteya huqûqê. Bavê min ji bo Nûrcîtiyê hatibû girtin û ew xistibûn girtîgeha bajêr. Ez tam bi hejmara wan nizanim lê bi texmîna min em 60 Nûrcî bi hev re girtî bûn. Bedîuzeman Seîdê Kurdî şal û şapik li xwe dikir. Wî ew kincên xwe yê dîrokê di salonên dadgehan de jî ji xwe nedikirin. Xweparastinên wî yê li dadgehan, celebê xweparastina wî, mîrxasiya wî û hezkirina ku nîşanî şagirtên xwe dida, zanebûna wî ya kulturî, nîşana întellektueliya kurdî bû.

Ger ez tesîra vî întellektuelê kurd ya ku li min bûye, şirove bikim - ez ê berhemên wî jî bigirim ber çavan - û van bibêjim:

Bedîuzeman Seîdê Kurdî bi her awayî li dijî îdeolojiya Kemalîzmê bû. Wî pir ji gelê xwe hez dikir. Lê piştî ku wî serîhildanên Diyarbekir û Dêrsimê dîtibûn, wî hêviya xwe ji bin de wenda kiribû. Bi gotina wî,

wî ”Seîdê kevin” danîbû aliyekî û kirasê ”Seîdekî nû” li xwe kiribû. Ew di riya dîn de diçû û wî dixwest ku ew zikê rejîmê yê nerm biqelêşe. Lê wê ev fikra wî di şerdên nûdem de tu netîce nedaya. Ez qet bawer nakim îro di têkoşîna demokratîk ya gelê me de tu pareke wî hebe. Berî destpêkirina tevgerêkê bi demeke dirêj, ya ku tesîrê lê bike heye. Lê mirov nikare sifateke weha bide Bedîuzeman. Wî hemû jiyana xwe li surgûnê û li girtîgehan buhurand, lê hemû xwesteka wî bi avakarîna sistemeke îslamî ve bi sînor ma.

Ez dixwazim behsa întellektuelên kurd yê hevdemê xwe ku min ew nedîtine jî bikim:

Ez dikarim bi kurtî van navan bihejmêrim. Veterîner Nûrî Dersimî, General Îhsan Nûrî, Kamûran Bedir-Xan, hozanê navdar Cegerxwîn û Nûredîn Zaza. Yê ku ez gihîştim rûmeta naskirina wan jî şehîd Mûsa Anter, şehîd Huseyîn Deniz, Îsmet Şerîf Vanli, şaîr Abdurrahman Durre, Feqî Huseyn Sagniç, Melle Îsmet, Yaşar Kaya, Selîm Ferat, Huseyîn Kartal, Haydar Işık, Mehmet Uzun, Firat Cewerî, Ethem Xemgîn, Suha Bulut, Mehmet Bayrak, Serdar Baran, Lütfî Ballıkaya, Dr. Huseyîn Nazlıkul û M. Dûran Şeker. Lê ez ê navê wan întellektuelên kurd ku em ji hev re nameyan dinivîstinin û ez li konferansan pêrgî wan hatime nedim. Loma ez hêvîdar im ew ê li min negirin. Sedema bibîranîna van navan ew e, ku bi raya min ev hemû jî întellektuelên kurdan in, hemû hêjayî pesnê

ne.

Ev e, piştî ku ez bi salan dûrî pirsgrêka kurdan jiyam, ez gihîştin rûmeta naskirna van întellektuelan û bi wan re bûm heval. "Sir" û "sêhra" ku em anîne ba hevdu, têkoşîna gelê me ya demokratîk e. Ger ev têkoşîn tunebûya wê di navbera me de jî ev pevgirêdana hezkirinê tunebûya. Me ê qet hevdu nas nekira. Ger gelekî bi derengî be jî, di warê edebiyat û polîtîkayê de êdî tîpekî întellektueliya kurdî şekil distîne. Li welêt û bi taybetî jî li Ewrûpayê kovar û rojnameyên bi kurdî têne weşandin. Yên ku di van weşanan de berhemên nivîskar û şairên me diweşînin, ne bi tenê di warê ziman û edebiyatê de keda wan çêdibe, herweha di warê gîhandina întellektueliya kurdî de jî kedeke wan ya bêhempa çêdibe. Ev yeka han mirov pir kêfxweş dike.

Di pirsgrêka întellektueliyê de hin neyînî

Întellektuelên welatên bindest, ji ber perwerde û terbiya ku ji serdestan distînin, gelekî di bin tesîra wan de jî dimînin. Pêdana ketina pirsgrêka neteweyî, van celebîntellektuelan bi hêsanî ber bi menfeetê ve dajo. Bêşexsiyeta ku ji înkarkirin û qedexebûnê hatiye pê, carinan bi kêrî van celebîntellektuelan tê.

Nivîsa nivîskarê pirtûka Ehmedê Xanî, hevalê min Medenî Ayhan, ya di derheqa întellektuelên kuradan de min gelekî dide fikirandin:

"Întellektuelên kurdan li hemberî hêjayiyên gel sar û bêberpirsiyar in, ew ji bedeldayin û ji rîskê direvin, jê ditirsin. Rîsk tu carî danakeve sifirê. Întellektuelên kurdan li bende ne ku rîsk dakeve sifirê. Vana yên hazirxur in, şîretker in, bi navê rexneyan tiştên ne qenc dibêjin. Ev genî ne, şer nakin, êrîştî derewîn, neheq û neqencan nakin, ew li dû fêda xwe û hesaban in..."

Nivîskar bawer nake ku wê bi întellektueliyê wilo ronesans çêbibe, ew pêwîstiya celebekî nû yê întellektueliyê dibîne. Bê ku em tu şiroveyê li ser vê dîtina Medenî Ayhan bikin, em wê dispêrin xwendevanan.

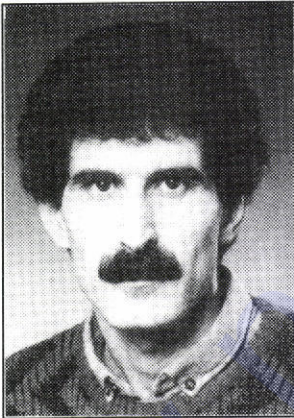
Em li ba hinek întellektuelên me vê neyîniyê dibînin. Ji xwe em naxwazin vê nêrîna jor gelemperî bikin. Ya ku me herî pir xemgîn dike ew e ku hin derûdor hin kesan derdixin û bera pêxîla kedkarên ku li ser kulturta me, edebiyata me, dîroka me û zimanê me lêkolînan dikin, didin. Ew dixwazin ku ji van nivîskar û lêkolînerên me re bibin kelem. Rewşên wilo di demên biserxwevehatina gelên bindest û şiyarbûna wan de derdikevin holê. Em hêvîdar in ku di demeke wilo ku tevegêra întellektueliya kurdî li ber geşbûnê ye, wê pêşî li hemû neyîniyan were girtin. ■

Ev nivîsa ku Cemşîd Bender ji bo Nûdemê nivîsandiye, ji tirkî hatiye wergerandin.

Rewşenbîrên politîk

Şerefxan Cizîrî

Tevgera netewî ya xelkê Kurdistanê îro rewşenbîran munaqêşe dike. Rewşenbîrên Kurd hene an jî tune ne? Girêk di vir de asê bûye. Heger rewşenbîrên Kurd hebin jî, wê çaxê wezîfeyên wan yê polîtîk çi ne? Helbet hemû kes di vê navê de li gora daxwaziyên xwe yê polîtîk, îdeolojîk û rojane, ji rewşenbîran re xeftanan dîtewînin. Rewşenbîr divê xwe li gora wan daxwaziyan eyyar bikin. Yan na ew hêzên polîtîk, wana weke rewşenbîran napejirînin. Ev şaşî û tirs heye.

Tirs jî pîrr caran dijminê aqil û rastiyê ye. Carna munaqêşe dibe weke pîrsa mirîşk û hêkê; Ma gelo hêk ji mirîşkê ye an jî mirîşk ji hêkê ye? Pîrs hene ku bersiva wana tenê nikare yek be. Lê pîrr kesên ku beşdarî munaqêşayan dibin, zor didin xwe ku di derheqê rewşenbîran de tenê bersivê bidin. Lê ew bersiv tenê nikare pîrsgirêka me ji gelek aliyên de zelal bike. Kes hene dibejin; Rewşenbîr divê bi partiyên polîtîk ve girêdayî bin û ew bes e. Kes jî hene dibejin; Rewşenbîr divê serbixwebin û bi tu partiyên polîtîk ve ne girêdayî bin. Hinekî din jî hene dibejin;

Rewşenbîr divê bi rêxistin bin, lê belê di ramanên xwe de azad bin... Di gotûbêjan de tu dibêjî qey ew daxwazî ji sedî sed li dijî hevdu ne. Lê di rastiya xwe de ev yek ne wilo ye. Di warê rewşenbîran, politîka û rewşenbîrtiyê de, nezelaliyek ramanê heye. Berî hemû tiştî divê ev raman werin zelalkirin. Mij û ewrên ku di vê tevgerêdanê de hene, divê bêne belavkirin. Di ezmanekî sayî de, ancax mirov bikaribe tiştan ji hevdu baş bitefsilîne...

Li Kurdistanê gotina politîka, ji aliyê semantîk û pratîk de baş nehatiye vejandin. Li gora ferhenga Kurdan ya kulturî politîka; di pîrr manayên cihê cihê de tê bikaranîn. Him xerakirin him jî avakirina civatê, di pratîkê de weke bûyerên politîka hatine pejirandin. Diziya mirîşkan, talan, mêrkujî, xêrxwazî, mirovanti, xerabî, ziyar, birakujî, sextekarî, fen û fût, nivîskarî, hunermendî, erê hemû kirinên pratîk weke politîkayê hatine nîşandan. Di civata eşîrtî de mirov çî bikira, ew yeka weke politîka eşîrê dihate pêşkêşkirin. Ev têgihîştina çewt îro jî di nava politîka Kurdan de, baş cihê xwe girtiyê. Ma gelek kesên ku bazirganiya malên spî, di bin navê politîkayê de didin meşandin tune ne? Mînak di vî warî de pîr in. Li aliyê din; di bin navê politîkayê de, mirîşkê xelkê dihatin dizîn, fitneyî di nava hêzên feodal û eşîrî de dihatin sorkirin, famîle li bin guhê hevdu dixistin, destê xwe davêtin nava problemên jin û mêran û gund berdidan hevdu... Navê van hemû tiştan weke politîka dihate pêşkêşkirin... Ji niha û

pê de divê tevgera Kurdan ya politîk, di van waran de xwe baş zelal bike. Çi politîka ye û çî ne politîka ye? Tixûbên civatî, şexsî û sosyal divê ji hevdu baş werin veqetandin. Eşkere ye ku Kurdên modern nikarin bi metodên eşîran, politîkayêke ji bona welat bidin meşandin. Kirinên ku li gora îdeolojî û exlaqê partiyên politîk ne rast bin, divê ew kirin vekirî werin mehkûmkirin û ricimandin. Ev helwest ewê bi xwe re exlaqekî pratîk jî biafirîne. Niha gelemşe heye...

Di gotûbêjên li ser politîkayê de Kurd, pîrr caran gotinên xwe zelal bi kar nayînin... Em hemû baş dizanin ku politîka, him dikare di mana teng de him jî dikare di mana fireh de were bikaranîn. Politîka bi mana teng, politîka rêxistinî ye. Ew rêxistin dikare partiyek politîk be, dikare eniyekê politîk be, komeleyek demokratîk be, an jî kulturî be, dikare rêxistineke meslekî be, an jî parlamentarîst be, dikare rêxistineke mîlîter be ûhw. Mirov dikarin bibin endamê van rêxistinên û di hinek waran de politîka wana bidine meşandin. Ew politîka han, tenê ji bo beşeke civatê ye. Lê belê ne ji bo politîkayêke civatê ya bi giştî ye. Ew ku bêje; ez politîka ji bo hemû kesên dikim, di rastiya de politîka nake. Di civateke çîneyî de, politîka bi tenê dikare endam û hevalbendên xwe girê bide. Hege mirov bixwaze politîka komeleyekê, an jî rêxistinekê li hemû civatê ferz bike, wê gavê mirov ji armancên xwe yê rêxistinî pîrr bi dûr ketiye. Ma mirov dikare hemû

kesî bike endamê partiyeke polîtîk? Ew daxwaz li tu deverê pêk nehatiye. Ji xwe ev daxwaz li dijî ramana partîtiyê jî disekine. Ji ber ku partî an jî komele ji bo hinek mirovan e. Heger hemû kes bibin endamê partî an jî komelyekê, wê gavê mana partîtiyê û komelayetiyê nema dimîne. Di van tevgeran de zor nikare zêde biserkerî be. Endametiya partî û komelan divê ji dil pêk were. Di hîlbijartinên xwe de, divê mirov azad bin. Bi taybetî li vir, divê mirovên Kurd karibin polîtîka bi mana teng û bi mana fireh ji hevdu veqetînin... Bi mana fireh polîtîka, li ser hemû şaxên civatî dikare were meşandin. Hemû mirov di mana îdeolojî, kultur, ekonomî, dîrok û felsefê de, xizmetê ji hinek refên civatê re dikin. Di van xalan de polîtîka bi mana fireh tê meşandin. Ev divê ji bona hemû kesan zelal bibe. Heger mirov endamê rêxistinekê be jî, dîsa eşkere ye ku xizmet ji hinek hêzên sosyal re tê kirin. Ewê ku ne endamê partî û komeleyan bin jî, di xala dawî de dîsa xizmetê ji hinek refên civatê re dikin. Heger em bikaribin polîtîka bi mana teng û polîtîka bi mana fireh, ji hevdu baş veqetînin, wê gavê ez bahwer nakim ku tu Kurdê întellektuel wê bixwaze xwe durî polîtîkayê bigire. Ma dûtî ji bona çi? Ji xwe karê întellektuelî bi mana fireh polîtîka ye. Ma polîtîka bêyî felsefe, huner, zanyarî, edebiyat, muzîk, rojnamevanî û hw dibe? Ji xwe polîtîka bêyî van çalakîyên întellektuelî, ji binî de nikare baş bimeşe. Ma polîtîkayeke ziwa çiqasî dikare biserkerî be? Ma

girareke (savareke) bêrûn, bêav û xwê dikare bi navê girarê were binavkirin?

Kesên rewşenbîr (întellektuel) nikarin li dûtî polîtîkayê bisekinin. Rewşenbîr bixwe, weke ku Marksîstê Îtalî Antonio Gramscî jî dibêje; "Fonksiyonên desthilatê ne. Wezîfeyên wan îdarî ne, îdeolojî afirandinîne, polîtîkî ne û ji ber vê yekê jî serekî ne. Hemû fonksiyonên serekî, bi gotineke din, fonksiyonên rewşenbîrî ne." Bi raya min ew dîtina Gramscî, dîtineke rast e û zanyarî ye. Heger mirov karibe fonksiyona tebaqa rewşenbîran baş analîz bike, di destê dawî de ewê mirov bibîne ku xebata wan xizmetê ji çînen civakî re dike. Ewê ku vê rastiyê înkâr bike ne durust e û haya wî jî dîroka rewşenbîrtiyê tune. Xebata rewşenbîrî li ser hîmên civateke xuyayî pêş ve diçe. Ev civata xuyayî tijî nakokiyên polîtîk in. Mirov nikare di ser vê civatê re xwe biqevize û li rewşenbîran bigere. Ma kesê ku xwe di ser çem re biqevize û here li avê bigere çiqasî biazil e? Ji ber vê yekê jî, divê rewşenbîr rola xwe di nava civatê de baş nasbikin û li gora vê yekê jî tevger bikin. Problemên ku polîtîka dixwaze çareser bike, problemên rewşenbîran in jî. Ma azadî, demokrasî, pêşketin, tolerans, pêşxistina ziman û alfabe Kurdî, ne problemên rewşenbîra in jî? Ma jiyaneke têr û tije ji bo rewşenbîran jî ne lazim e? Ma tolerans di civatê de tenê ji bo rewşenbîran dibe? Bi qasî tebaqa rewşenbîr, polîtîkvan jî hewcedarê toleransê ne. Bi raya min tiştê ku ji bo rewşenbîran têne daxwazkirin, divê ji bo hemû civatê

werinê daxwazkirin. Di vî warî de, divê tu cudayî an jî imtiyaz ji bo rewşenbîran neyêne xwestin. Daxwazyên ku ji bo rewşenbîran derbas dibin, divê ji bo şivanekî Kurd jî derbas bibin. Azadiya ramanî û tolerans ji bo şivanekî jî, bi qîmet û bi rûmet e... Ji aliyê mirovî de divê tu cudayî, di navbera şivanekî Kurd û rewşenbîrekî de pêwîstî tunebe. Cudayî dikare tenê ji aliyê fonksiyonan de, di demeke dîrokî ya kin de were pejirandin. Heqê hemû kesan heye ku dilê xwe bibijînin vê fonksiyona rewşenbîrî...

Heger mirov cudayiyê ji bo tu rewşenbîra nepejîrîne, wê gavê divê tu polîtîkvan jî, ji bo xwe tu cudayiyê daxwaz nekin. Ev rastiya hanê, ji bo hemû kesan divê derbas bibe. Lê li Kurdistanê û li pîrr welatên din, polîtîkvanan tenê ji tebaqa xwe re cudayî daxwaz kirine. Pîrraniya caran problem di navbera xebata polîtîkî û xebata rewşenbîrî de, di vê xekekê de li bin guhên hevdu dikeve. Wexte ku desthilata polîtîk, li karê rewşenbîriyê tenê weke karekî "rojane" an jî karekî rûtîn meyze bike, wê çaxê şaşiyê mezî li navê peda dibe. Pirtûkek, tabloyek, perçayek muzîkê, şanoyekê pêşketî û rojnamegîriyê modern, tenê bi daxwazên ajîtatîf nayêne afirandin. Heger mesele ewqasê hêsanî be, rêxistinên polîtîk dikarin di vî warî de pêşengiyê ji Kurdan hemûyan re bikin. Berî hemû tiştî ev karê ku me navên wan li jor hejmartin, ne karên hêsanî ne. Bi salan konsanrtasyon û perwerdekirin, ji van karan re pêwîst e. Carna ew kar pîrr wextan tenêbûnê dixwazin. Lê mirov baş diza-

ne ku, rewşenbîrê Kurdan heta niha ji tenêbûnê pîrr tirsîya ne. Ji bona ku tenê nemînin, ew dikarin carna pîrr tiştên bêrê jî qebûl bikin...

Heger tevgera rewşenbîran ji aliyê ramanî û prensîbî de baş xurt ba, ewê bikarîba bi xwe tesîreke pîrr baş li jiyana polîtîkî jî bikira. Lê belê rewşenbîrtiya Kurdî dûrî vê yekê ye. Nakokiyên prîmîtîf (paşdemayî) ku di nava polîtîka Kurdistanê de hene, rewşenbîran bi hêsanî derbasî nava karê rewşenbîrtî kirine. Nivîskarek, hunermendek û zanyarek ku ne ji grûba te be xerab tê pêşkêşkirin. Karê mezî û baş jî wî kirîbin, ew dîsa biçûk têne dîtin. Lê heger ew birader ji grûba te be, wê çaxê ava çeman disekine. Kevir dikarin di atmosfereke wiha de bibe penêrê kesidandî! Heger ji grûb an jî ji partiya te, mirovek bê hemdê xwe tiştêkî biçûk jî kiribe, tu dikarî wî bibî ber parê ezmana. Ma kî weke wî nivîskar, hunermend, zanyar û rewşenbîr heye? Di atmosfereke wiha de, pîvanên rast nema derbas dibin. Kî karibe gavên xwe zêde baveje, kî karibe qumaşê xwe zû biçîrîne, kî karibe zêde dengê xwe bilind bike û gotinên tiroviro bêje, wê bêhnîkê ew bi ser dikeve. Rexnegîriya rewşenbîrên Kurdan, bi xetên qalind li gorî van prensîban dimeşe. Mîna di tu mijaran de neditiye û nebihîstiya ku rewşenbîrên Kurdan, bi awayekî xurt pişgîrtiya hevdu kirine û xwedî li berhem û xebatên hevdu derketine...

Li aliyê din di nava rewşenbîran de munaqaşeyekê, bê ser û ber heye. Mirov li ko-

var û rojnameyên Kurdan dimeyîne ku, her kes ji xwe re li daholekê dixin. Rewşenbîrên Kurd bi hevdû re baş munaqêşe nakin, baş guh nadin hevdu, ji bo ku hevdu baş fahm bikin xwe naêşînin. Ev ne sixletên rewşenbîriyê ne. Carna mirov meyze dike ku problemên rewşenbîrî, polîtîk û şexsî tevlihevdu bûne. Hemû kes ji aliyê xwe de, dixwazin ku niqurçkan bidin hevdu. Mirov li vê derê li pîrr kesan dinêre ku hîna zîxan in, lê dixwazin ku zû herin ser sergo û bang bidin! Her çiqasî bangdana van ne xweş be jî, hema ku keysekê li derekê dibînin, wê gavê bazdidin ser sergo û dest bi bangdana xwe dikin! Weke gelek caran ku bav û kalên Kurdan gotine; "Dengê dîkê me li hewa, bangdana wî jî bi derewa ye!". Di pîrr waran de qelsî hene. Em bi vê baş dizanin. Ji ber wilo jî ez dibêjim Kurd, hergav hewcedarî hevkarî û piştgirtiya hev du ne. Hey heta niha kes zêde alîkariya Kurdan baş nake, hema wê çaxê Kurd dikarin xwe bi xwe alîkarî û piştgirtiya hevdu bikin.

Rewşenbîrên Kurdan divê polîtîk bin. Him bi mana teng û him bi mana fireh, rewşenbîr ji pîrr aliyan de dikarin nêzîkî polîtîkayê bibin. Polîtîka ji bona Kurdistanê weke nan û avê ye. Divê rewşenbîrên Kurdan bikaribin bi hêsanî xwe nezîkî komele û partiyên bikin. Kî xwe nêzîkî kê dibîne, divê bê tirs derkeve pêş. Ma li welatên Ewrûpa bi hezaran rewşenbîr ne di nav polîtîkayê de ne? Ez gelek fîzozof, zanyar, nivîskar û hunermendan dinasim ku, di

nav partiyên polîtîk de cih girtine. Bi taybetî partiyên çep û sosyalîst, di vî warê de gavên mezin avêtine pêş. Ekonomên weke Ernest Mandel, Filozofên weke Louis Althusser û Lucien Coletî, sosyologên weke Göran Therborn û Nikos Poulantzas, nivîskarên weke Jean Paul Sartre û Nikos Ritssoz û bi hezaran rewşenbîrên din, di nava polîtîkayê de aktîf cih girtine. Her yek ji van kesan di warê xwe de pisporekî cihanî ye. Wan him xebata xwe him jî xebata hevalbendên xwe yê polîtîk pêş de xistine. Polîtîka bi mana fireh kûr kirine. Dogmatîzma polîtîk şikenandine. Wan hewl dane ku polîtîkayê weke çalakî, ji atmosferên dînî dûr bixînin. Hetta ku ji wan hatiye wan hewl dane ku polîtîkayê ji fen û fûtên biçûk, sextekariyan û ji otorîtaya serokan derxînin. Polîtîka bi hemû awayî diviyabû li ser prensîbên wekhevîyê û demokrasîyê bi rê ve biçûya. Li gora van rewşenbîran polîtîka divê li ser hîmê zanebûnê, li ser durustiyê, li ser xebata bi aqil, li ser hevalbendiyê û li ser bingehê îdeolojîyek zelal bimeşiya. Hinek ji van rewşenbîrên çep û sosyalîst, di hêla zanyarî û nivîskariyê de, ekolên nuh ava kirine...

Vêca hindik û rindik mirov dikare wuha bibejê; Rewşenbîrî û polîtîka divê bi hev re werin meşandin. Di vê xebata prensîbî û polîtîk de, ji bo rewşenbîran tenê prensîbên rewşenbîrî divê bibin bingeh. Rewşenbîr divê rewşenbîrtiya xwe zanibe. Ev yeka divê ji bo hemû kesan zelal be. Lê ji bo ku prensîbên rewşenbîrtiyê werine rûniştan-

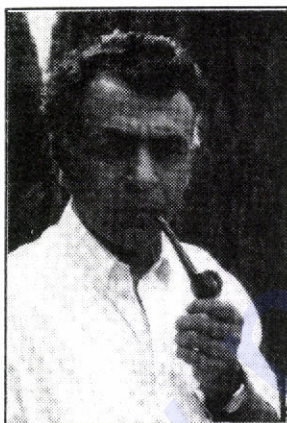
din, divê kesên rewşenbîr jî, bi hêsanî karibin jiyana politîk biserifin. Divê mirov bi xwe karibin bi hêsanî rastiyan xwe yên politîk bipejirnin. Politîka di xeyal û xewnan de bi rê ve naçe. Politîka li ser nakokiyên ekonomîk, îdeolojîk û sosyal şikil digre. Hêyanê xwe ji vê rastiye digire. Bêyî vê rastiya politîkayê, tu hêz û mirov nikarin politîkayeke zanyarî bidine meşandin. Armançên politîkayê tenê ne ji bona politîkayê ne, politîka bi xwe çalakiyek mirovanî ye. Di politîkayê de nakokiyên mirovaniyê û civatan hene. Ev nakokî divê li gora hinêk prensîbên zanyarî û sosyal werin çareser kirin. Yan na politîka dibe çalakiyek vala û bêmane. Rewşenbîr divê rastiya politîkayê qebûl bikin û politîka jî divê hurmetê ji prensîbên rewşenbîrtiyê re bike. Em weke mînak bêjin; Ewê ku bixwaze di deryayê de here seyda kewan, ewê xwe bixapîne û vala vegere. Ji ber ku di deryayê de masî hene lê kew tunene. Di politîkayê de jî, nakokiyên mirovî, sosyal, kulturî, netewî, navnetewî û çînayetî hene. Ji ber wilo jî divê rewşenbîr bixwazin van nakokiyên bi metodên rasyonel û zanyarî çareser bikin. Zanebûn û xebata xwe di vî warî de konsantre bikin. Heger ku bi vê armançê rewşenbîr werin nava politîkayê û aktîf cih bigirin, wê gavê ew bi xêr hatin. Na heger rewşenbîr ewê politîkayê hîn bêtir bilewitînin, wê bikine weke gellaciya gundan û berberiya eşîran, wê gavê ew li cihê xwe rûnên bi raya min baştir dibe. Ez bi xwe di wê bahweriyê de me ku rewşenbîrên Kurdistan dixwazin, bi awayekî

aktîf di nava xebata politîk de cihê xwe bigirin. Xebata ji bo welat ji bo wan e jî. Lê ez bi xwe hîna jî ne bawer im ku, rêxistinên Kurdistan yên politîk xwe ji bo vê yekê amade dibînin... ■

Bêdengî mirina rewşenbîran e

Medenî Ferho

"Ez mirov im, hember tiştên têkilî mirov be nikarim nitirandî biminim"

Terentius (B.Î. 190/159)

Helbestvanekî Romayî

Mirovanî li kuderê tê perçiqandin û tê qirkirin rewşenbîr li wir e. Helbet, bi raman û mejûyê dilrewanî ku bi stewihan-dina pênuşa xwe sîtemkariyek hawarî di nava têgihîştinek humanîstî de tê pêkanîn. Mirovên xwedî bawerî û xwedî diljîn ku navekî taybet li xwe dikin pêwistî hinek baran û hinek karbendiyar e. Li mala xwe radayî, li ser kursiyê xwe rûniştî ne bar tê hilgirtin, ne karbendî tê pêkanîn. Têkiliyek giştî bi demedoran re, bi dorferêhî bi cihanê re pêwist e. Beqa di çalê de, di vê demjiyana teknolojî de êdî kor û kerrende bûye. Belê, helbet her mirov hember jiyânê, hember xelkên di nava wan de dijî berpirsiyar e. Lê hinek mirov hene ku bêhtir ji her kesî milkul û binbar in. Lewra jî navekî taybet li wan hatiye kirin. Tukesî ji ew mirov ne êxistine bin wî bar û karî. Bi dilxwaziyek xas, bi hewngîriyek ji xwe qayil pêşîra xwe vekirine û sînga xwe dane ber barê jiyânê, ber karê rêberiyê. Ev navê taybet jî rewşenbîrî ye. Mîna her

geli, gelê kurd jî xwedî rewşenbîr e... Bêguman hejmara rewşenbîrên kurd (ne li gorî pîvan û wezna lîteraturî) pirr in. Bêhtir ji yê her gelî ne. Her kesê ku gergûnek kire stuwê xwe, bedlekî ûtikirî li xwe kir, por û simbêlê xwe, heger hebe riha xwe pîpikandibe rewşenbîr e. Di civîn û civatan de her wilo xuya dike û hejmarek neqam derdikeve hemberî me. Helbet ev dişahiyeke e. Zêdebûna kesên xwedî birûbawerî, xwedî hewnekî xas û taybet nîşaniya sexlemî û qewîniya bingehê çand û huner û zanistê ye. Sexlemî û qewîniya bingeha çand û huner û zanistê, ji bo komên xelkê rûmet e. Nenêrin ku dîroka mirovaniyê her behsa mirovên xwedî şûr û mertalan dike. Nenêrin ku rûpelên dîroka cîhanê bi dabaşa zalim û dilpolayên serkêş hatiye dagirtin. Rûmet û xîreta jiyanê, mirovên xwedî ked û xwehdan û mirovên zanist û xwedî huner in. Cîhan bi saya van kesan hewqasî xweş û têr nîgar e. Hewce nîne ku em mînakên li ser kes û kûsan bidin. Bêguman di vê derheqê de her kes xwedî zanînek e ku dîroka îroyîn di refên pirtûkxanan de cihê herî mezin û girîng digire, pîrriya van berhemên jî (ji sedema qirkirin û kuştin û wêrankirinê) rûreşiyek mirovaniyê ne. Lê, hinbihin karbendî û pêkanînen rûmetî ku cîhan pê têr nîgar bûye bi nixandînek mezin cihê xwe di pirtûkxanan de digirin.

Gelo cihê rewşenbîrên kurd di vê qonaxê de çiyê? Çiqasî xwedî rûmet û xwedî ked in? Berpirsiyarî û karbendiya xwe çiqasî pêk tînin? Ev her sê pirs û bersiv nasname-

ya rewşenbîrê kurd e.

Di demjiyanên berê yên kevnare de bûbû adet... Dema mirovên çê derdiketin û serkêşiya komên xelkê dikirin, bi pesin û wesifdanên têr sirrî û saloxdanên hêzên wînda yên mîtolojîk ku biryar û hinart ji wan re dihatin, karê xwe dimeşandin. Komên xelkê bi van biryar û hinartên nediyar ku gotin û galgalên efsanewî û mîrxasiya xwedayî di nava wê de pirr bûn, xwe pêwistî sertewandina bendetî didîtin. Her bûyer û çalakî di encama mîstîkî de pêk dihat û birûsk û çirîskên felekî tevî hevûdin dibûn û di kefa mista wan mirovan de dibûne benderên gulbijêrkan, ku stran, çîrok û çîvanokên wan heya îro jî dijîn. Heger di van bûyer û çalakîyên ku di berhemên kurebavan de di encameke gilûgazînî, di hûnandînek têr yarî de hatibe îdealîzekirin jî, avahiya îro ya modern ku dikarin erka xwe di ser rûwê cîhanê bidin meşandin, hatiye pêkanîn. Shakespear, pîrriya caran di berhemên xwe de dabaşa pêkhatina şer û aştîyê, di jêhatbûn û serkeftina malbatên qeranên bi hêz de daniye meydanê. Şerrên hundirû bi vê temtêlê tîne ziman. Helbet di vir de naverok bi zimanê wêjeyî, di encama komaleyetî de, di nava komên xelkê de bi tevger kiriye û li hevûdin pêça ye û bi zîmanekî girêdanê daniye masetê. Ne bes gotinên kelevajî û kelmemanî!... Wêjeyî û hewngîrî bûn... Helbet wê gotin û galgalên wilo xwedî bandorek bin. Di jiyana berdevam de wê bijîn, û rêzaniyê bikin. Rêzan, ew kesên xwedayê wan berhemên têr yarî

afirandine û rêbûwar nişanî komên xelkê kirine ne. Mînak: Xwedayê Gargantua û Pantagurel, François Rabelaus... Yan jî Shakespear... û hwd. Lewra rewşenbîrên kurd pêwistî berhimbêzkirina têkoşîna kurd in ku bi hêz bikin, di rêbûwariya sivilîzasyonê de rênas û dorferêh û bixwedî bikin. Mînaka Nerûda ji bo vî karî ya herî nêzik û baş e...

Her dem rêzanî nabe war, yan jî nabe armanc... Hewngîrên rêzan di karê xwe de bi yek temtêlê karbendiya xwe nayînin cî. Mîna felsefa Frensi ku rêçik û rêbûwariya mirovaniyê berhimbêz kiribû, ronakbîriya Almanî hişk û bêpalk di encama teoriyê de xwe ava kir. Hişk bû... Bêşik, bi hişkiya xwe, zaboq û navberên reş jî derxistin hemberî xelkê Alman. Lê bû bingehek ji bo pêşerojan û avaniya civakî ku îro di hêla teknolojî de neqam e derxiste meydanê. Rêzaniya rewşenbîrên Alman jî, yên Frensi jî, ji komên xelkê re bû serfirazî. Li gorî mînakên cîhanê tê xuyakirin ku rewşenbîrên gelan teva, bilî rewşenbîrên kurdan, populasyonê di nava komên xelkê de çêkirine. Piştî ku populasyon hate pêkanîn bandor çêdibe, rêzanî pêk tê.

Di vê qonaxê de rewşa rewşenbîrên kurd çiyê?

Bi rastî, rewşenbîrên kurd di hêla elîtîzmê de baş in, lê di hêla populasyonê de cawê zivir in. Ku em dêhnê xwe didine rewşenbîrên xwe tevî gelê kurd nekirine û derî gelê xwe mane, vê hêza ku ji elîtîzmê tê, di warê neqam û pêkhatinê hampan

de bikar tînin û pîrr fêdê didin dora xwe. Rêzaniyek xurt dikin, serkêşiyek jîr dikin... Mixabin ku berê wan kete rastiya kurdî de dilqermeçî dimînin, milkulî dibin, qof û kor û şilûşatî dibin. Ne rêzanî dimîne, ne serkêşî... Karûbar dimîne rexneyên têr gotin û galgalên kelmeman û kelevajî...

Gelo çima ev xewna ji xelkê re jiyân dibîne, dibe serpêhatiyek çavdarî rast ku şaxûperr dide, çima ku ber kete teref kurdan de, ev xewn kor dibe, felûş û şaş dibe? Gelo, pêkhatinê sedsalan û di nava ezayên laşê me de hatine hûnandin bandorê li me dikin? Ji bo xelkê jiyaneke profesyonelî heye, di vê profesyoneliyê de karên mezin pêk tên. Lê ji bo xelkê kurd ev profesyonelî çîhê xwe dide Oblomoviyê... Îro, behsa sistema nîrxên nûjen tê kitirin. Cîhan di tevgerê nû û xwepêçandinek polîtîk ya têr qerqêşûn de ye. Îdeolojiya hemdemî kapîtalîzm... Zanistiya hemdemî xilmetî (karbidestî) gelê kurd di navbera xwe de diperçiqîne, hêdî hêdî berê wî dide helandin û windabûnê. Bêhtir ji demê, îro pêwistiya kar û barê afirandinê heye. Afirandinê zanistî, wêjeyî, çandî di vê hêlê de wê rolên pîrr mezin bileyizîn. Divê ku rewşenbîr hewl bidin xwe û di nava vê guhertin û hûnandinê de bi rêkûpêkî rêzaniyê bikin. Serkêşî ne bes di warê leşkerî û polîtîk de ye. Ew serkêş û rêzanê polîtîk û leşkerî hewceyî rêzanî û serkêşiya rewşenbîran e ku di hêla hewngîrî û zanistî de berhemana bidin. Helbet guhertin di yek rengî bi tenê de çênabe. Rastiyek bi tenê jî tune ye. Her kes

gavê li gorî rastiya xwe biavêje, li gorî raman û çavdariya xwe cîhanê bide zîvirandin çênabe. Divê guhdarî hebe. Divê çavdarî hebe. Divê zanyarî hebe. Bi van tevan re divê ku berpirsiyariya hemdemî hebe. Ji yana kurdan ketiye nava gemarek ku ji teref dijminekî dijwar ve her roja ku diçe hê bêhtir gemarî dibe de. Qet şaşî di vir de tune ye ku ev gemarî li ser dilê rewşenbîrên kurd jî heye. Di şertên îro de dilpakîya rewşenbîrên kurd çênabe. Em li tewanbaran nagerin, bila kes jî negere. Rewşenbîr ne pêwîst e kesan, yan jî rêxistinanan tewanbar bikin. Pêşî xwe... Pêşî xwe... Piştî xelkê...

Divê xweş bête zanîn ku bîrdoza Sîmone Sîmon (1700/1829), ku dibêje 'karbidestî (pîşesazî) wê kêfxweşî û dilşahiye bîne', mixabin ji bo me kurdan weke gotina Bûm ji Kîso re bû 'aqûbet' malkambax ya parvekirin û levakirina bazirganiyê. Pêwîstiya li xwe xwedîderketinê derketiye holê.

Pêwîst e... Pêwîst e ku nivîskarên kurd, rewşenbîrên kurd vê demê di nava derya çandê de xewasên ji xwe mezintir bin. Heya dikaribin bersiva demê bidin. Ji ber ku mirovanî, ji destpêkê heya îro bêqutebir di nava avaniyek tîr guhertin de ye. Îro, bêhtir ji her demê ev rastî derketiye pêşîya me. Divê ku rewşenbîr bêdeng nemînin. Gelê kurd, divê nekeve nava bêhevîtiyê. Bêhevîti mirina bi saxî ye. Bêdengî jî mirina rewşenbîran e. Lewra dibêjin bêdengî dijminê jiyane ye.

Rewşenbîrên ji xwe razî û li xwe êmin,

rûmeta mirovaniyê ya xwe dibînin ku bi navê humanîstî tê binavkirin û di ser her nîrxê re tê girtin. Ew rewşenbîrê rûmeta gelê xwe neparêze nikare ya xwe jî, ya komên biyanî jî biparêze. Pîvan, digel jiyane ev gavin. Fîdeîzm nabe berpalik, nabe rêçik û rêbûwar ji kesên xwe bi rewşenbîrî bibîne, nikare baweriyê têxe dewsa zanîstê de. Xwedî derketina gelê kurd di vê qonaxê de xwedî derketina li xwe ye, li rûmeta mirovaniyê ye. ■

Întellektuel

Riza Polat

Li ser tarîfkirina întellektueliyê li Fransayê ji bûyera Drayfuss heta Lnuha munaqêşe nesekinîne.

Întellekt, bi latînî di maneya zekayê de tê bi kar anîn û ji bo mêjîyekî hatibe terbiye û perwerdekirî jî, mêjîyekî întellektuel tê gotin. Mirov dikare bibêje ku di her zimanê de maneya întellektueliyê bi zanîn, kultur û mêjîyekî ku diafirîne ve girêdayîye. Ji ber wê jî ji bo kesekî xwendineke kûr û baş kiribe û bi taybetî li ser pîrsekê zanîneke berfireh hebe ew kes bi întellektueliyê hatiye bi navkirin,

Hemû munaqêşeyên li ser ma'ne û çerçewekirina întellektueliyê hatine kirin, li ser bingeh û çerçewa zanîn û kulturê hatine kirin. Di sedsala nozdehan de întellektuelî bi nivîskar, lêkolîner, mamoste û bi keşîşan dihate çerçewe kirin. Lê munaqêşeyên ku vê paşiyê li ser çerçewe û binavkirina entellektuliyê hatine kirin, bi pêşketina civakî ya teknîkî, ilmî û aborî ve girêdayîye. Firehgirtina vê çerçeweyê ne li gor "şêla siyasî", "wîjdan" yan jî "li dij zilmê" ye. Ev çerçewe li gor grûbên nuh yên ku di pêşketina civak, teknîk û ilmî de rol listine, zêde û fireh dibe.

Ji bo Antonio Gramscî "sîstema sermayedar" her roj ji bo xwe pisporên teknîkî, aborî û huqûqî digihîne. Ji bo Gramscî reklamciyekî baş bi reklameke nuh bikaribe tesîreke mezin li bazarê bike, ew karekî întellektuelî dike. Di jiyana civakî û ya aborî de her keşfeke fîzîkê, kîmyayê tesî-

rekê li motora livandina civatê dike. Her keşfeke Alfred Nobel ya di fizîk û kîmyayê de xebateke întellektuelî ya dahiyane ye. Heger mirov li gor pîvanên hinek kurdan û "şêla siyasî" bifikire; Alfred Nobel ne întellektuel e.

Întellektuel bi afirandina xwe ya fikrî û hunerî întellektuel e. Ne ji bo şêla xwe ya siyasî.

Di dîroka întellektueliyê de întellektuelên gelek bi nav û deng hene ku di meseleyên siyasî de şêl û helwestên gelek cuda stendine hene. Yên ku bi partî û tevgerên "paşverû" û "pêşverû" re helwest girtine jî di dîrokê de ne kêm in.

Hinek Kurd bi rehetî dikarin bibêjin ku terma entellektuliyê ji bo kesên ku bi "karên fikrî" mijûl dibûn dihat bi kar anîn, lê îro ev dîtin teng e. Ji bo kesên weha difikirin êdî dîploma, zanîn, nivîskarî bi serê xwe sifeta întellektueliyê nade mirov. Ji bo Kurdên weha jî bo ku kesek bi întellektueliyê were bi navkirin, pêwîst e şoreşger, welatparêz û demokrat be.

Heger mirov bi van pîvanan hereket bike Nobel, Mozart, Goethe û Albert Camus ne

Her keşfeke Alfred Nobel ya di fizîk û kîmyayê de xebateke întellektuelî ya dahiyane ye

întellektuel in. Çunkî Nobel tenê di fizîk û kîmyayê de keşfên nû kirine, Mozart di hunera mûzîkê de meharetaxwe nişan daye. Û tiştên ku ev dahî pê mezin bûne û di qada întellektueliyê de cîyekî bilind stendine, huner û ilmê wan e, ne şêla wan ya siyasî ye.

Li gor pîvanên wan Kurdan Albert Camus ne întellektuel e, çunkî wî li dijî şerê pîs ê Fransayê

(yê li dijî gelê Cezayîrê) helwestek negirt. Fîlozofê Alman Martin Heidegger ne întellektuel e, çunkî ew bû endamê partiya Nazî û piştgiriya Hitler kir. Lê di dîroka felsefeya Almanî de fîlozof cih û qedreke bilind didin wî.

Heger tenê li gor şêla siyasî, wijdan û dijî zilm û zordestiyê bihata pîvan bê guman wê navê Zapata yê Meksîkî, Omer Muxtarê Lîbyayê û Simko Axayê Şîkakî di dîroka întellektuliyê cihanê de cih bigirta.

Min ev mînak hemû jî bo bînan zanîn ku întellektuelî li dunyayê bi fikir, zanîn û huner ve tê pîvandin. Ne bi şêla siyasî, wijdan, ehlaq yan jî bi heqî û neqiyê tê pîvandin. ■

TE PIRSIYAREK JI XWE DIKIR

Yawer

I

Ji xamoşiya şevistanê,
ji welatê tarîkî û bêdengî û taseve,
ji herêma xem û derdedarî û dûriya welêt
te gavên xurt û mezin diavêtin û ber bi tîrêj diçûyî...
Hêviyên geş û birîskedar di dilê te da
çira bûn, çirayên xoşbextiyê,
çirayên ronahîdar.
Awazên germ li ser zarê te
sirûd bûn, sirûdên evîndariyê,
sirûdên bêsereta û bê diwayîhatin.

Asman bi sitêrên rûxweş û dev bi pêkenîn
xemilî bû,
dilê te jî, dilê te yê mest û xembar,
nivînan hezaran xewnên
kesk û sor bû.

Te pirsiyarek ji xwe dikir:
Gelo ev destpêka jîneke teze ye,
yan tenê bi dumahî hatina demên bêwelatiyê ye??
Bersiv kevokeke sipî bû,
ji kaniya guman û dûdiliyê difirî û
di daristana çavnêrrî û hêviyê da
vedinîşt.

2

Eger ji te pirsiyara navê çiyayan bikin
tu dibêjî: Niştiman.

Temaşeya nexşeya niştimanê jî dikî
pêlên rondik û birînan dibînî,
yên ku sinûr çê dikin, sinûrên reş û tarî.
Êvaran,

gava te bo welêt nivêj dikir
digotin: Êdî destê te keziya mêrgan şeh nake,
çem û rûbarên evîndar
ji bo şevên tenhayiyê sitranan nabêjin...
Lê te dizanî û baş jî dizanî
di hemû werzên salê da,
li Rojhelat bî yan Rojava,
yek rûgeya te heye, yek rûge
ew jî Kurdistan e.

3

Rojên ser bi tem û mij hêdî hêdî
ji bajarê te derdikevtin.

Baraneka rengareng û bihar e
mal û der û dîwarên te şil dike...

Baraneka rengdar,
baraneka xembar,
ax û kevirên welatê te rengîn dike,
dilê dildaran xemgîn dike.

Sitrana ba û baranê fêr dibî,

sitrana roj,

sitrana sitêrên geş,

sitrana rengê asman fêr dibî.

Ji bo evîn û azadiyê
awazên te, hemîşe,
awazên xwîn û fidakariyê bûn.

Ji bo evîn û azadiyê
Jîna te, wel pêşmergeyek,

hemîşe evîndara merg bû,
evîndara merga serberziyê,
merga bê navûnîşan.

Tîrsa te ji şev û ji şepolên tarîtiyê
tunebû,
di bahoz û ziryanan da
dilê te nedilerizî,
çunke
te çirûskeke geş, ji dûrve, didît,
çirûskeke ku humêd û bawer
di dilê te da şîn dikirin...
Azadî bûk bû
tu jî evîndarekî dilgerm.

4

Hezaran sal
tu pasevanê dîrokê bûyî, hezaran sal...
Leşkerên ereb û rom û ecem
welatê te kirin qada şûr û tîran,
qada top û tifeng û bombayan.

Rûbarên te birîndar kirin,
daristanên te di zîndanên da dîl kirin,
dixwastin çiyayên welatê te veguhêzin,
dixwastin agirê te yê pîroz vemirênin,
hemîşe her hejar û geda bî,
hemîşe bêmal û bêbeş û bêwelat bî,
bê zevî û bê asman bî,
dixwastin ne tu hebî, ne jî navê te...

Lê

te navê xwe di dîwanên Cezîrî û Xanî da,
di şî'rên Nalî û Koyî da nivîsîbû.
Te çîroka evîna xwe
li ser berd û tawêrên Bêsitûnê,
li ser lûtkeyên Helgurd û Sîpanê nivîsîbû.

Komutan

Serdar Roşan

Ç
İ
R
O
K

Cara yekemîn bi cîpa eskerî hat û li ber qereqolê peya bû. Avahiya qereqolê li perê gund li hêla rojhelatê, xaniyekî yek qat bû. Di eslê xwe de wî dixwest cîpa xwe li qeraxa gund bide sekinandinê û bi rêçûna xwe ya eskerî di nav gund de piyase bike, da ku temamê gundiyan, wî bi bejn û bala wî, bi kinc û meşa wî ya eskerî, bi rutbeya wî ya “komûtan” bibînin. Di xwest di roja ewilî de xofekê têxe dilê wan...

Piştî ku xwendegeha leşkerî di sala şêst û nehan de xilas kir, ev cihê wî yê yekemîn bû ku wî dê dest bi kar bikira. Dilê wî germ, bi daxwaz û bi heyecan bû. Bi şewq û serbilindî dê xizmet bikira. “şaristaniya bilind” ya ku li xwendegeha eskerî fêrbûbû dê li derûdora xwe, li gundan bi reşandana, dê wek çirayekê, di nav tarîtiya newal û çiyar de şewq bida.

Gava di deriyê hewşa qereqolê re kete hundir “onbaşi”yek û deh esker ketibûn rêzê û li hêviya wî bûn. Piştî silav û teqdîmên eskerî ew derbasî bin çardaxa ku di hewşa qereqolê de bû, bûn. Ber êvarê bû, gundî hîn ji karên xwe yê rojane venegeriyabûn malê. Ji lewre “komûtan” di dilê xwe de meraq dikir ka gelo çima wî kes ji gundiyan nedîtibû. Hema bêje li ser rîya xwe ji bilî zarokan, rastî tu kesî nehatibû. Ji xwe gava çavên zarokan bi eskeran diket, zarokan xwe didan alî, an ji xwe li pişt daran, keviran, dîwaran vedîsartin û bi dizî li rêçûna eskeran dinêhêrtin.

Piştî çend rojan li deverê herkesî êdî dizanî ku “komûtan”ekî nuh hatiye.

Ji gund û gundên derûdor kesên ku li qereqolê çay vedixwarin, hatin li “komûtan” bi xêrhatin kirin, “çaya xwe” vexwarin, xwe dan nasîn û çûn. Wî bi xwe jî hemî rapor û dosyayên derheqê gund û gundên derûdor xwendin. Wî êdî dizanî ka kî tê çaya wan li qereqolê vedixwe.

Ev çend roj bûn ku Filo tevî pismamê xwe Mûsa li gundekî nêzî sînor li hêviya “malê” xwe bûn. Roja îne xeber dan wan gotin “malê” we dê îşev teslîmê we bibe û divê di eynî şevê de hûn ji sînor derbas bibin... Filo û Mûsa bi alîkariya rêberan li ser piştê hespên xwe û bergîrek barkirî ji sînor derbasî hundir bûn. Herçî Mûsa ev cara çaran bû, lê Filo ev cara yekemîn bû ku dihat qaçaxiyê. Filo hin pere deyn kiribû, hin jî ji firotina çend bizin û mêşinên xwe bi dest xistibû.

Ev du hefte bûn ku bi roj li gundên nas an jî di şikeftan de diman, bi şev bi dîqet ber bi gundê xwe diçûn. Jibo ji rêçûna hespan deng neyê simên hespên xwe kulav kiribûn. Niha bi tenê riya çend saetan li pêşiya wan ma bû, jibo ku bigehên malê.

Filo zewicî û bavê du zarokan bû, zarok hîn piçûk bûn, nan û xweya çar kesan ketibû stûyê wî. Jina Filo dizanî karê qaçaxiyê dijwar e, gelek kes hatine kuştin, girtin, an birîndar bûne, wê nedixwest Filoyê wê here qaçaxiyê, lê Filo carekê biryara xwe da bû, dê biçûya. Filo dixwest bi karê qaçaxiyê hin peran bide serhev da ku paşê karibe ji xwe re zeviyekê bikire... Ji jina xwe re digot: “Ma wek herkesî parçeyekî erdê me jî hebe xirab e?” şeva ku sibetir dê Filo birêketana, di nav cihan de Filo li ber jina xwe digeriya, dixwest berê çûyîna xwe dilê wê xweş bike, wî soz da wê got “piştî vegeerê ez dê bazinekî zêrînê buha ji te ra bikirim.” Jina wî rondikên xwe di tariya şevê de bi goşeya lihêfê zuha kirin, xwe nezîkî Filo kir û ket hembêza wî...

Meco bi tirkî digot:

– Komûtanê min, min xeber stendiye ku sibe bi şev dê hin qaçaxçî di newala Kûsiyan re derbas bibin. Pirr mimkune ku barê wan pirr hêja be...

“Komûtan” ji kêfan ne dikarî li cihê xwe bisekine, devê wî ji hev diçû; di bin simbêlan re dikeniya.

Nobedar ji “komûtan” û “mêvan”ê wî re çay anî. “Komûtan” ji Meco re got “pirr baş e, hertim bila welê çavên te vekirîbin. Ez vî tiştê te kîriye ji bîr nakim. Aferîn ji te re.” Derengê şevê Meco xatir ji “komûtên” xwest, ket riya gundê xwe ...

“Komûtan” tevî heft eskeran roja dotir ber bi newala ku Meco salix dabû,

bi rê ketin. Hatin di newalê de bi cih bûn, ketin kemînan û li hêviya kaça-xçiyar man. Derengê şevê çend qeretûn xuya bûn. Edî dilên “komûtan” û eskeran bi hêztir lê didan. Piştî ku qeretûn hatin nêzîkî wan, berî ku bi îşaretê “komûtan” li wan bi teqînin, eskerek jibo çîpê xwe yê tevîzî rehet bike lingê xwe yê çepê dirêj kir, bi livîna wî re keviyek gêr bû, bi gêrbûna kevêrê re Filo û Mûsa ketin tevdîrê, bi “dengê teslîm bibin, dora we hatiye girtin” li wan hate teqandin, hespên wan veciniqîn. Filo û Mûsa berê hespên xwe dan kêleka şiverê da ku di nav daran de xwe winda bikin. Di wê gelemşeyê de bergîr ji dest wan filitî û ber bi pêş çû...

Filo û Mûsayî di nav daristanê de rêça xwe winda kirin, lê bergîrê wan ke-te destê “komûtan” û eskerên wî...

Derengê şevê hîv bilind bûbû. Dinya di bin heyveronê de bû. Piştî çend saetan gihâştin qereqolê. Bi emrê “komûtan” anîn barê bergîr danîn, hejdeh mawzer bûn. “Komûtan” ji kêfan dikir bifire... Eskeran, jê re av anîn ser û çavên xwe bi ava sar şûst. Li bin çardaxê rûnişt; li hêviya qehweyê bû.

Sebra wî nedihat, fikrên cur bi cur di serê wî de diçûn û dihatin, ne dikarî li ser tu hizrekê bisekine, bifikire; tu rastiye bêji ji fikrên tevayî bêtir, parçeyên hin ramanan di hişê wî de divejîn û winda dibûn, ew diçûn hinên din peyda dibûn... Piştî qehwe vexwarinê rabû ser xwe, li bin çardaxê çend car çû û hat; her difikirî... Meşiya çû ser banê qereqolê, dest bi piyasê kir. Li ez-man fikir, berê xwe da rojhelat, di dilê xwe de “ev roj çima hilnayê îro” got, hêrs bû; nifirek kir. Ji hêlekê ji serkeftin û bidestxistiyên xwe sermest bûbû; nedixwest wê serkeftinê bi hinên din re par ve bike; li hêla din ji kêfa xwe re li şîrîkan digerî, dixwest دنیا alem hemî pê bizanin; werin, wî karê payebilind bibînin, bibihîzin û wî pîroz bikin. Li çiya mêzekir, di nav tariya şevê de çiya bi xof û heybet dixuya. “Ev çiya jî nahêle ku roj zû derbê” got, bîstekê sekinî, bi gotinên xwe kenîya. “Ez jî ema bûme pitpitok” got û hinek din jî kenîya... Çû li ber kevirên li ber banê qereqolê qûçkirî sekinî, piyê xwe yê çepê danî ser koma keviran, di bin ronîya heyvê de li siya xwe temaşe kir... Ji bêrîka xwe pakêtek derxist, cixareyeke xiste nav lêvên xwe, cixareya xwe pêxist, serê xwe piçek bilind kir; niha piştê wî rast, sînga wî nepixî û zik ber bi hundur kişandî bû; cardin li siya xwe fikir; bi kêf û bi temaşekirina siya xwe çend nefes li cixareyê xist... Meşiya hat qeraxa pêşîn ya xênî sekinî, ji jor de ji ser banî li çekên ber qereqolê fikir; bibilkên çavên wî dibiriqîn, eger baskên wî hebana dê firek bidana xwe û xwe bera ser wan çekan bida; mîna

teyreki ku nêçîra xwe dixê nav pencên xwe dê wî jî her wisa bikira...

Ji ser banê qereqolê daket hat bin çardaxê, fikrek balkêş hate hişî wî, xwe bi xwe "bila bibînin, bila ji wan re bibe ders" got. Gazî nobedaran kir, ji wan re got "van çekan hildin û li pêşiya qereqolê sêpikan çêkin."

Eskeran sêpik çêkirin. "Komûtan" rabû, ber bi riya ku di ber qereqolê re derbas dibû çû, di nav rê de sekinî û li sêpikan mêzekir, lê ne eciband. Got "çekan li ber dîwêr rêz bikin!" wek wî gote kirin. Careke din çû ji dût ve li çekan fikir, ji wê derê emir da "bila piçek ji hev firkin!" ... "temam tamam îcar çêbû, muhtesem dixuyên" got û hat li bin çardaxê rûnişt...

Êdî sibe bû. Roj ji pişt çiya bi şewq bilind dibû, tîrêjên wê ezmanê gund zûde ronî kiribûn. Gundî wek her carî piştî limêj û xurîniyê jibo herin nav zeviyên xwe dihatin û di ber qereqolê re derbas dibûn. Lê wê sibehê guhertinek balkêş xwe li pêş awêrin wan dida xuyakirin; namlûyên çekên li ber dîwarê qereqolê rêzkirî dibiriqîn û li bin çardaxa qereqolê ling li ser lingan rûniştî, ji cixara "komûtan" duxan hildikişiya... ■

Şİ'REKE SÊWÎ (*)

Hêdî pir hêdî
Ro l' danê rojê
Cî cî çemek dikene û digirî
Ji dengê herikandina aveke fusûnkar
Av û deng û reng di dilan de meşhûr dibe
Tarî
Hûr dibe
Kûr dibe
Dûr dibe.

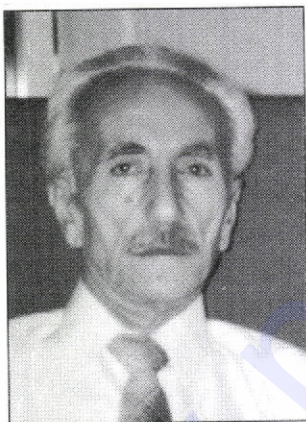
(*) Min vê şî'rê di sala 1965 de bi devkî ji Mihemed Emin Bozarlan bihîst. Şa'irê vê şî'rê nedihat zanîn û ez hê jî pê nizamim. Dibe ku ev di kovar an rojnameke mîna Dicle-Firat an Yeni Akış de derketibe, lê haya min jê tune. Lê dibe ku di tu derê de çap nebûbe jî. Bi vê gumana dawî, dilê min dest nade ku ev şî'ra bedew a hunermendiya bilind winda bibe. Ku hinek rojek li derekê çav bi orîjînalê wê ya çapbûyî bikevin bila ji kerema xwe re haya me pêxin. **Rojen Barnas**

Xewna Çelengê Koçer

Sebrî Botanî

Ç
I
R
O
K

Lingê xwe ê rastê bi kirasekî spî hişk pêça bû. Nedikarî li ser bigere. Dilê Şefîq pê şewitî û ji dûr gazî kirê:

– Kuro Çelengo, çi li te qewimî ye? Te bo çi ew lingê xwe pêça ye? Ka were... Were cigarekê têke û çayekê vexwe. Were, were çîrokeke koçerî bo civatê bêje, gavekê bi xeyal, me ji vê zîndana wêran bibe derê.

Çelengê çeleng, ji wî rexê hewşa mezin, li ser lingê çepê û bi berdeqanê xwe hila-vêt û hat rûnişt... Ev hatina Çelengo bi

wî lingê xeliyayî û werimî ve, her ji kesên wek wî tê û bes... Rengê rûyê Çelengo wek bihokê zer bûbû.

Şefîq jê pirsî:

– Kuro Pilingo, kîjan teresbabî ev bi serê te de aniye? Ka navê wî bide min, da ez rabim niha vê gavê yanzdeh salên xwe bikim panzdeh sal.

Çeleng bi qurtek koçerî fîncana xwe ya çayê nivî kir û got:

– Çelengê çi û Pilingê çi, ezbenî... Silav li sifra hazir e ezbenî... Ez ro-vîkî yekling im, ne çeleng im û ne piling im, ezbenî... Ji Xwedê bawer bike, ezbenî, xewnên vê xopana zîndanê nahêlin ez xweşiyekê ji xwe bi-

bînim ezbenî. Xew û xwarin li min bûne jehir û quzelqurt, ezbenî... Bi serê wî de bisetimê, yê ez anîme vir. Bawer bike ezbenî, hemû xelkê vê dinya genîbûyî ji mirinê direvin û mirin ji min direve. Min ew divêt, lê wê ez navêm, qey Xwedê ez ji kul û xeman re hiştîme, ezbenî... Min dirêj kir ezbenî... Qenciya te û civatê, ser serê min û yê bavê min, ezbenî... Lê pa bi destê min ev hatiye serê min, ezbenî... Ez ne ew kes im yê ku li ber şerfiroşên zîndanê dest hilînin, an hema carekê jî serê xwe hilda be, ezbenî... Lew jî ez û tu kes berangerî hev nabin, ezbenî... Zilam û hevalbendên çak û hêja jî tê de hene, ezbenî... Xwedê dinyayê ji wan kêr neke, ezbenî... Gelek mirovên bêsiûc anîne dakirine di vê xopanê de, û yên pîs û pûçek li derve bi kêfa xwe, wek bi vên dileyizin.

Şefîq:

– Axavtina te şekir e, Çelengo, car bi car li "qawîşa" me jî diyar be loo, an tu bi me razî nabî?

Çeleng:

– Xwezî te ev negotiba, ezbenî.

Şefîq:

– Ji devê min derket, min xeletî kir, ka bo me tişteki bêje, bîstekê me ji bîr veke, loo.

Çelengo:

– Ma ji çîrok û serpêhatîyan zehftir çî heye, ezbenî? Lê vêca qiçeqiç ji hina-vê min tê çunkî xewn û xeyalên me koçerên Xwedê hemû her pez û mêrg û pawan û çêre ye ezbenî... Lew çîrok û serpêhatîyên me jî bêtir li ser geryan û barkirinên me ne, hemû berbiharîk û deşt û zozan in, ezbenî. Dêmaniyên wek we vê nizanin, ezbenî... de ka ez ê xewna xwe ya şeva buhurî bêjim, lê ew jî koçerî ye, ezbenî.

– Xwedê xêr ke, Xwedê xêr ke. Civatê lê vegerand û çav û guhên tevan li ser devê Çeleng man.

Çelengo cigara xwe vemirand, xwe kenand û got:

– Min pif kiribû bilûra xwe û pezê min diçêriya. Du seyên har û gir dihatin min, gelek dijwar bûn, ezbenî... Yek reş bû, yek gevoz bû, ezbenî... Herçend delîva revê hebû jî, lê ez nedirevîm, ma ez dê bi ku ve revîbam, ezbenî... Ez di nêv pawana xwe de bûm, min seyê reş şepirze kiribû, û yê gevoz jî min çoyê xwe yê darberû di serê wî de şikandibû. Beqam tengav bûbû ezbenî. Lê vêca ax û ax, heta dibime ax. Dê min seyê min bû, ezbenî. Ax

Gewro, ew Gewrokê ku min bi nanê xwe xwedankirî, sal bi sal mezinkirî, ta ji bin mineta derketî, dibû hevalê wan û dihat şerê min dikir. Min dikarî lê wî nedihêla ez wan ji nêv pawanê rateqînim dût. Ku kêsa min li wan dihat, Gewro xwe dikir û dikete navbera min û wan de, lê ku kêsa wan li min dihat, Gewro patika xwe dida min. Xwedayo, ez dizanim ku Gevoz û Reşo herdu neyar in, lê Gewro çima, hey hewar? Ax Gewro.

Ez serê civatê neêşînim, bi saya xinizî û alîkariya Gewrokê me, herdu bi kêfa xwe, bê tirs û pirs di nêv pawanê de digeriyan. Dixwarin, vedixwarin û dileyistin, ezbenî... Ez dirêj nakim, di êrişekê de ez gelekî tengav dibûm, ezbenî... Hawar hawara min diçû ber felekan, lê kesek li hawara min nedihat. Hêrsê ez digirtim, hawar Xwedê û destê min, ta ji min dihat, min ev lingê xwe yê rastê, vediweşande serê Reşo, da ez wî biperçiqînim, lê pa, heywax li min, li dîwarê qawîşê ket û ez ji xew şiyar bûm, hê nû min zanî xewn e û ez di xew de rabûme ser pêyan û ew derd bi serê xwe aniye û zilamek jî bi xwe re êşandiye û hevalên qawîşê jî hemû ji xewa şevê rakirine.

Hema Xwedê xêr bike, ezbenî, ez nizanim ka civat bo vê xewna min çi dibêje?

Civat bi hev re:

– Xwedê xêr bike, Xwedê xêr bike.

Silo:

– Heke melayê zîndanê îro hat, xewna xwe bo wî bêje, ew çêtir dizane.

Remokê Aqreyî:

– Qet ne zehmet e, mirov bizane xewna Çelengo çi ye. Gevoz, Atatürk e.

Yonisê Duhokî:

– Reşo, Nûrîkê me ye.

Şefîq:

– Çeleng milletê me ye.

Cangîrê Botî:

– Gewro, begê me ye, hevalê dijminê me ye.

Şêrgul:

– Pavan welatê me ye.

Haho:

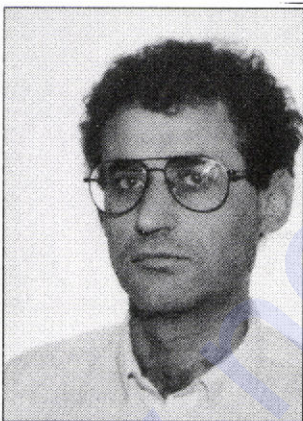
– Pez, mal û samanê me ye.

Çeleng:

– Gopalekî hesin, bo min peyda bikin. ■

Hewî

Xemgîn Temê

Kesên Tiyatroyê:

1 - **Şêrîn:** Keça Ehmed Axa, temanê wê hijdeh, esmer e, çavên wê reş in, porê wê dirêj e û kiriye kezî, eprêke hevrêşim, dide serê xwe, fistanê wê dirêj e û reş e.

2 - **Hemo:** Şivanê bavê Şêrînê ye, temenê wî nozdeh sal e, şal û şapika li xwe dike, xortekî zirav û dirêj e, bilûrvan e û carcaran helbestan dinivîse.

3 - **Ehmed Axa:** Axayê gund e, xwedî mal û mewdan e, xwedî xak û erd e, xwedî sewal û pez e, temenê wî çil û pênc sal e, dan û standina wî bi kesên dewlemend re heye.

4 - **Mele Emer:** Melayê gund e, temenî wî şêst sal e, feqîr e, li ser zikata gundiyan dijî, pir bi ya Ehmed Axa dike û gelek pesnê wî dide.

5 - **Şêxmûs Paşa:** Temenê wî çil û çar sal e, maldar e, li bajêr dijî, xwedî jin û zarok e, ew û Ehmed Axa dostê hevdu ne, kar û barê Ehmed Axa li bajêr rêzgar dike.

6 - **Salar:** Mamostayê gund e, temenê wî bîst û heşt sal e, ji xelkê gund e, xwedî jin û zarok e.

7 - **Silo:** Qehweçiyê Ehmed Axa ye, di nav mala wî de kar dike, bi nanezêkê kar dike û bê jin û bê zarok e, bê pergêl e, temenê wî sih û pênc sal e.

8 - **Eslan:** Mitirb e, dengbêj e, zirnevan e, zane li dahol û zirnê bide, zane li tembûr û

kemançê jî bide, aşıqê dawet û dîlanan e, gava dawet û dîlan nebin, li gund û bajaran parsê dike, temenê wî sih û pênc sal e.

9 - **Bêzerê:** Jina Ehmed Axa ye, temenê wê çil sal e, kiras û xeftan li xwe dike.

10 - **Lewend:** Kurê Ehmed Axa ye, temenê wî bîst û yek sal e li bajêr dixwîne, kêman caran tete gund.

11 - **Remo:** Bavê Hemo ye, temenê wî çil sal e, aşıqê kar e, lê qet tişteki ji karê xwe fêde nake, ji ber ku bêhtir ji Ehmed Axa re dike, mêrekî bilind e, xwedî zend û bend e, şal û şapikan li xwe dike.

12 - **Xezal:** Dayika Hemo ye, temenê wê sih û heşt sal e, ew jî di nav mala Ehmed Exa de kar dike, arîkariya jina wî dike.

13 - **Xelo:** Birayê Eslan e, xortekî temenê wî bîst û du sal e, deholvan e, qelew e û zikê wî mezin e, loma dehol li ser zikê wî bi cih dibe.

14 - **Şêx Elî:** Şêxekî mezin e, xwedî mirîd e, li bajêr rûdine, gelekî zengîn û maldar e, dostê Şêxmûs Paşa ye, bi şaşik û cibe ye, temenê wî pênc sal e.

Rola tiyatroyê li gund çêdibe, kehniya gund li nav daran e, li derveyî gund e. Ava xelkê gund hemûyî ji wê kehniyê ye, li dora kehniyê darên fêkî ne, dinya havîn e, piştî nivro ye, pez li ser kehniyê mexel e, Hemo li ser kehniyê rûniştîye, li bilûrê dixwe, dengê bilûra wî bi ser gund dikeve, Şêrina keça Ehmed Axa tê ser kehniyê ku satilên xwe dagire.

Beşê Yekem

Şêrîn: Roj baş Hemo.

Hemo: Roj baş Şêrîn, tu îro bikêfî, nûr ji rûyê te dibare!

Şêrîn: Tim û tim nûr ji rûyê min dibare. *(Bi dengê bilind kenîya)*

Hemo: Diyar e ku dengê bilûra min tu şa kir? *(Bilûr danî erdê, li rûyê wê mêze kir û kenîya, çavên xwe lê girtin û vekirin da ew bikene)*

Şêrîn: Dengê bilûra te xweş e, min dilxweş û şad dike.

Hemo: Çavên te jî min dilxweş dike, kenê te dilê min geş dike, dê çi bikim? Kêlikê raweste ku li te mêze bikim; gava ez li te mêze dikim, ava vê kehniyê bi min şêrîn dibe, siha vê darê xwêdana min ziwa dike, jiyana vî gundî bi min xweş dibe!

Şêrîn: Ha... ha... ha... tu çi qas ji gund hez dikî! Ma li vî gundî çi heye? Jiyana bajaran ji ya gund xweştir e.

Hemo: Hemî tişt li gund heye; dibistan, ava sar, bayê hênîk, kehni û cobar, çiyayên bilind, ma jiyana çî ye? Ev e jiyana xweş.

Şêrîn: Şivan û gavan hemî ji gundan hez dikin. *(Satilên xwe ji kehniyê tije av kir.)*

Hemo: Bê şivan û gavanan, bê cotkar û rençberan jiyana nameşe, rast e ez şivan im lê ez bilûrvan im. *(Ber bi wê de çû û destê xwe avête pora wê.)*

Şêrîn: Dixwazim biçim, mêhvanê me hene.

Hemo: Raweste, dê bêhnekê li te temaşa bikim, evîniya te min dewlemend dike.

Şêrîn: Ha... ha... ha... (*Kenîya û li çavên wî temaşe kir.*)

Hemo: Ez hez ji te dikim, tu rind û bedew î, nazikbûna te û cemala te ez bê hiş û sewdan kirim. (*Bilez ew maç kir.*)

Şêrîn: Şerm e, xelkê dê me bibînin, dû re dê xeber bigihêje bavê min.

Hemo: Çima bavê te dê çi bike? Ma hezjêkirin şerm e?

Şêrîn: Ez jî hez ji te dikim, lê ji bavê xwe newêrim, zor û zehmet e ku em bigihin hevdu, bavê min Axa ye û maldar e, lê tu kesekî şivan î, dê çawa çêbe, bavê te gizirê bavê min e! (*Li hemberê wê rûnişt.*)

Hemo: Evîndarî dewwlemendiyê û hejariyê nas nake, dinya dolab e, rast e îro em feqîr û hejar in lê belkî sibehê dê dewlemend bibin.

Şêrîn: Çiqas tu dewlemend û zengîn bibî jî tu ê di ferhenga bavê min de her şivan bî! Ew qet qebûl nake ku ez û tu bi hevdu re şû bibin.

Hemo: Ne rast e, şivanî kar e, ne şerm e, kar namûs e, kar şeref e, ma çêtir e ku ez biçim parsê bikim, na...na Şêrîn, ez şivan im xwe pê xwedî dikim, ev ne şerm û ne eyb e, şermî ew e ku biçim parsê bikim.

Şêrîn: Rast e... Tu rast dibêjî, lê wisa di nav me de bûye adet, zor e dê karibin van adetan berdin, jê re divê, kar divê, kat divê, zeman jê re divê.

Hemo: Şûr û rim nikarin evîniyê biperçiqînin, heger bavê te qebûl neke em ê hevdu birevînin, ji vî gundî bi dûr bikevin, dê xwe bavêjin tor û bextê ciwamêrekî ku me biparêze ji kuştinê. Cihan mezin û fereh e, cihê her mirovî tê de heye.

Şêrîn: Dê çi bikim, bê çare me, jin darê şikestî ye.

Hemo: Jin jî weke mêran in, çavê xwe veke û binêre çiqas jiyan xweş e, tiştê li vê derê nîn e ku diyarî te bikim, ji bilî dengê bilûra xwe, ava sar û zelal, bayê hênîk, siya daran û tîrêja royê.

Şêrîn: Ji wan tiştan xweştir nîn e, ew tiştin ku jiyanê çêdikin, ew in ku mirov dildar dikin, ew in ku mirov şad û xweşdar dikin.

Hemo: Ji wan tiştan evîn çêdibe. (*Ew maç kir.*)

Şêrîn: Na Hemo, dê me bibînin, ecele meke, nehêle ku xelk me hişkere bikin, tu xweş dizanî ku zimanê xelkê çiqas dirêj e. (*Xwe ji destê wî kişand.*)

Hemo: Kes li van deran nîn e, niha dinya germ e, hemû di mal de razane.

Şêrîn: Hemû kes narazin, gelek hene ku nobedariyê dikin, dixwazin çi di gunde de çêdibe û çi çênabe bibînin. Kesên wisa pirin.

Hemo: Kes ne diyar e, kesî nabînim. (*Li hawîrdor meyze kir.*)

Şêrîn: Dengê zarokan tê, ew dileyizin. (*Ji pişt perdê dengê zarokan tê.*)

Hemo: Zarok bêguneh in, ji zarokan metirse.

Şêrîn: Çima?

Hemo: Çimkî haya zarokan ji evîndariya me nîn e, haya wan û bala wan li ser leyistikê ye, mezin tiştê pîs dikin, ewên xeberguhêz, ewên fitne û galaciyê dikin, ewên kuştin û lédane dikin, mezin in.

Hemo: Te got mêhvanê we hene, ji ku hatine?

Şêrîn: Ode dagirtî ye, Şêx Elî û Şêxmûs Paşa ji bajêr hatine.

Hemo: Ji bo çi hatine?

Şêrîn: Nizanim... nizanim, lê ev gelek car in ku ew tên mêvândariya me, ew dostê bavê min in, bavê min jî ku diçe bajêr, dibe mêvanê wan.

Hemo: Diyar e ku firavîn xweş e?

Şêrîn: Ne ji zû ve hatine, berî bêhnekê hatin, lewra hatim ku ava sar bibim, helbet tî ne, divê ava sar li malê hebe.

Hemo: Tu hez ji helbestan dikî yan na?

Şêrîn: Ji helbestan stiran çêdibin, helbet dê hez ji helbestan bikim.

Hemo: Min helbestek li ser te çêkiriye.

Şêrîn: Ha... ha... ha, dê navê min jî bikeve defter û kitêban. (*Keniya, bi nazikbûn û beşîrê û li wê meyze kir.*)

Hemo: Tu dixwazî ji te re bixwînim?

Şêrîn: Erê, belê dixwazim. Hemo kaxez ji bêrika xwe derxist û vekir.

Hemo:

Çavê te yên reş kirim evîndar
bejna te ya zirav kirim nobedar
rûyê te yê geş kirim hêvidar
lêvên te yên xweş kirim koledar.
Rabe Şêrînê em dest bidin hev
li warê evînê bidin xweş merev
xort û keç werin çi zo û çi ref
li nav mêrg û dehlan maçikin lêv û dev
Em şadê bibin bi sema û dîlan,
biçin rêzgarê li zozan û Botan
bi evînê bakin li warê dilgeşan
rêça me bigrin zarokê kurdan.

Şêrîn: Te ez kirim qehremana evîniyê.

Hemo: Dê te bikim Dîlbera Melayê Cizîrî.

Şêrîn: Çima qey ew jî evîndar bû?

Hemo: Evînî, merev dike helbestvan, mirov dike tembûrvan û hozan, mirov dike nivîskar û çeleng, heger Melayê Cizîrî ne aşiq ba, dê nikarîba wisa helbestên dildariyê binivîsanda.

Şêrîn: Heger tu helbestên wî zanibî jî min re bibêje.

Hemo: Kêm têne bîra min, dê yekê jî te re bibêjim:

Xelko li min kin şîretê
ew Dîlbera zêrîn kemer
hatin ji halê xafletê,
hat der ji burcê wek qemer,
hat der ji burc û pencera
dil girt û da ber xencera,
ew rengê halê dîlbera,
lew aşiq im xwe bi xwîn bû ceger.

Şêrîn: Ax... ax... pir xweş e, helbestên wî jî yên te xweştir in, bêhna evîniyê bêhtir jê tê û dîlbarê, evîniya wî kûr e, ji dil û cegerê wî der diçe.

Hemo: Ew mezin bû, ew mîrê evîniyê û dîlberiyê bû.

Şêrîn: Divê biçim, gelek mame dereng. *(Der çû, satilên avê danê ser milê xwe. Bavê Hemo û dayika wî jî pişt perdê derketin û hatin nik wî.)*

Remo: Ha, kurê min çima tu bi tenha xweyî li vê derê?

Hemo: Li vê derê xweş e, çêtir e ji hunduro.

Xezal: Kurê min çima tu nayê malê bêhnekê xwe rehet nakî?

Hemo: Divê pezekê bibim, da serjêkim, çimkî mêvanê Ehmed Axa hatine, dixwaze firavî-nê ji wan re çêbike.

Hemo: Dizanim, mêvanê wan hene.

Remo: Tu jî ku dizanî?

Hemo: Şêrînê jî min re got, hatibû vê derê avê bibe.

Xezal: Xwazgîniyê wê hatine.

Hemo: Çi? Çi? Çi?

Remo: Şêxmûs Paşa wê dixwaze!

Hemo: Ji kê re dixwaze? *(Aciz bû û qeherî.)*

Remo: Ji xwe re dixwaze.

Hemo: Şêxmûs jî bavê wê mezintir e, jin û zarokên wî hene, ma hevalê Şêrînê ye heya wê bixwaze?

Xezal: Ciwamêr Paşa ye, ji malmezina ye.

Remo: Bawer nakim ku Ehmed Axa keça xwe bide Şêxmûs, keçik biçûk e, dê çawa keça xwe bide ser hewiyê?

Xezal: Axa ne, keçê xwe didin Paşa, hemî xwedî nav û deng in, malmezin in, ma dê keça xwe bide feqîr û gundiyan?

Hemo: Çima nade gundiyan, ma gundî çawa ne? (*Giriya û hêsir barandin.*)

Remo: Şêxmûs Paşa weke meymûnekî ye, temenê wî çil û çar sal e, lê gava mirov wî dibîne, mirov dibê qey ew şêst salî ye.

Xezal: Çima tu digrî lawê min?

Hemo: Ez û Şêrîn hez ji hevdu dikin, ew hez ji min dike, ne hez ji Şêxo dike.

Xezal: Qey tu dîn bûyî? Em û ew ji hevdu dûr in, em kesin xulam in û ew Axa ne.

Hemo: Çima qey hezjêkirin û evînî şerm e yan kirêt e?

Xezal: Lê, lê, tu dixwazî mala me wêran bikî, heger Ehmed Axa bibihîze dê me ji gund biqewitîne.

Remo: Hema bila me biqewitîne, tim û tim ez gizîrê wî me, ka min çi fêde kiriye?

Xezal: Gava berde me, em ê bê av û nan bimînin, em ê bê cîh û war bimînin.

Remo: Ma niha çi nan û ava me heye? Em herin ku em ê bikaribin xwe xwedî bikin, me ne xak e, ne cîh û war e, tu ji nanê xwe ditirsî, li herderî nan heye, mêranî û maldariya kesê weke Ehmed Axa û Şêxmûs Paşa li ser milê belengazê weke min e, lê dawî em in yê bê qedir û qîmet, lê qedrê biyaniya digrin û xwe ji biyaniya biçûktir dibînin, lê gelek xwe li ser serê me mezin dikin.

Hemo: Bavê min rast dibêje, ne Şêxmûs ji min xweşiktir e û ne ji min ciwantir e û ne ji min mêrxastir e.

Remo: Kurê min kêmasiyê ji kesî re meke, tu dizanî bixwînî, dê bikaribî jiyana xwe berdewam bikî, bila tu çavvekirî bî û li hawîrdor binêre.

Xezal: Hûn herdu dixwazin mala me wêran bikin. (*Derket û çû. Remo ji li pey wê çû û li Hemo meyze kir.*)

Remo: Metirse kurê min, metirse. (*Ji pişt perdê deng hat.*)

Hemo: Na... na... çênabe ku Şêrîn bibe jina Şêxo. (*Bi tenha xwe ma û dawî dest avête ser bilûrê û li bilûrê da.*) ■

Perdeya duwemîn di hejmara bê de

Mamoste, Mamoste!

Nizar Agirî

Ç
I
R
O
K

Berî ku derbas bibe, baş li hundirê vitrînê dinêre. Xwe hinekî ditewîne da ku baştir bibîne. Dûvre xwe serast dike û piçekî vedigere paş. Destmala xwe derdixe. Bêvila xwe paqij dike. Eniya xwe ji xwêdanê ziwa dike. Çend peyvên ne zelal ji xwe re dibêje û destên xwe diguvêşe. Dikuxe, çavên xwe li hawîrdorê xwe digerîne û bi lez derbasî dikanê dibe.

Xelk li her çar aliyên dikanê belav bûyine. Xilbxilb ji her derê tê. Karmendên wek meymûnan bi xelkê re dan û standinê dikin. Kenên sazkirî li ser lêvên wanin. Destên xwe bilind û nizm dikin. Rûdinin, radibin, dikenin, li çepikan dixin, lê xelk wek şahan awirên xwe dût diavêjin.

Çavên xwe nîvgirtî dihêlin. Lêvên xwe dirêj dikin. Xwe weha eşkere dikin ku pir bilez in.

Ji lewre çaxê derbas dibe tu kes hajê nîne. Rûyê wî sor dibe. Xûn bi lez di rêhên wî re derbas dibe. Dilê wî xurt lê dixê. Destên xwe dixê bêrikên xwe, li dor xwe dizîvire, bihna xwe derdixe û du sê gavan bi pêşve diçe. Nahêle ku çavên wî di çavên tu kesî keve da ku bala kesî nekişîne. Hêdî hêdî ber bi qundera ku di vitrînê re dîtibû diçe. Dirêj lê meyze dike. Xwêdan ji laşê wî tê xwarê û tif di qirika wî de dizê. Pir çaran xweziya xwe dadiqurtîne. Bi aramî xwe xwar dike û radihêje qunderê. Wê nêzikî rûyê xwe dike. Baş lê meyze dike. Wê tevdiade, wê digurnijîne. Wê di destên xwe de qulapanî dike. Li binê wê dinêre. Kêfek mezin dikeve dilê wî. Laşê wî dilerize, derê xwe vedike wek ku dixwaze qunderê

bixwe, mîna ku nanekî tenûrê yê germ û taze be.

Qunderê datîne cihê wê. Hindikî bi paş ve diçe û dîsa evîndarê di hizûra dîlbera xwe de ye. Qunderê li ber çavên wî dibe wek xivşek xezal. Ciwan, şayik, nazik, xweşik, bedew. Tîrêjên işqê di laşê wî re derbas dibin.

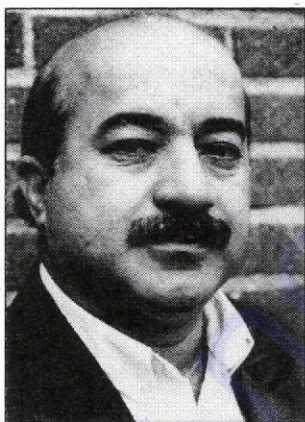
Li hawîrdorê xwe dinêre. Kes ha jê nîne. Herkes bi karê xwe ve mijûl e. Hesabçî her peran dihijmêre û karmendên din her bi xelkê re dîlana firotinê dikin. Ber bi qunderê diçe. Ji nûve wê hildigire, dide ber dilê xwe. Hêdî hêdî wê datîne erdê. Şekala xwe ya kevin ji lingên xwe dike û qunderê nûh dixê lingên xwe. Bi nermî şekalê daf dide. Wek ku bixe nav ava şîrgermî. Laşê wî sivik dibe. Dixwaze bifire. Tê ku ji kêfê re bibe qîrîn. Bi aramîyek giran ber bi derî diçe û derdikeve bi nermî di kuçê re derbas dibe. Teq teqa qunderê li ser rûyê kuçê dikeve guhên wî wek awazek mûzîk ji sîmfonîyek klasîk, giyanê wî geş dibe.

– Hawar, ev çi xweşî ye! Digihe serê kuçê, xwe dizivîrine, dikeve cadeyekê, kêlekê û ji nişkê ve dest bi bazdanê dike. Ji dil û can û bi hemû hêza xwe baz dide. Hest dike ku hezar deng li paş wî tî û bang dikin. Mamoste, Mamoste! ■

Bergirî û xweragirtin di helbestên Hemeseîd Hesên de

Xelîl Duhokî

Hemeseîd Hesên, helbestvan, rexnegir û welaparêzekî navdarê Kurdistanê başûr e. Bi kurmanciya jêrî (sorani) û bi tîpên erebî dini-vîse. Ev e ji bîst û pênc salan pêtir e helbestan divêhîne û her wesa rexnegirekî bi nav û deng e û bi çendîn pirtûkên wî, baştrîn gewahiyên vê rastiyê ne.

Ew wek tevaya xelkê Kurdistanê dagîrkirî, di nav şer, kuştin, sutin û wêrankirinê de mezin bûye. Dema firokên dijminî, gund û deverên welatî bombebaran dikirin, ew zarok bû. Dîmen û karesatên hîngê, ji ber çavên wî wînda nabin. Aşkera ye, her kesê agehdarî rewşa Kurdistanê başûr, baş dizane, ku ev e serê sîh û pênc sala ye, ev beşe dihête wêran û xopankirin. Lewre wî zaroktî, xortanî û tevaya salên jiyana xwe di gel van kawdanên aloz û rûdanên dilşewat borandîne. Wan bublatan rihên xwe, kûr di dil û mejiyê wî de, kolayne. Vê çendê jî, bi berfirehî di helbestên wî de, serî hildayne. Lewre, Fehed Gerdewanî, nivîskarî û helwêstên wî, hosan destnîşan dike: "Hemeseîd Hesênî, rijêma Îraqê, baş naskiriye. Ji ber hindê jî, ew wan, bi xwendkarên Hêtlêrî li qelem dide."⁽¹⁾

Xuya ye ku, her çî hukumatên dihatine Îraqê, kevneperist, şofînist û li dij de-

mokasiyê bûn. Her çend hindekan li jêr gurzê xebat û qurbaniyên gelê kurd, pişkeka mafên wî erê dikirin, lê her dema ew hukumet bi hêz biban, dîsan lêve dibûn û li dij dirawestan û pîlanên genî dadinan. Nemaze hukumeta beisa faşîst, ku

Hemeseîd Hesên

mezintirîn karesatên Kurdistana başûr, bi destên çepelên wê hatine encam dan. Belê, zulma dijminê gelek bû, nexasime beramber texa hejar û tepeseran. Li ser vê çendê, Fazîl Caf dinivîse:” Hemeseîd Hesên, bi zimanê xwe yê dewlemend, basî xoşewîstiya Kurdistanê, têkoşîna xelkê wê û xebata karê û hejaran dike.”⁽²⁾

Sitem berdewam e û mafên mirovê kurd di bin piya ve didin. Lewre edebê bergirî û xweragirtinê, ji dayik dibe. Gelê kurd jî, mîna tevaya gelên bindest, li dij hukumetên hov û dirrinde, xebat kiriye, lê mixabin

hêştan rizgar nebûye û negehiştîye armancên xwe yên pîroz. Lê li ser xebat û qurbaniya berdewambûye. Hemeseîd li dij rîjêmên hovnivîsiye û çicar serê xwe neçemandiye. Ew yek ji helbestvanên bergiriyê ye û li ser vê çendê jî, Sirwe Ezîz dinivîse:” Hemeseîd Hesên,

helbestvanekî navdarê bergiriyê ye. Ew di nivîsîna helbest û babetên rexnê de, xwedan rêbaza taybetiya xwe ye.”⁽³⁾

Min berê jî, Hemeseîd dinasî, lê nasîn û tîkelyên me, di sala 1979-an de, pêtir û bi hêztir bûn. Belê, di wê salê de, li bajarê Silêmaniyê, fêstîvala du yê ya helbesta kurdî çêbû. Hîngê dijminê faşî, bi sedan gundên Kurdistanê dişewitandin û rojê bi dehan xortên kurd jî, di zindanan de, li ber ezyet û eşkencê şehîd dibûn. Lê li çiya û deştên welatî, pêşmergek qareman şerê rizgarî û xweparastinê dikir û di bajarên de jî, nivîs-

karên kurd yên welatparêz, helbestên şorişgerî û berxwedanê dixwendin. Erê, di wê fêstîvalê de, wî helbeteka xwe xwend û esmanê bajarî, ji peyv û ristên bergîiyê pîr kir. Agir li bin pê nê dijminî hilkir û rihên xweragirtinê jî, di dilên xelkê de, kûrtir kirin. Belê, wî li ber çavên dehan sîxur, kirêgirte û berpîrsên dijminî, helbesta xwe, bê-tirs û bê ku bihayekê bide wan, pêşkêşî xelkê kir. Ji ber helwêstên wî yên li dij faşîyan û ji ber wê helbestê jî, çendîna cara rakêşane dezgeha asayîşê û jê re digotin: "Te ji me re gotiye, ku em neviyên Hêtlê ne. Li ser vê çendê, kuştina te rewa ye. Lê ta ku te nehirrifîn, te nakujîn, çinku em naxazîna palewanan dirust bikîn."⁽⁴⁾

Ew di helbesta xwe de, pîlan û nexşên dijminî xuya dike, xelkê jî hişyar dike û paldide xebatê. Ew bajarê Helebce, bi Xezzeyê Felîstînî, dişibihîne. Ew bi dilekê şewitî û bi ruheka şorişgêr, zarokên kurd paldide, ku polîsan kevîrbaran bikin û dikandar jî, dergeha bi rûyê wan de, bigirin. Ew pêşbîniyê dike, ku eger kawdan bi vê rewşê biçe, hîngê wê tevaya gundê Kurdistanê mîna gundê Jêrnîka Ispanî, wêran û kavi bin. Ji xwe piştî çend salan encam jî, wilo bû. Ew dide xuya kirin, ku Seddam jî, xwendkarekê Hêtlê ye û Zehakê çerxê bîstê ye. Rojê mejyê dehan xortan dide marên hînavên xwe û her têr nabin. Lê li dawiyê bawerî heye, ku roja geş li pêş e û gelê kurd dê gehe armancên xwe yên pîroz. Ew di helbesta xwe ya serketî û bi hêz de dibêje:

DEMA BAJARÊ STÊNGA DIAZIRE

Helebce Xezza xembar e û
Zarok polîsan kevîrbaran nakin.
Dikandarên Dokan,
Bi rûyê postalan de, nagirin.
Silêmanî Soyoto ye û
Xortên wî bersîngê sîxura naçîrînin.
Tevaya gundên Kurdistanê,
Çaverêy encama Jêrnîka ye.
Kovar û rojname, ajansa deng û basan jî,
Di guhên gay de, razaye!
Azîrya ye.
Bajarê stêngaye û azîrya ye.
Her xwendkarê xwendingeha Hêtlê ye
Gîrrê wî li vî cihî alya ye

Stêngên har
Bi vî sinûrî jî razî nabin
Bapîrê wan nexşe kêşaye.
Li cem wan weye:
Dîrok erebaneye û bi arezûya wan
Dê bi paş de çit û ev kare rewaye.⁽⁵⁾

* Xezze: Bajarekê ereba ye li Felîstînê. Li wêrê zarokan polîsên Israîlê kevîrebaran kirin.

* Soyoto: Bajarekê Afrîka jêriye, xelkê wî şorişgerin û di gel Mandêlay xebateka gerim dikirin.

Kartêkirina vê helbestê li ser xelkê û pêşmergan gelek bû. Lewran peyvên mamosta Pişkoy, ku hîngê li devera Silêmaniyê, berpîrsekê pêşmergan bû, cihê sirincê ne. Ew dibêje: "Ev helbeste, yekem şêlka gullên edebê bergiriyê bû ku, bi rûyê dagîrkeran

de teqî. Wî demî vê helbestê, hêz û germiyek xiste dilê şorişgerên bajar û çiya. Dema kasêta wê gehiştîye bingehên me, di demekê kurt de, dilê pîrraniya pêşmergên hişyar, ji bo xwe kire hêlîn."⁽⁶⁾

Belê, zîrekî, hişyarî û pêşbîniyên Heme-seîd Hesenê helbestvan, cihê xwe girtin û xuyabûn. Çinku piştî hîngê bi demekê kurt, li çendîn bajarên Kurdistanê, xwepêşandan çêbûn. Zarokan polis kevirbaran kirin, dikandaran, dikanên xwe bi rûyê postalan de, daxistin û xortan jî, bersîngê sîxur û kirêgirtan girtin. Her wesa mîna bajarê Jêrnîkayê, bi saedan gundên din jî, dijminê hov şewitandin û wêran kirin. Belê, faşiyên Îraqê, ji torinên Hêtlêrî jî, dirindetir bûn û Kurdistan di xwînê werkirin. Rûdan û karesatên çekê kîmyawî li Helebce, Balîsan û Gelyê Bazê û heta dige-he reva mezin, ji bîr naçin û birînên wan kûr in. kûr in. kur in di dilên gelê me ye hejar û bêxwedî de.

Erê, ji bo helbesteka howan, dibe mirov hatiba kuştin. Lê dijminê ne dixast bi eşkerayî wî karî encam bide, lê diviya welatparêzên kurd bi riyeka wesana berzeke, ku kes pê nezane yan jî li ber xelkê windake. Ji tirs girtin û kuştinê, ew neçar dibe, ku Silêmaniyê bi cê bihêle û qesta çiyayên asê û bilind bike, di nav rêzên şoreşa kurdî de, xebata xwe bidûmîne.

Wî bawerî bi rêbaza edebê riyalîzmê heye, lewre ew pêtir giringiyê dide naverokê û dixwaze bi nêzîktirîn rê, xwendevanî bigehîne mebestên xwe. Lê formê jî, ji bîr nake

û helbestên xwe bi aşopa berfireh, mosîka şîrî, monolog, diyalog, wênên ciwan û zimanekê rewan dixemlîne. Ew di hevpeyvîneka xwe de, dibêje: "Huner bi giştî ku (edeb pişka here giring e) divê xodîkeka rastgo û zîndî be, hemî aliyên jiyane nîşan bide. Ew hunerê ji jiyane xerîb be û giringiyê nede çarenûsa mirovî, hîngê wî çî rolek nabe. Hindek wesana hizir dikin ku, awirdan li azar û xemên rojaneyên xelkê, ne karê nivîskariye, lê ez bawer dikim, ku ew nivîskarê li ser rêbaza realîzmê neçe, ne li welat û ne jî li welatê biyaniyan, dikare hebûna xwe misûger bike."⁽⁷⁾

Belê; helbestvanê rastgo, peyama şorişgeriyê digehîne xelkê. Ew helbestê dike tîveng û fişek, dike nan û av ji bo têhnî û birçiyana, wire û hêza wan bilind dike û wan ber bi hişyarbûn û xebatê dibe. Di vê qonaxa aloz û dijwar de, gelê kurd pêwîstî bi van helbestan heye. werin bi hev re wê bixwînin:

PEYMAN

Ger we zanî helbesta min
Ji kûratiya jan û xemên we derneçû.
Hest bi birçîbûna we nekir,
Ji hêza dest û lepan nebû.
Ger we zanî helbesta min
Helperrist e, tirsinok e.
Di bingehê çewşîneran de,
Dilerze û li ser çok e.
Ger we zanî helbesta min
Di gel rabûna caddê, sirûda we nevegêre.

Di gel yekem hêrişa we,
 Sîngê nede ber gulla û dilê pê re.
 Ger we zanî helbesta min
 Şehê destê filan keça dewlemendaye.
 Bi porê dirêj û sistê nazenînekê ve girêdaye.
 Ger we zanî helbesta min
 Çeperê we bi cê hêla,
 Sexmerat şerab, jin û para.
 Her çi helbesta min gotibe,
 Mîna gunehkarekê mezin
 Helawîsin, gerdena wê li sêdara.⁽⁸⁾

Ew çend sala di nav rêzên partiya komu-
 nîsta Îraqê de bû, lê ji ber nakokiyên siyasî,
 her zû jê dûrket û wek kesekî çep di bajar û
 çiya de, xebata xwe dikir. Wî bawerî bi hê-
 za karker û zehmtkêşa heye û berevaniyê jê
 dike. Lewra çendîn helbest ji bo wan ve-
 handîne. Çinku ew dizane, ku hêz û berhe-
 mên wan diête xarin û ew kar dikin, lê xu-
 ha eniya wan ji hindekên din re diçe. Ew
 riya xwe ya pîrr asteng û kelem dişeqîne û
 hêştan bê rawestan, ji bo bicêanîna arman-
 cên hejaran xebat û bizaveka gerim dike.
 Di vê helbestê de, rewşa xelkê bindest û
 rênçber pêşçav dike û xemên wan destnîşan
 dike.

WIŞŞÊN

Gula kirasê li ber te,
 Xwîna geşa hevalê min yê karker e.
 Parçên tirumbêla te ya xweşik,
 Tiliya qutkirî, destê birriyê,
 Endamên din yê laşê hevalê min yê karker e.

Binaxê koçka te ya bilind
 Li ser laşên hevalên min yê karker ava kiriye.
 Ew hêska di nav de dileyizî
 Vizzêna xwîn û dengê dilê karkeran
 Awazê wê vehandiye.⁽⁹⁾

Dema mirov helbestên wî dixwîne, xuya
 dibe ku ew diçine xana edebê realîzma sos-
 yalîst. Lewre berhemên wî jî, rengdana hi-
 zir û bîrên karker û hejara ye. Ew mîna
 edîbên tirsinok xwe di bin perda tem û
 mijyê de naveşêre. Belku; bi hemî hêza xwe
 diête meydanê û her çi ji bo wê çînê pêwîst
 be, dibêje û helwêstên şorişgêre jî werdigî-
 re. Ji ber hindê jî, heza hejaran zêde dike û
 kerba dijminan pêtir dike. Lorka dibê: "Pê-
 wîst e hunermend di gel girîn û pêkenîna
 gelê xwe be."

Wî bawerî bi vê pirinsîbê heye û dibê:
 "Gelê kurd di qonaxeka sext û dijwar de
 dibûre û nabe nivîskarên wî li benda hindê
 bin, ku li ser berhemên xwe bijîn. Belku,
 divê bêtirs binivîsin û çaverê sergêjiya bin û
 li ser berhemên xwe bêne kuştin. Nabe ni-
 vîskar saxte û sazişê bike. Eger nivîskaran jî,
 serên xwe şûr kirin û ya pêwîst negotin, êdî
 kî rastiye destnîşan bike!"⁽¹⁰⁾ Belê, ji ber go-
 tina rastiye û helwêstên xwe toşî çendîn gi-
 riftariya bûye. Ew di helbesta xwe de, bere-
 vaniyê ji çîna hejar dike. Wan hişyar dike û
 ber bi xweragirtin û serhildanê dibe. Her
 çend hêştan yê mîna Holako, Cengîzcan,
 Hêtler û Sedamî li dinê mane û sitema xwe
 didûmînin, lê hêz û xebata hejaran, kela û
 koçkên wan biherifîne.

PÊLA CADDÊ

Di hişke keleka textê sultanê mezin û biçûk de
Laşê hezaran hejara rêzkiriye.

Holako saxe,

Hêtler maye û Cengîzcan hatiye.

Lê hêştan toza goristanê li ser kargeha raxistiye.

Bêhna xwînê cadde girtiye.

Hejarîno:

Kengî agirdanê hinavên we dê geş be?

Kengî ewrê bêhna hewe dê deng be?

Kengî barana we dest pê dike?

Xena xwînê ji bo dest û tiliyên

Boka demsaleka nû virê bike?

Kengî dê dest dine qamçiyê?

Kengî hespê rabûna we,

Dê gehînit mizgîniyê?⁽¹¹⁾

Hemesêd, wî dîwarê di navbera helbest
û xelkî de, diherifîne û dixwaze wî aghdarî
tevaya giriftarî û aloziya bike. Wî divê me-
bestên xwe bigehîne cemawerê rût û hejar.
Ji xwe ew ji bo wan dinivîse û rolekê di gu-
herîna de jî dibîne, çinku têdigehe, ku edeb
çekêkê çinayetî û hoyekê xweragirtin û pal-
vedanê ye. Di vê helbesta xwe de, basî rewş
û kawdanên jiyana rojane ya xelkê dike, ku
çewan dibin sitem û zulma faşîyan de dina-
le. Dixwaze rûdanên diltezîn û birînên gelê
kurd, nîşana mirovatîyê bike.

PIRS

Eger navên hemî teyrên,

Di Kurdistanê de, dên û diçin

Ji zarokên kurd bipirsî

Ew nizanin.

Lê eger pirsiyara navên tevaya

Çekên li gund û bajarên

Kurdistanê bi kar tên bipirsî

Dê hemiyar bêjin.

Eger ji zarokên kurd

Navên serokî li xwe kirin, bipirsî

Ew nizanin.

Lê dê navên tevaya qesabxanên bi fermana

Serokî ava bîn, bêjin.

Eger navên karesatên Kurdistanê

Ji zarokên kurd bipirsî:

Ew dê bêjin:

Yekem: Karesata Helebce.

Duyem: Jehirkirina nanê xelkê mişextê Badînanê.

Sêyem: Veguhaztina Pişderê.

Çarem: Dola Mirinê li bajarê Silêmaniyê.

Pêncem: Birrîna zimanê (tirkê çiya).

Şeşem: Kemera keska welatê Şamê.

Heftem: Dozexa li bin sîbera rihên Îmamî.⁽¹²⁾

Ew zulm û ezyeta dijminê faşî li ser gelê
kurd dikir, ne Hêtlerî û ne jî Holakoy kiri-
ye. Rojê bi dehan gund dişewitandin, kani-
yên avê digirtin ta ku kewal û tewelên Kur-
distanê jî, mifay jê nebînin û ji têhna bimi-
rin. Her dema yekê nerazîbûna xwe diyar
kiriba, yekser gullebaran dikirin. Lê welat-
parêzên kurd bi vê çendê razî nebûn. Xor-
tên kurd xebat pêşde birin û ji encama hin-
dê, zîndanên dijminî tijî bûn. Pêşmergên
qareman jî, şax û çiyayên welatî, kiribûn
gorristana faşîyan. Belê, di vê rîya pîroz de,
bi hezaran kurd, zarok, jin, kal û xort şe-
hîdbûn û bi xwîna xwe ya paqij, dara aza-

diyê avdan. Ew di gelek helbestên xwe de, basî rola wan şehîdan dike, ku mîna mêt-xasan diçûne ser sêdara. Helbet dê dîrok rûpelên zêrîn ji bo wan xemlîne. Werin vê helbestê bixwînin.

JIYANEKA BÊ DAWÎ

Bo şehîd Ekremî.

1
Di serdemekê tarî de,
Yekem stêr çavê te bû.
Yekem dilopa baranê,
Xwîna te ya rêtî bû.
Yekem bişkoja li benda geşbûnê,
Rûyê evîna rasteqîneya hetava te bû.
Yekemîn pêşmerge bûy
û te yekem çeper hel bijart.
Yekem nama agirî, te bo himbêza
Sar û bêdenga tepeseran hinart.

2
Ez dizanim yê têhnî, çend dil li cem av ye.
Pel çend hogirê takiye.
Lasê çend Xezal diviya
Pelatînk çend şeydaya gulê ye.
Lê kî dizane
Te çend texa karkeran xweş diviya?
Lê kî heye bikare
Di navbera evîna te û hejaran de,
Sinûran deyne û bikuje hêviya?⁽¹³⁾

Li çî cihê sitem hebe, ew li dij radiweste.
Çinku ew mirov e û berevaniyê ji mirovatiya bindest dike. Her çend bi sedan hezar kurdên bêguneh derbeder bûne û di bin

çadir û xîvetên xerîbiyê de dijîn, lê ew rewş û kawdanên gelên din jî, ji bîr nake. Dilê wî di gel milltên Felistinî, Sodanî, Erjentînî û tevaya tepeserên cîhanê ye. Ew xem û azarên gelê xwe, di yên gelên din de dibîne û girêk û aloziyên hemyan bi yek dizane û divê ji bo hindê, xebateka gerim û bê rawestan bête kirin. Sitem û tedayê li her aliyekê dinê bête kirin, ew çend dilê wî digivêşe û derdên wî mişe dike.

NAV Û NÎŞANÊ JI BO VÊ HELBESTÊ BIBÎNIN

Ji min ne pirse: Min kî xweş divê?
Ji min ne pirse: Min kî xweş diviya?
Ji min ne pirse: Kerba min ji kê ye?
Niha kîna here mezin,
Min ji wî ye, yê min diperist.

Dema mista hova pasewanê dijî asoyê
Mîna kirmê xwînmij, hewara we diqetîne.
We bêdeng dikin û
Hizir dikin ku guhên kesê nahejtne.
Di wî demî de, xem bizmarekê geniye û
Xwe di hinavên min de diçeqîne.
Her Pêxemberê dilsoze dengê dilêrê we diîne.
Di çadira xêzaneka mişexta
Telelzeitera xweragirtinê de
Zarokekî şadî nedîtî
Dilê wî bo cara dawiyê lê dide
Tenê ji bo hindê, lêva wî
Xwe li qurçeka avê nade.⁽¹⁴⁾

Dema şorişa kurdî, di sala 1975-an de,

şkestî, perdeka reş xwe avête ser Kurdistanê. Bêomêdî û reşbînî di nav xelkê de peydabû. Faşiyên Îraqê jî, dest bi pîlanên xwe yên çepel kirin. Xelkê bêçare û bêguneh, veguhaztine deverên jêriya Îraqê û bi dehan bi dizîve jî kuştin. Dijminî wesana hizir dikir, êdî şoriş li Kurdistanê ji dayik nabe û dê gelê kurd di bin postalên leşkerê xwe de, hirrişîne. Belê, herçar aliyên Kurdistanê bi dijminan dagirtî bû û hemî rijêmên dagîrker, pîlan û nexşên kirêt, li dij gelê kurd dadinan. Lê ji nav agir û mirinê, bi dehan xortên aza, derketin û dîsan dest bi şorişê kirin. Yek ji wan qareman û jêhatîyan, dilsoz û evîndarê gel û welatê xwe Aram bû. Wî bi destekê tiveng û bi yê din jî qelem helgirtibû û li çiya û deştên Kurdistanê, mîna kewa diqebî. Lê sed heyf û mixabin zû kete bosên dijminî û şehîd bû û gehişte karwanê nemiran. Belê; Hemesêid di vê helbesta xwe de, wî bi bîr tîne. Xebata wî bi ya Fehedî, Kenefanî û Gîvaray ve girê dide.

EW TEYRÊ KEHÎ NEBÛY

Bo şehîd Aram

1

Li payîzê, te gulên sûrên buharê
Qefte qefte civandin û cardin
Çiyayê wêrankirî, kire guldan.
Te azarên karkeran û kolanên reş û rûta
Kirine piştî û cardin
Te qesta mêrga kir û bûye dostê çiyân.

2

Çavê min li te ye

Rêwiyekê sersextî û di vê şeva tirsinak de
Li kopekê bilind, yekem momê heldikî û di-deynî.

Çavê min li te ye
Delîvê nadî gurg bêhnêkê tena bibin,
Li her bosteka erdî.
Tovê vulkaneka nû direşîni.⁽¹⁵⁾

* Aram: Sekreterê Komela Rencderanî Kurdistanê bû, di roja 31.1. 1978- an de, li gundê Tengîser, devera Qeredaxê şehîd bû.

Edebê bergirî di senger û çeperan de, di-ête nivîsîn. Di nav şerfê de û di gel hêriş û pelamardanê, ji dayik dibe. Lê edîbê bi doza xwe ya adil ve girêdaybe, ew di welatên xerîbiyê de jî, di gel xem û azarên gelê xwe dijî. Çinku ew bo xweşî û keyfê nehatîne dervey welatî, belku; rewşa aloz û kambax ew neçar kirîne. Hemesêid, li welatî û li derve jî, rastgo bûye û di pirsê gelê xwe de helyaye. Wî li bajarên, li çiyân û li Ewropa jî, xebata xwe kiriye û efrandinên wî hebûne. Ji ber vê çendê jî, helbestên wî zû diçine di dilê xelkê hejar de. Wî berdewam helwêstên rasteqîne hebûn û li ser hindê jî, çendîn caran toşî serêşî û giriftariya bûye. Ew dibêje: "Neku ez bê nivîsîna helbesta najîm, belku; şîir ji mêje ye ku, gefa û hêriş li min dike. Ev e çira ez dest ji helbestê bernadim? Ji xwe çî nemabû, faşiyên îraqê li ser (Helebce xezzey Xemnax e) û axa jî, li ser (Helbest Helwêst e) dawiyê bi jiyana min bînin."⁽¹⁶⁾ Bi rastî jî, helbest li cem wî helwêst e.

WÊNE

Bîst û çar sal bû
Li seranserî welatî
Polîsan wênên diktatorî
Li dar û dîwaran
Li kevir û sîngan dabû
Lê gava tirarê xelkê pîrr bû
Sultanê tirsinok.
Li ber pêla azîrîna xelkê
Kete ser çok.
Di çend saete û kêma dema.
Wêneyekê ne dirryayê serokî
Li tevaya welatî nema.⁽¹⁷⁾

Ew mirovek e û evîna mirovatiyê di kûratiya dilê wî de ye. Li cem wî jî, "mirov mezintirîn sermaye ye." Ew ji bo tevaya mirovatiya jêrdest dinivîse. Derd û xemên wan himbêz dike. Belê, dehan sal e welatê Felîstîniya - mîna yê kurda - dagîr kiriye û sitemeka mezin li wan diête kirin. Her çend helwêstên aliyekê hêzên wan beramber pîrsa kurdî lawaz û ne di cê de bû, nêmaze di serhildan û reva mezina kurdên başûr de û bi dehan xebatkerên kurd jî, di nav rêzên wan de, şehîd bûn. Lê dîsan jî, zulim li her aliyekê dinê bête kirin, divê xelkê şorişgêr li dij be, bi taybet milletên tepeser û welat dagîrkirî. Helbestvan, li ser xwe dibîne ku, berevaniyê lê bike. Ew zîrekane kovanên gelê Felîstîniyê dest nîşan dike û kevrên destên zarokên wan dike top û fitsek û bi navçavên dijminan de, diteqîne.

ÇEND RÛPELEK JI DEFTERA DIL

Ey zarokên kevir di destan:
Berî hevdu bibînîn bi çavan.
Yekemîn kevir, yekem nûçe
Mîna hûn viyan.
Evîna we:
Ji berfa ser kopê Qendîlî paqijtir e.
Şerê hewe:
Ji tevaya rûpelên dîrokê geştir e.
Evîna we, pêşemani li pey nîne
Ger di vî şerî de şkestin
Ez dê bêjim: Xudê nîne.
Erê berê
Kevir li Felîstîniyê nebû!
Yan jî çiyayê wireya zarokan
Deşt bû.
Evê carê birûskek bû, agir berda welatekê.
Şeva Qedîr, serê xwe biçemîne carekê.
Her ew şev li cem min bilinde
Di nav davên tîrêjê de,
Li ber çavên zîqên Qertelekê de
Komeka stêra bo melbendê
Sîlava xwînê û kaniya birîna bifirrin.
Rasparda Xudê bigehînin zarokan.
Nama agirîn bibin bo hejaran.⁽¹⁸⁾

Ne ew serê xwe ji bo dijminî biçemîne û ne jî, bi fit û fermana sultanê dinivîse. Ew nabe zirna û boqa çî hêzên siyasî jî. Lewran ew dibêje: "Dema ez dinivîsim, berjewendî, siyasî, partî, rijêm û sultanekê li ber çav nagirim. Ez dizanim helbest hokarekê mezin nîne ji bo nehêlana rijêmê û herrifandina kela sultanî, lê dikare tiliyê di

çavên çewşîneran de bike. Ez jî mîna (Her-
man Hesse) wê çendê pesind dikim ku, bi
destên faşîstan bême kuştin, neku bibime
faşîst.”⁽¹⁹⁾ Belê, di gel ax û nalînan mezin
bûye û her çi zulm û sîtema faşîyên Îraqê
heye, dîtîye û li dij jî, xebat kiriye û helwêst-
ên şorişgêrane wergirtine. Ew di vê helbest-
ta xwe de, bi vî rengî seng û rola helbestê
dest nîşan dike.

YAXÎBÛN

Masî kengî guh dide
Sinûrê ava nav welatan.
Ba kengî guh dide
Sinûrên erdê navbera welatan.
Ewir kengî guh dide
Sinûrên esmanê nav welatan.
Helbest kengî guh dide
Yasa çêkiriya sultanê.⁽²⁰⁾

Rewşa kambaxa welatî, sîtem û ezyeta
dijminê hov, ew neçar kir ku, ji Kurdistanê
mişext bibe û bikeve kolanên xerîbî û na-
mo bûnê. Mezinan rast gotiye: ”Kevir di
cîhê xwe de bi seng e.” Lewra dema yek ji
neçarî welatê xwe dihêle, ew dikeve ber
hing û dingên xem û azaran. Xerîbî dilê wî
diçîrmisîne û jîyanê lê tal dike. Ew dibêje:”
Nivîsînê li bajar û li çiyay jî, ji serêşiyê pê-
ve, çi ji bo min neaniye. Lê li vêre, li vê xe-
rîbî û dûriyê, roj nîne kotira xeyal û aşopa
min, nefirre û neçe welatî, binarê Gwêje.*
Bi şev û roj, xewnan bi Kurdistanê ve dibî-
nim. Ji ber hindê jî, li dûriyê, di gel tevaya

tiştan xerîb û namo me. Nivîsînê jîyana
min ragirtiye û bi nivîsînê dijîm û hebûna
xwe diparêzim. Eger min nekarîba binivî-
sim, min wê nekarîba bijiyama.”⁽²¹⁾ Ew di
vê helbestê de, xem û derdên dûriyê dive-
hîne. Kurdistan bi hemî xweşî û tehlîyên
xwe ve, di dilê wî de ye.

* Gwêje: Nêzikîrîn çiyayê bajarê Silêmaniyê ye.

STÊR

Ji Şarbajêrê sext û asê.
Ji binarê Segirmey,
Dema çend mîla ji dilê Kurdistanê
Dûr diketim, bê min bivê.
Hemî şevê: Çirayên esmanê Silêmaniyê
Kaniya şêliya dilê min geş dikir.
Sirinca min, her li cem wê ronahiyê bû
Heta çavên min diwestan û xewê dilê min dibir.

Niha dûrim
Dîtina ronahiya ser esmanê bajarê min
Dûrtir e ji mehalê
Li ser agirî, guh veçînîme ji bo nûçeyekê.
Ne diwêrim:
Telefonê bo nasekê bikim
Ne dikarim:
Nameka çav bi rondik binêrim
Niha bi şev, li vî welatê
Di tem û mijê werbûy, her dem û gav.
Dema esman sahatê dibê
Hemî endamên laşê min dibine çav.
Di esmanê berfireh de, wînda dibim
Bi çavên xwe yê westiyay

Li stêreka geş digirim
Ta di xodîka çavên wê de
Silêmanî, dar û kevirên hemî Kurdistanê
bibînim.⁽²²⁾ 1990

* Şarbajêr: Devereke berfireh e li parêzgeha Silêmaniyê.

* Segirme: Çiyayekê devera Qeredaxê ye li parêzgeha Silêmaniyê.

Her çend ew bi evîna welatê xwe ve girêdaye, lê carna evîna şox û şengekê jî, wî dihejîne û şevên wî têk dide. Ew mirovekê hest nazik e û ciwaniya keçekê, wî gêj û sewdaser dike. Ji xwe eger mirov evîndarekê rasteqîne nebe û di derya çavên rindekê de, ne xeniq, ewê çewan kare vê helbesta nazik bivehîne.

ÇÎRÎSKEK JI TÎRÊJA RINDIYA XUDÊ

Qafkê dilî:

Gula viyana te tê de ye.

Xodîka çavî:

Ruxsarê nûraniya te tê de ye.

Diya guhên min

Li benda pispisika lêvên te ye.

Gola laşê min:

Masiya giyanê te tê de ye.

Evîna min:

Gulek e çi car naçirmise û hişik nabe.

Dêmê te:

Tîrêjka Xudayî ye.

Ava nabe.

Eger ronahiya evîna te

Ji asoya bûna min winda be

Jiyana min tarîstan e û geş nabe.

Baran ji ewran dizê

Yan tem û mij ji avê tê?

Tu ji diya evînê bûy?

Yan diya evînê ji te bûye?

Min bawerî bi yek yasa pîroz heye:

Yasa evînê.

Min bawerî bi yek hêzê heye:

Hêza bilinda evînê.⁽²³⁾

Hemeseîd Hesen, şorişgerekî çep e, kurd û Kurdistan di dilê wî de ye û jiyana wî dagirtiye. Çinku sedan sal e, sitem û tadayî li gelê wî diête kirin û welatê wî jî dişetînin. Lewre ew neçare berevaniyê jê bike. Dijmin dixwazin navê kurd ji nexşeya cîhanê derînin û binax bikin û ji bo vê armanca genî pîlanan dadirêjin. Belê; gelê kurd ji du aliya ve, diête çewsandin. Ji aliyê netewî ve, wek kurd û ji aliyê çinayetî ve, wek karker û hejar. Ez bawer dikim ku, dema edîbekê kurd li dijî xwînêjekê ereb, tirk û faris, helwêstekê wergire û li dij binivîse, ew wê çendê nagehîne ku, ew edîb li dij wî gelî ye. Gelê kurd qerzarê dehan ronakbîr, siyasî û edîbên mîna Îsmail Beşikçi, Hadî Elewî û Meîn Besîso ye. Wî welatê xwe xweş divê û her kesê wilo neke, ew nikare hez li yên din bike. Ji ber hindê jî, Hemeseîd, di evîna welatê xwe de helyaye.

DÎMENÊ DAWIYÊ

Ez dizanim rojekê,

Destê mirinê dê dergehê min hejîne.

Ez çaverê me û min çî tirs nîne.
 Lê ji hindê ditirsim:
 Dema mirin dibe mêvanê min.
 Ew rûyê dawiyê dibînim, yê te nebe, welatê min.
 Ji hindê ditirsim:
 Berî çavên xwe deynime serêk,
 Yê dibînim
 Dême rindê
 Gund, çem
 Çiya, quntar
 Deşt, binar
 Qefteka gulên te yên sûr nebe
 Ey welatê min. ⁽²⁴⁾

Wî bawerî bi hindê heye ku, dibe edîb bi
 giştî û nemaze yê kurd, rastgo be û derew û
 saxta li cemawerî neke, yan jî ji bo berje-
 wendiyên xwe yên kirêt û çepel, xelkê ne
 xapêne û di serda nebe. Divê ew berevani-
 yê ji rasytî û edaletê bike, neku mîna hin-
 deka bibe zirna û deholê ji bo wan lêbidin.
 Heta niha jî xelk tif û laneta li Izra Pawen-
 dî dike, çinku berevanî ji faşîzmê dikir û
 her wesa li Ebdulrezaq Ebdulwahidî dikin
 ku, ji bo rijêma Saddamî dinivîse. Ji mêje
 Feqiyê Teyran gotiye:

“Ez naçim dîwanê mîra
 Nabim şarûrê koçk û sera
 Bira li min xen kêr û xencera
 Feqiyê Teyra tengezarê dila
 Hebûne degbêj û şaîr
 Bi rûh û dil va pirr feqîr
 Mîr û bega ra stirane
 Bê qîmet û melûl mane.” ⁽²⁵⁾

Belê; pêwîste edîb xodîka geşa xem û ko-
 vanên cemawerî be. Wek Nazim Hikmet
 dibêje: ”Di vê mirov bişewite, da ku rona-
 hiyê bide xelkê din.” Ew di vê helbesta xwe
 de, li ser rewşa du şairan dinivîse û helwê-
 tînan wan jî destnîşan dike.

CIYAWAZIYÊN ME

Ez û tu herdu jêrfermanîn
 Tu li ber bingehê partiyê
 Ez li ber bingehê rastiye.
 Ez u tu herdu bi fermanê dinivîsîn
 Tu bi ya Xudayê partiyê
 Ez bi ya Xudayê Helbestê.
 Ez u tu herdu guhdarîn
 Tu bo banka berikê
 Ez bo hewara wîjdanê.
 Ez u tu herdu
 Li benda xelatî ne
 Tu yê Mîrî
 Ez yê tepeseran
 Ez u tu herdu, helbestvanîn
 Tu di dîwanxanê de
 Ez di derbederiyê de. ⁽²⁶⁾

Sitem û zulma li ser gelê kurd diête kirin,
 bê sinûr e. Dema firokên dijminî, gund û
 bajaran bombebaran dike, ew cudayîyê di
 navbera zaro, xort, pîrek û kalan de, nakin.
 Ew ter û hişkî bi hevre dişewitîne. Ji ber vê
 çendê jî, ne her zelum xebatê dike, belku
 afreta kurd jî, rola xwe dilîze, nemaze di
 van salên dawiyê de. Afreta kurd, di nav rê-
 xistinên siyasî de û di nav rêzên pêşmergan

de, li hemî aliyên Kurdistanê, xebat û biza-
vê dike. Wê pîlanên dijminî têkdayne û di
nav xwepêşandan de jî, berevanî ji doza
xwe kiriye. Belê; nimûnên afreta serbilinda
kurd gelek in. Leyla Qasim, li dij faşizma
Îraqê dixebitî û di sala 1974-an de, li bajarê
Bexdayê, li sêdarê dan. Sinewber di sala
1982-an de, di xwepêşandana bajarê Qela-
dizê de, hate gullebaran kirin. Zekiya Al-
kan di sala 1990-an de, li bajarê Diyarbekrê
xwe şewitand û bi laşê xwe yê nazik agirê
Newrozê geş kir. Lewre Hemesêd, rola af-
reta kurd dizane û ji bo wê jî, helbestê di-
vehîne. Ew di vê helbesta xwe de, basî rola
keça kurd Sinewberê dike ku, li pêşiya xort
û keçên bajarî, li dij dijminên faşî dipeyivî
û diroşmên şoriş û xweragirtinê bilind diki-
rin.

SINEWBER

Ho ciwamêrê Girê Yarê
Agehdar bûy, vê buharê jî
Carek din,
Sîngê keçan metal bû
Bo şêlkên barana gullan?
Agehdar bûy,
Leşkerê xwînmij,
Yê berbûye laşê vî bajarî û hemî cihan?
Agehdar bûy,
Xortên hêja, li caddên bajarî
Şeytan dane ber kiviran?
Agehdar bûy,
Coka xwînê, ji binarê Seywanî re
Bi lez dihat, ber bi bajar?

Çavên zarokan nişanbûn bo
Hêrişa Xertelê har.
Ho ciwamêrê Girê Yarê
Ho Pîremêrd: Agehdar bûy,
Gerden ne ditirsa ji kêrê
Agehdar bûy,
Kela wireya Daye Amîn.
Bilind bû mîna kopê Sefîn?
Agehdar bûy,
Tak û çiqên serê bilindê Sinewberê
Gehiştibû beramber ewrî û dikir qêrîn.
Hezaran mişar û tevir
Bi bejna wê ve westiyân û ne birrîn.⁽²⁷⁾

Her çend ew wek helbestvanekê bi doza
gelê xwe ve, girêdaye û ji bo çîna hejaran
dinivîse, lê di van salên dawiyê de, nemaze
dema gehiştîye welatê xerîbiyê, carna dûrî
û xemên giran, ruha wî digivêşin û toşî na-
mo bûnû dikin. Bi rastî xerîbî dilê mirovê
hunermend dixut û mejiyê wî dihêre. Mi-
rov berdeyam xwe bi tenê dibîne. Çinku
kultura gelê kurd ji ya ewrupiya pirr cuda-
ye û ew ji aliyê şaristanîyete ve, dehan sala
li pêşiya me ne. Lewre ne mirovê kurd di-
kare xwe ji kultura kurdî dîr ke û ne jî tê-
gehiştin û rewşa civata kurdan rê dide ku,
mîrov wek wan bir bike û mîna wan jiyar-
nê bi rê ve bibe. Ev giriftarî û astengên ci-
vatê dibine sedemên xerîbî û diltengiyê, û
carna di navbera herdu kulturên de, xwe
helawistî dibîne û nikare biryareka rast û
dirust bide. Ev çende jî, ruha mirovê nivîs-
kar diêşîne û derdên wî mişe dike. Wî di vê
helbesta nazik de, gelek zîrekane û hişyara-

ne, rewşa xwe dide xuya kirin. Ay mirov çendê bi tenê ye!

RÊWÎTÎ

Her dema
Bajarekê, welatekê dihêlim
Her dema
Digezime bajarekê, welatekê.
Karwanê xema
Warê hinavên min, pîrr dike ji janekê
Hêsta li tevaya rawistgeha
Li hemî gerac, bender û firrgeha
Ne şoxekê, ez bi şêlkeka maça rêkirim.
Ne rindekê, ez bi qefteka gula himbêz kirim.
Nîza çewan min bi sedan rêwîti kirin û
Ez ji xema nemirim.⁽²⁸⁾

Lê roj bi roj mirov hest dike ku, xerîbî sertaserî aliyên jiyana wî dagîr dike. Bêzar û bê hêvî dike. Bawerî bi çi namîne û heta digehe wê çendê ku, naxwaze hevalekê jî, peyda bike. Bi rastî cihê daxêye ku, Hemesêidê xweragir û pêşbînê hişyar, pîrr reşbîn bûye. Cîhana berfireh û mişt ji tiştên xweş, tarî bibîne û çi sînahiyê nabîne. Bixwînin:

Dijî heza min,
Ez havêtime di nav vê jiyana berteng de.
Bê hele û guneh
Neçar kirim, hemî jiyê xwe, bibûrînim.
Di nav zîndana jiyane de.⁽²⁹⁾

Ew di gelek helbestên xwe de, mîna ebesiyekî (absurd) dinivîse ku, jiyane pîç û bê-

mana dibîne. Ne giring e mirov bijî yan bimire! Hebe yan jî nebe. Werin da van helbestan jî bixwînin:

Di vê cihanê de, bi tenê me
Di vî kîşwerî de, bi tenê me
Di vî welatî de, bi tenê me
Di vî bajarî de, bi tenê me
Di vî xanî de, bi tenê me
Heta di vê jorê de,
Di nivînen razanê de jî, bi tenê me
Ez tenha di derûna xwe de, ne bi tenê me.⁽³⁰⁾

Evro jî bê bihayê mîna:
Rojên jiyana min yê berê.
Evro jî bê bihayê mîna:
Rojên min yê dahatî!⁽³¹⁾

- Bo dinivîsim?
- Çinku nikarim bipeyvim.
Çinku riyeka din tune,
Ku ez heme, nişan bidim.
Çinku riyeka din tune,
Ji jiyana û bûnê birevim.
Ez bo wan dinivîsim,
Yên ji min derbaz dibin û di gel min napeyvin.
Di ber wan re diçim û wan nabînim.⁽³²⁾

Bêguman Hemesêid Hesên, helbestvan û şorişgerekê kurdê navdar e. Wî ne bes bi peyvan xebat kiriye, belku bi helwêstên xwe jî, di çeper û sengerên bergiriyê de, xweragirtiye û ji bo doza pîroza kurdî bîzaveka mezin û ji dil kiriye. Ji ber hindê jî, çendîn car hatiye êşandin û li dawiyê jî,

mişext û derbederê welatê xerîbiyê bûye.

Raste edeb dikare, rihên xebatê di dilê cemawerî de, kûr bike û berçavên wî jî, rohin û xuya bike. Lê divê berhemên nivîskarî, ne mîna raport, gotarên siyasî û nisîhet û şîret bin. Carna hindê helbestên wî, ji xana edebî derdikevin û riya xwe winda dikin. Sedemên wê çendê jî, ew in ku, ew dixwaze bi zûtirîn dem û bi kurtirîn rê, mebestên xwe bigehîne xwendevanî. di hindê helbestan de, dubarekirina mebesta xuya dibin, wek:

(Helbesta Tiropkî Şeydayî. Helebce Xezzey Xemnak e, rûp 44.) û (helbesta Reşbîn. Haje, rûp 7.)

Her wesa ji aliyê naverok û formê ve, sist û lawaz in, wek:

(Helbesta Çend Pirsiyarên Asan. Helebce Xezzey Xemnak e, rûp 17) û (helbesta Nemam. Le Sayey Çeqo da, rûp 39)

Zimanê wî sivik, xweş û rewan e. Hevokên wî, bi hêz darêjtîne û ferhenga wî dewlemend û paqij e. Ew bi zimanekê cemawerî dinivîse pîrrianiya xwendevana bi hêsanî di mebestên wî digehin. Kêşa helbestên wî bi selîqa tiliyan deynayne û serwa jî, bi rêk û pêkî xemlandîne û mosîka wan jî, guhên mirovî naêşîne.

Hemesêd Hesên, di sala 1950-an de, li bajarê Qeredaxê, ser bi parêzgeha Silêmaniyê ye, ji dayik bûye. Di sala 1969-an de, pişka mamostatiyê bi dawî aniye. Di sala 1969 -an de, dest bi nivîsînê kiriye û berhemên xwe di kovar û rojnamên kurdî de, belav kirîne. Ew ne bes helbestan dinivîse,

belku rexnegirekê xwedan taqet û şiyanên bilind e û heta niha, çendîn pirtûkên bi nerx û serketî jî çap kirîne. Helbestên wî hatîne wergerandin bo zimanê erebî, farişî, swêdî û elmanî jî. Sernivîskarê kovara Xermane bû. Ew di sala 1978-an de, bûye endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd, li Kurdistanê başûr. Helbestên min di vê lêkolînê de, bikar anîn, ji tîpên erebî û kurmanciya jêrî(soranî) wergerandîne kurmanciya jorî. Mebesta me ew e ku, xwendevan bi dirustî di berhemên wî bigehin û ji nêzêk, serbûrên jiyana wî ya pîr asteng û derdeserî binasin.

Heta niha wî ev berhemên jêrî çap kirîne:

1. Taveg û binar. Helbest, Bexda 1978.
2. Şiir helwêst e. Rexna edebî, Silêmanî 1978.
3. Wişekan degerênwe medarî xoyan. Rexna edebî, Bexda 1979.
4. Şepolî şeqam. Helbest, kurdistana başûr 1987.
5. Semay gulale sûre. Helbest, Swêd 1987.
6. Ba swêskêy şîir be şeware nekewê. Rexna edebî, Yekgirtin 1988.
7. Helebce xezzey xemnak e. Helbest, Swêd 1989.
8. Le sayey çeqo da. Helbest, Swêd 1990.
9. Mêjûy Swêd. Werger, Swêd 1991.
10. Nawerok û şêwe le çîrokî kurdî da. Rexna edebî, Swêd 1992.
11. Cugrafyay Swêd. Werger, Swêd 1992.
12. Sebarek şîirî hawçerxî kurdî. Rexna edebî, Swêd 1992.
13. Çawşarkê. Çîrokên zarokan, wergêran, Swêd

1993.

14. Pepûle payîze. Helbest, Swêd 1993.

15. Yekêti nûseranî kurd çî be ser hat? Rexna siyâsî û bîranîn, Swêd 1994.

16. Goraniye balnekirawekan. Rexna siyâsî û bîranîn, Swêd 1994.

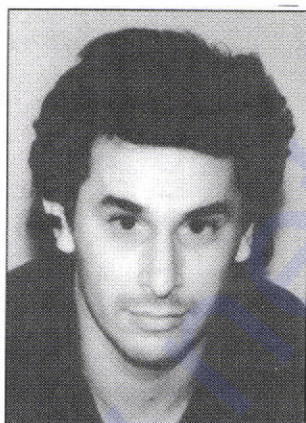
17. Haje. Helbest, Swêd 1996.

ÇAVKANÎ

1. Rojnama Serdemê Nû. Hejmar 40.
2. Pirtûka biyaniyan. Ji weşanên pirtûkxana giştî li Swêdê. Hejmar 13, rûp 88.
3. Her ew çavkanî. Hejmar 19, rûp 90.
4. Dîwana Helebce Xezzey Xemnak e. Swêd 1988, rûp 6.
5. Her ew çavkanî, rûp 10 - 12.
6. Kovara Nûserî Kurd. Hejmar 1, sal 1990, rûp 73.
7. Hemesêid Hesen. Sebaret Şiirî Hawçerxî Kurdî, lêkolîn. Swêd 1992, rûp 150.
8. Dîwana Tavge û Binar. Bexda 1978, rûp 47.
9. Dîwana Haje. Swêd 1996, rûp 42 - 43.
10. Hemesêid Hesen. Sebaret Şiirî Hawçerxî Kurdî, lêkolîn. Swêd 1992, rûp 150.
11. Dîwana Haje. Swêd 1996, rûp 31 - 32.
12. Dîwana Le Sayey Çeqo da. Swêd 1990, rûp 52 - 54.
13. Dîwana Semay Gulale Sûre. Swêd 1987, rûp 7 - 13.
14. Dîwana Haje. Swêd 1996, rûp 64 - 68.
15. Dîwana Semay Gulale Sûre. Swêd 1987, rûp 20 - 23.
16. Dîwana Le Sayey Çeqo da. Swêd 1990, rûp 7.
17. Her ew çavkanî, rûp 55.
18. Dîwana Helebce Xezzey Xemnak e. Swêd 1988, rûp 34 - 38.
19. Dîwana Le Sayey Çeqo da. Swêd 1990, rûp 8.
20. Dîwana Pepûle Payîze. Swêd 1993, rûp 5.
21. Hemesêid Hesen. Sebaret Şiirî Hawçerxî Kurdî, lêkolîn. Swêd 1992, rûp 142.
22. Dîwana Pepûle Payîze. Swêd 1993, rûp 11 - 12.
23. Dîwana Haje. swêd 1996, rûp 16 - 17.
24. Dîwana Pepûle Payîze. Swêd 1993, rûp 42 - 43.
25. Dr. Izzedin Mistefa Resûl. Şiirî kurdî, jîyan û berhemî şairanî, beşî yekem. Bexda 1980, rûp 40-41.
26. Dîwana Pepûle Payîze. Swêd 1993, rûp 45-46.
27. Dîwana Semay Gulale Sûre. Swêd 1987, rûp 24 - 28.
28. Dîwana Pepûle Payîze. Swêd 1993, rûp 50.
29. Dîwana Haje. Swêd 1996, rûp 7.
30. Dîwana Haje. Swêd 1996, rûp 18 - 19.
31. Dîwana Haje. Swêd 1996, rûp 21.
32. Dîwana Haje. Swêd 1996, rûp 22.

Leheng û têkoşerê sedsala 20'an Nelson Mandela

Mihemed Dehsiwar

Li ser kaxez û li gorî dîrokzaneyan, koledarî û kolonyalîzma klasîk çaxê xwe dagirtiye; em gihîştine çerxê nû, dema pêşveçûnê û ya teknîkê. Rastî jî jiyana mirovantiyê tevî çend hezar salên xwe, îro gihîştîye pêvajoyeke nû û xweser. Teknîk û înfomasyon bi her awayî ketiye rojê cihanê û her quncikê tarî. Guhartinên ku di vî awayî de, bi tenê di vê sedsala dawî de qewimîne, me bi bûyerên herî dût û di demê pîr kurt de dihisînin. Êdî bi rastî jî dema koledarî û kolonyalîzma klasîk (ji Kurdistanê û çend deverên biçûk pê ve) derbas bû ye, dema nakokiyên nava her-

du sisteman ji bo demê be jî bi dawî hatine. Çawa ku salên 1950 ta 70-yî dema rizgariya neteweyan bû û dema piştî wê salên hilkişîna ser heyvê hat pejirandin, niha jî dema înfomasyon û teknîkê ye. Neteweyên ku di navbera herdu şerên cîhanê de û ta salên 70-yî xwe rizgar kirin, ji problema serhildan û rizgariyê xilas bûn. Welatên mîna Kurdistanê jî, di ber lingên dewletên serdest û kolonyalîstan de bindestiya xwe domandin. Bê şik ev ne qeder e û ne jî wê her tim wiha dom bike. Weke ku tê zanîn, piştî hilweşandina sîstema sosyalîst, pîrsgirêkên neteweyî li gelek cîhên din (weke nimûne li Yugoslavya û Rusyayê) xwe eşkere kirin. Her çiqas

dema me çaxê teknîk û înfòmasyonê jî bê hesibandin, pêvajoya nû bi xwe re pîrsgîrêkên nû û global jî anîne. Nakokiyên civakî û navneteweyî, yê nav dewletên dewlemend û bê şik ên xwezayê û der-dorê, çend pîrsgîrêkên herî girîng in.

Ger em li dîroka mirovantiyê vegehin û lê binêrin, em dibînin ku koledarî û serdestî bi destpêka xweşkerkirina “ego” ya mirov ketiye dîrokê. Mirovên jîr (!) û çeknas (!), bi gotineke din çavnebar û egoîst, piştî demekê bûne xwedî mal-milk û pişt re jî xwedî erk û selahiyet. Ev erk û maldarî her çiqas li hinek deveran û di hinek deman de roleke pozîtîf jî leyistibe, bi pîrranî bûye sedemê serdestî û zordestiyê. Mirov li ser mirov zor û tadehiyê kiriye, ew jî xwe re kiriye kole. Weke numûne Împaratoriya Romayê di pêşveçûna mirovan de, di pêşdebirina hacetên jiyandê de bûye xwedî karekî qenc; lê ji hêlekê ve bi erk û hêza xwe, pêşî welatên din bi zorê xistiye bin destê xwe û pişt re jî di nav xwe de, sîtemkarî û zordestiya li ser koleyan girantir kiriye. Împaratoriya Osmanîyan bi zor û şiddetê, ji macîrbûnê bûne xwediyê ji çara yekê cihanê. Împaratoriya Bîrîtanyayê, bi vî şeklî bûye xwediyê “Welatê ku tav lê naçe ava”.

Bê şik ev zordestî û sîtemkarî di nav xwe de dijberî û nerihetî jî aniyê. Li hember Împaratoriya Romayê serhildanên mezin çêbûne. Serhildana Spartakus û koleyên hevalên wî ku di sala 73-an de berî Nebî Îsa-dest pê kir, yek ji wan ser-

hildanên ku di dîrokê de cîhekî taybetî girtiye. Her çiqas bi ser neketibe jî, ev serhildan ji koleyên piştî Spartakus û ji gelên bindest re bû ye numûne û rê nîşanî wan da ye. Her wiha li hember Osmanî û Îngîlîzan jî car bi car serhildanên mezin çêbûne û gelek caran jî biserketine, gihîştine rizgariya xwe.

Di dema feodalîzmê de li hember zordestiyên arîstokratî, mîr û began, serhildanên curbecur çêbûne û gelek caran gihîştine armanca xwe. Nakokiyên navbera mirovan bi xwe, ew gelek caran di rewşên cuda de anîne pêşberî hev. Arîstokratên ku li hemerî koledarî û sîstema wê bûn, piştî ku hatine ser hukum, vê zordestiyê bi şeklekî din berdewam kirine. Ev bê şik ji bo burjuvayan jî derbas dibe. Kolonyalîzm jî, şeklekî din î zordestiyê ye; di vê sîstemê de ji bilî zordestiyên civakî, zordestiyên li ser netewe û gelên din dikeve dereceya yekemîn. Dewletên herî bi hêz û erk, êrîş birine ser welatên ji hêla serax û binaxên xwe ve dewlemend lê ji hêla hêz û erk ve zêf û ew bi zorê zêft kirine. Çawa ku Împ. Romayê, ya Osmanîyan û Rusyayê di dema koledarî û feodalî de curbecur cîh û welatên bê hêz, bi êrîşên leşkerî zêft kirine û xistine bin destên xwe, Bîrîtanya, Fransa û Rûsya jî di van herdu sedsalên dawîn de, dinyayê li hev parê vekirine.

Lê ne kole û ne jî gelên bindest li hember van êrîş û zordestiyan bêdeng nemane, di her fersendê de serî hildane û nera-

zîbûna xwe diyar kirine. Bi taybetî jî wê sedsala dawî li çaraliyê cîhanê (Afrîka, Asya, Amerîkaya Başûr) gel û neteweyên bindest, piştî şoreşê gihîştine rizgariya xwe. Îro ji Kurdistanê û çend cîhên biçûk pê ve, di awayê klasîk de kolonî nemane. Herî koloniyên dawî jî (Eritre, Afrîkaya Başûr û hwd) bi serhildan û tekoşînên xwe, rizgariya xwe zefî kirine. Tekoşîna rizgariya Kurdistanê, hîn jî berdewam e.

Bê şik ev rizgarî ne bi hêsanî hatine bindestxistin. Tekoşîna rizgarî û azadiyê li hinek deveran deh salan û li hinekan jî 50, an jî nêzî 100 salan ajotiye. Bi dehhezaran, hetta bi milyonan mirov hatine qetilkirin an jî xwe fîda kirine. Kolonyalîsttan tevî polîs û leşkerê xwe, xwestine van serhildanan bifetisînin û gelek çaran jî biserketîne. Bersîva wan kuştin, qirkirin, zîndan û îşkence bûye. Gelek mirovên welatperwer û pêşevanên hêja, bêtirs xwe avêtine agirê rizgariyê û ew geşkirine; tekoşînê bi pêş ve birine.

Yek ji wan tekoşerê mezin û bi rûmet jî Nelson Mandela ye. Mandela, tevî ku rewşa malbata wî ji hêla aborî ve baş bû û ew bi xwe jî bûbû ewûqat, di xortaniya xwe de beşdarî tevgêra rizgarî û azadiyê bû û ji 1/3 temenê xwe (27 sal) di zîndanên hukumeta nîjadperest de derbas kir. Ew bi tekoşîna xwe û bi pêşevaniya xwe, ne tenê ji gelê Afrîkayê re, lê ji tevahiya gelên cîhanê re bûye sembola tekoşîn û serfiraziyê. Lê tiştê herî balkêş û bi rûmet ew e ku di pey hewqas heps û zîndan, ta-

de û zordarî, piştî serkeftinê bû serokkomarê Komara Afrîkaya Başûr. Em ji vî lehengê tekoşer û bi rûmet re temenekî dirêj daxwaz dikin û dest bi çîroka jiyana wî dikin.

Nelson Rolihlahla Mandela di 18-yê tîrmehê de, di sala 1918-an de, li gundê Mvezoyê ku li kêleka çemê Mbaskayê diket û nêzî Umtatayê, paytexta Transkeyê hate dinyayê. Transkei bi qandî 130 mîlan dikeve rojhilata Kapstadê û nêzî 90 mîlan jî dikeve rojavayê Johannesburgê. Sînorên wê ji jor ve digîje çemê Keyê û Natalê, navbera çiyayên Drakenê û deriyaya Hîndê. Firehiya Transkeyê bi qasî axa Swîsrayê ye û nêzî sê milyon û nîv nufûsa wê heye. Pirraniya şênîyên welêt Xhoşî ne û gelek hindik jî Bashoto û sipî dijîn.

Bavê wî Gadla Henry Mphakanyîswa, mîrê gundên der-dora xwe bû û ji teref melîkê Thembulandê ve hatibû hilbijartin. Ji ber ku welêt di bin bandora îngîlîziyan de bû, pêwîst bû ku her biryarê melîkê vî welatî ji hêla karmendekî herêmî ve dihat temsîlkirin, bihatina pejirandin. Mîr an jî melîkekî ku ji hêla hukumetê ve bihatina hilbijartin, xwedî meaş bû û ev meaş mîna mesrefên ku ji bo heywanan, ji bo derman û aşîyan û ji bo axa giştî, ji gundiyan dihat sitandin.

Gelê Xhosa gelekî serbilind î xwedî tradîsyon û baweriyên jiyaneke bi yasa û xwendin e û rûmeta wan tiştan digre. Civaka Xhosayê xwedî sistemeke bi balans û

harmonî ye û di civakê de herkes cîhê xwe dizane. Her Xhosayek, endamê eşîrêkê ye ku mirov bi rihetî dikare wî/wê bigihijîne bav û kalên wan. Mandela bi xwe jî ji eşîra Madîba ye ku melîkê wan di salên 1700-an de, li Transkeyê li ser hukum bûn. Ew ji teref hevvelatîyên xwe ve, bi navê Madîba tê binavkirin ku ev nav tê maneya *haydar û hurmetê*.

Bavê wî ne tenê serokê herêma xwe ye, ew her wiha şêwirdar û aqilmendê melîkê Thembûlandê ye jî. Bapîrê wî jî mîr bû û ev ji bav û kalan berdewam dikir. Lê ji ber pirsgirêkeke biçûk, ev mîrîtiya wî hê Mandela zarok bû, ji destê wî tê derxistin. Rojekê pirsgirêkeke herêmî derdikeve holê û gundiyeke li cem hakimê herêmî bavê wî şikayet dike. Çaxê hakimê herêmî -ku ji teref hukümetê ve hatibû tayînkirin- ji bo lêkolîn û çareserkirina vê pirsgirêkê bangî bavê wî dike ku fikrê wî jî bipirse; lê bav naçe cem hakim. Ew weke wezîfe ji hakim bilindtir e û naxwaze here ber destê wî. Her wiha bersîva ku dida hakim jî ne li gora toreyên civakî ye. Li ser vê bersîvê, hakim tevî rûsîyên din ew ji wezîfeya wî diavêjin. Çi mal û milken wî hene jê tene wergirtin û diya wî Nosekenî Fanny ku ji her çar jinên bavê wî ya sêyemîn bû, tevî zarokên xwe diçe li gundê Qunuyê bicîh dibe.

Mandela û her sê xwehên xwe di nav zarokên vî gundî de bi leystikên herêmî dileyîzin û hêdî hêdî mezin dibin. Mandela li ser dawxaza bavê xwe dest bi

xwendinê dike û her sê salên pêşîn li xwendegeha gund dixwîne. Piştî ku bavê wî diçe ser heqîya xwe, li ser wesiyetên wî diçe Mqekezwenî, paytexta Thembulandê, cem melîkê wir ku pismamê bavê vî bû.

Bavê Mandela li cem melîkê Thembulandê mirovekî bi rûmet û xwedî gotin bû. Di biryarên herî girîng de, pêşî fikrê wî dihatin pirsîn. Dema rojekê melîkê mezin dimire, li ser pêşneyara bavê Mandela, ji ber xwendin û jîrbûna xwe, ne kurê mezin lê yê navîn weke melîk tê hilbijartin. Li ser vê melîk Jongîntaba ji bilî şêwirdariyê, ew dike destebirakê xwe û soz didê heke ew wefat bike, wê ew kurê wî Mandela bîne di mala xwe de, weke kurê xwe xweyî bike û bide xwendin.

Piştî ku bavê wî çû rehmetê, melîkê Thembulandê Mandela tîne mala xwe û weke zarokên xwe xweyî dike. Kurê Jongîntaba Justice ku bi çend salan ji Mandela mezintir bû û ew di yek odeyekê de, bi hev re dimînin; dixwin û vedixwin. Çi melîk û jina wî, çi jî zarokên wan, Mandela mîna kurekî malê dihesibînin û tu ferqiyetê naxin nav herdu zarokan.

Mandela di 16 saliya xwe de tevî xortên herêma xwe, tê sunnetkirin û êdî li gora toreyan ji zarokiyê difilite û dibe zilam. Apê wî piştî xwendina bingehîn, ew dişîne Institutiya Clarkeburyê; dibistaneke bi cîhê razanê ku ji teref mîsyoneran ve hatibû avakirin û di nava xwendegehên afrîkaniyan de yeke herî pêşketî bû.

Xwendegeh bi xwe di norma lîseyê de bû û mamosteyên pêşerojê hazir dikir.

Di sala 1937-an de li bajarê Healdtownê, 19 salî dest bi kolleja Fort Beaufortê dike. Ev xwendegeh jî mîna gelekên din ji teref mîsyoneran ve hatibû vekirin û bi giranî stîla modela îngîlîzî dida domandin. Babetên wê yê herî girîng, ola xirîstîyanî û humanîstî bû.

Di vê xwendegehê de gelek xortên ji eşîr û bajarên dûr dinase û bi wan re dibe dost. Ji ber ku perwerdekirina wan li gora modela îngîlîziyan tê kirin, pîrraniya şagirtên van dibistanan di bin tesîra îngîlîziyan û asîmilasyona wan de dimînin. Xwendin û jiyana wan, hiş û mejûyên wan, li gora îngîlîziyan şekil digire û îngîlîzî dibin îdealê wan. Mandela jî weke pîrraniya hevalên xwe, ta tewakirina xwendegehê jî hay ji Afrîkayê û rewşa wê tune ye; heyranê îngîlîziyan e. Bi tenê yek armanca wî heye; ew jî ew e ku bixwîne û bibe şêwirdarê melîkê xwe.

Lê zêde dûr naçe ku tevgêra rizgariyê dinase; di dawîya tewakirina dibistanê de, beşdarî şeva qedandina dibistanê dibe û şair û stranbêjekî bi nav û deng guhdarî dike. Ev şîr û stranên wî û di dawiyê de axaftina wî, dinyaya Mandela yî biçûk, ji serî ve diguhirîne. Ew bi tevayî di bin tesîra vî ronakbîrî de dimîne û rihekî welatperweriyê dide wî û bi sedan hevalên wî. Hê fêm dike ku welat welatê wan e lê ew ji teref sipîyan ve, bi awayekê bê însaf tene îdarekirinê. Pirsên di serê wî de bi vî

awayî zêde dibin û ew ji bû bersîva van pirsan bide, serê xwe zêde diêşîne.

21 salî dest bi universîteya Fort Hare ku bi 30 km dikete rojhilata Healdtownê, dike. Ev universîte, yekem instituya ji bo reşikên Afrîkaya Başûr bû û ji teref mîsyonerên skoçî ve hatibû avakirin.

Mandela xistibû serê xwe ku bibe ewûqat û lewma jî guh dida xwendina xwe. Lê sala dawî bûyerek qewimî ku planên wî yên ku bibe ewûqat û vegere gundê xwe û alîkariya diya xwe, malbata xwe û gelê xwe bike, da guhartin.

Mandela di dawîya termînê de ji bo endamiya konseya şagirtan hat pêşkêşkirin. Mandela û pênc şagirt hatin hilbijartin lê ji ber ku ji 150 şagirtan bi tenê 25 kesan ray bikaranîbûn, konseya nû vê ji xwe re kêmasiyek dît û xwe bi paş ve kişand. Çaxê di hilbijartina duyem de jî ev rewş neguhîrî, hevalên wî dest bi karê xwe kirin lê Mandela xwe dîsa bi şûnde kişand. Wî êdî fêm kiribû ku îdareya dibistanê dixwest konseyê ji bo karên xwe bide bikaranîn û wê têxe bin tesîra xwe. Rektore xwendegehê tevî ku ji Mandela hez jî dikir, ji biryara wî gelek aciz bû. Rektor du rîya da ber wî; ya wê endametiya konseyê bimeşandina yan jî wê ji xwendegehê bihatina avêtin. Mandela nedixwest wezîfe bigire lê dixwest li xwendina xwe jî bidomîne. Rektor şensekî dayê ku beşdarî îmtîhanan dawî bibe û here termînekê bifikire û hêja were biryarê xwe bide. Ger biryarê wî pozîtîf bûna, dê karibû xwen-

dina xwe bidomandina.

Mandela vedigere Mqhekezwenî, cem “bavê” xwe. “Bira” yê wî Justice jî wê hingê vegeyiriyabû malê. Rojekê melîk wan dibe cem xwe û biryarê ku dabû ji wan re eşkere dike; ew êdî pîr û kal bûbû û berî ku bimre dixwest herduyan bizewicîne. Ji wan re du keçan xwestibû û qelenên wan jî birîbû.

Ev biryara ji nişka ve, ji herdu xortan re weke şok hatibû. Herduyan jî keçikan baş ne dinasîn û ne dixwestin bi vî şeklî bizewicin. Herdu jî xwendevan bûn û dixwestin bi dilê xwe, li gora bîr û raya xwe bizewicin. Lê melîk her riyê ji ber wan girt û ew guhdarî nekirin; biryar hatibû dayîn û pêwîst bû ew li gora toreyên herêmî bibin xwedî jin û malbat. Li ser vê, herdu xortan serî dan hev û hatin ser wê biryarê ku ji gund birevin û herin li Johannesburgê bicîh bibin. Çavnêriya melîk dikin ku ew ji gund derkeve û rojekê piştî ew ji mal diçe, herdu ciwan ji mal direvin û berê xwe didin oxira xwe.

Li Johannesburgê, ku ev bajêr ji berê ve tesîreke mezin li ser Mandela kiribû û ew ber bi xwe ve dikişand, bi alîkariya dost û nasên xwe di ocaxan de dest bi kar kirin. Piştî karmendên ocaxan pê dihisin ku destura wan sexte ye û ew ji malê reviyane, ew ji kar diavêjin. Herdu bira bê kar bê cîhên razanê dimînin. Piştî vê, herdu ji mecbûrî ji hev diqetin û her yekê ji bo demeke kin li cem nas û dostên xwe dimînin. Mandela piştî demekê bi alîkariya

nasekî xwe ku navê Walter Sisûlû bû û wê di pêş de bibûna hevalê wî yê herî nêz û baş, li şîrketeke ewûqatiyê dest bi karê praktîkê dîke û bi şevan ji diçe xwendegehê ku dersên xwe yê mayî biqedîne. Wê demê ji bo ku mirov di huqûqê de kar bibîne û ewûqat bê hesibandîn, tevî bi dawîanîna xwendegehê jî pêwîst bû ku mirov çend salan li cem ewûqatekî karê praktîkî bikira.

Mandela di cîhê kar de mirovekî bi navê Gaur dinase û pê re dibe heval. Gaur endamekî girîng ê ANC-ê ye û zilamekî bê xof e. Ew her wiha dîtînen xwe êşkere dibêje lê ji ber ku di karê xwe de pirr jîr e, kes dengê xwe ji gotînen wî re dernaxe. Mandela di dîtînan û baweriyên niştîmanperweriyê de di bin tesîra wî de dimîne û di derheqa ANC-ê de dibe xwedî agahdariyê fireh. Gaur ji bilî endametiya ANC-ê, endamê Partiya Komunîst jî bû û ramanên xwe bi rehetî pêşkêşî Mandela dikir û pê dida zanîn ku tenê rizgariya welêt têr nedikir; her wiha pêwîst bû ku piştî rizgariyê sistemeke adil jî bête avakirin.

Lê Mandela van dîtînen wî yê dawî ji xwe re xerîb û bêmane didît. Dê Mandela piştî ku bikeve nav xebata siyasî, li hember komunîstan xebateke dijwar bimeşîne. Tevî ku pirraniya endamên PK-ê endamên ANC-ê bûn û bi her awayî bi wan re kar jî dikirin, Mandela timî di wan de di şikan de bû. Ew bi tenê ji bo navên xwe, ji bo ji ANC-ê û alîgirên wê fêde bi-

binin û bi vî awayî wê têxin binê însiyatîfa xwe, bi wan re kar dikirin, difikirî Mandela. Û van dîtînen xwe li her deverê êškere jî diyar dikir.

Bajarê mezin, Mandela heyranî xwe kiribû. Bi sedhezaran kes li der-dorê bajêr hatibûn belavkirin. Ji hemû gel û eşîran - Xhosa, Zulu, Swazî, Asyayî, sipî û yê din li cîhên ji hev cudakirî bicîh bûbûn. Çawa ku cîhê sipî, reşik û hindiyîan ji hev cuda bûn, cîhên eşîran jî ji hev hatibû qetandin. Siyaseteke dewletê jî ji hev cudakirin û belavkirina eşîran û gelên din û her wiha li hember hev bikaranîna wan bû. Dewletê nedixwest eşîrên welêt weke neteweyekî bigihîjin ser hev û bi vî awayî, ew ji hev dûr dixist û pîrsgirêkên herêmî bikar dianî. Lewma jî pêwendiyên eşîran bi hev re gelek kêmbûn û wek numûne zewaca bi endamekî eşîreke din re, weke tabû bû.

Mandela bi xwe jî weke diya xwe fileh bû (bavê wî qet derbasî ser dîne dijmin nebûbû) lê di van pîrsên herêmî û toriyên kevnare de, weke berê nedifikirî. Ji xwe lewma jî ji gundê xwe terkeser bûbû û hatibû li bajarê mezin bicîh bûbû. Piştî demekê kesên ji eşîrên cîhê û gelên din naskiribû, dîtînen wî di vî awayî de bêtir guhirîbûn. Têgihîştibû bê dijmin çawa ew ji hev diqetandin û li hember hev bikardînan. Fêm kiribû ku xwediyên welêt, li welatê bav û kalên xwe di çî belengazî û şerpezetiyê de dijîn. Bi dehhezaran reşikên belengaz di xaniyên teneke de, ji-

yaneke birçî û belengaz diborandin.

Di dawiya sala 1942-an de îmtîhana xwe ya dawî bi serfirazî da û dîplomeya xwe heq kir. Lê wê ev dîplomeya wî nebûya bilêta serkeftina wî; ji bo wê diviya ku bi salan xebat bikarana û gelek nanên pijandî bixwarina. Ji hêla aborî ve jî rewşa wî pirr xerab bû û çend şilînên ku ji cîhê kar jî digirt, ne têrî xwarin û cilên wî û ne jî têrî kirya wî dikirin. Gelek caran birçî diraza û cakête wî jî yê berî du-sê salan bû. Gelek caran li cem nas û dostên xwarin dixwar û her rojên yekşeman li cem xwediyê odeya xwe, zikê xwe bi xwarina germ dadigirt. Rojên yekşeman, jê re weke rojeke pîroz bû; lewra jî wê rojê li kur buya, vedigeriya malê û diçû cem mazûrvanê xwe.

Mandela bi dostê xwe Gaur re çend caran beşdarî civînên partiyê û ANC-ê dibe û nîqaşên wan guhdarî dike. Beşdarî axaftin û nîqaşên wan nabe, tenê weke mêvaneke guhdar ji xwe re rûdinê û pirsgirêkên civakî guhdarî dikir. Cara yekem di sala 1943-an beşdarî meşeke protestoyê dibe. Bi dehhezaran mirov li hember zêdekirina bihayê bilêtên otobusan meşiyabûn û ANC-ê ji bi can û dil piştgiriya vê meşê kiribû.

Wê Gaur -tevî ku xwendegeheke bilind nexwendibû jî di şîrketê de weke berpirsiyarê wî kar dikir- di pêşeyîyana wî de, li ser Mandela tesîreke mezin bike. Gaur tevî ku endamê PK-ê bû jî, car bi car li ser girîngiya xebata ANC-ê radiwestiya û wê

weke motora şoreşa rizgariyê dihesiband. Ew li ser dîroka rêxistinê disekinî û program û struktura partiya xwe bi zimanekî xweş pêşkêşî wî dikir. Çaxê ew û Mandela derdiketin xwarinê yan jî vala diman, li ser pêwîstiya karê bi rêxistinî disekinî û ew bi kesên girîng ên rêxistinê dida nasîn. Her wiha pirtûkên siyasî jî dida wî ku bixwîne û ew teşwîqî beşdariya meş û civînên rêxistinê dikir.

Lê Mandela pişt re li unîversîteyê Olîver Tambo jî dinase û pê re dibe heval. Mandela, Olîver û Walter di vê demê de bi hev re hevaltiya xwe xurt dikin û wê ev hevaltî, heta dawiya temenê wan bidome. Her sê heval di nav ANC-ê de temsîla xortên mîltan dikin û xwîneke teze didin rêxistinê. Mandela li ser beşdariya xwe ya tevgêra rizgariyê wiha dibêje:

“Ez nikarim bibêjim ku ez çiçaxê bûm siyasetvan; lê dema ku min biryar da, min zanibû ku ez ê jiyana xwe ji bo tekoşîna rizgariyê bidomînim. Weke afrikayî, li Başûrê Afrikayê mirov dema ji diya xwe çêdibe, xwe di orta siyasetê de dibîne. Zarokekî reşik î afrikayî, di nexweşxaneyê bi tenê ji bo reşikan de tê dinyayê; bi otobusên bi tenê ji bo reşikan tê malê; li cîhên bi tenê ji bo reşikan dijîn û diçin xwendegehê bi tenê ji bo reşikan, ku ew jî bikaribin bixwînin.” (N. Mandela; Den lînga vägen till friheten, r. 99)

Nelson Mandela, Olîver Tambo, Anton Lembede, Walter Sisûlû û çend hevalên xwe di sala 1944-an de di bin baskê

ANC-ê de rêxistina ciwanan "Youth League" ava kirin. Lembede bû serokê rêxistin, Olîver sekreter û Walter jî sekreterê aborî. Mandela û çend kesên din ketin komîteya birêvebirinê. Li gorî baweriya wan ku van dîtînên xwe ji serokê rêxistinê dr Xusa re jî diyar kiribûn, ANC êdî bi vî awayî nikaribû gel bikşîne nav rêxistinê; pêwîst bû ku rêxistina ciwanan bi taktîkên guhartî û xebateke pirrêhêl, bibûna pireke ku gel bikşîne nav rêxistinê û wê hîn bi hêztir bike. Her wiha ji xwe re bernameyeke kar û xebatê li dijî hukumeta nîjadperest jî amade kirin û dest bi xebata xwe kirin. Li gorî manifestoya wan, wê Yekîtiya Ciwanên ANC-ê bibûna dil û hêza ku Afrîkayê ber bi rizgariyê ve bibe.

Xebata wan î pêşî, li hember qanûnên ku hebûna wan ji ortê radikirin bû. Qanûnên milk (Land Act-1913), ji % 87 axa afrîkaniyan ji destê wan derdixistibû. Qanûnên herêmên bajêr (Urban Areas Act-1923), reşikan mecbûrî bicîhkirina di herêmên feqîr û belengaz de dikirin û derketina wan a ji herêmên xwe qedexe dikir an jî ew mecbûrî pasaportê û destûra dikirin. Qanûnên astengiya nîjadî (Color Bar Act-1926), reşikan ji her karên meslekî û bi kalîte dûr dixistin. Qanûnên mîna van sal bi sa zêde dibûn û her riyên jiyandê dixitimandin. Yekîtiya Ciwanan, di karê xwe yî yekemîn de gelê xwe li hemberî van qanûnan bangî protestoyan dikir.

Ji ber ku cîhekî wî yî taybetî tune bû,

hevalê wî Walter ew anî cem xwe û di mala xwe de cîh da yê. Walter her wiha ji hêla aborî ve jî alîkariya wî dikir û ji bo ku di dersên xwe yên dawî de biserkeve, bi deyn pere jî dabûyê. Mandela di vê malê de keçeke bi navê Evelyn ku xwendegêha hemşîretiyê dixwend, nas kir û piştî demekê pê rezewicî.

Di sala 1946-an de karkerên ocaxan dest bi grevê dikin û zêdeyî 70.000 xebatkar beşdarî vê grevê bûn. Meaşê wan mehê tenê du shilling bûn û karkeran doza deh shilling û salê du heftî jî betlaneyê dikirin. Piştî greva heftiyekê, polis tevî çek û seyên xwe bi ser wan ve girt, ew ji malên wan derxistin û serokên African Mineworker's Union û aktîvistên ANC-ê xistin zîندان. Bi hezaran kes hatin girtin, bi sedan kes di bin xezeba polis de hatin birînkirin û 12 kes jî hatin qetil kirin. Li welêt cara yekem bû ku greveke di vê çapê de çêbûbû û di demeke kin de li çar aliyê welêt bela bûbû. Grewa karkeran sempatiya gel jî kişandibû ser xwe lê din bin xezeba polisên nîjadperest de hat perçiqandin.

Piştî vê bûyerê, hukumetê mafên hindiyên Natalê kêr kirin. Li ser vê hindiyên Afrîkayê di bin ala Transvaal Indian Congress de dest bi protestoyên xwe kirin. Piraniya hindiyên Afrîkaya Başûr beşdarî van protestoyan bûn. Gelê hindî-karker, gundî, dewlemend û rewşenbîrdor bi dor nêzî du salan vê protestoya xwe domand. Polis bi hezaran kes xistin

hepsê. Zirtên dewlet û polîs, gelê hindî çavtirsandî nekirin, her roj bi sedan kes kişiyên ber hepsê û ji polîs dazwaza ketina hepsê kirin.

ANC û Yekîtiya Ciwanan jî di vê tekoşîna wan de, ew bi tenê nehiştin û bi her awayî piştgiiriya wan kirin. Wan jî hêla xwe ve dest protestoyên bi vî şeklî kir. Protestoyên bi vî awayî, li ser ciwanan tesîreke mezin kir. Wan fêhm kir ku tekoşîna rizgariyê, ne bi tenê axaftina ji bo gel, civîn an jî şiyandina delegasyonan bû; lê her wiha organîzeyeke baş, protestoyên gelemperî û mîltanî û ya herî girîng jî xwe fidakirin bû. Ew hê tê gihîştin ku gelê hindî çima hewqas rûmeta Mahatma Gandhî digirtin û tekoşîna wî ya 1913-an ku wê demê li hember hukumeta Afrîkî ya nîjadperest dabû meşandin, didomandin.

Mandela di vê tekoşînê de roj bi roj pişgiiriya û fêrî tiştên nû bû. Di sala 1947-an de weke cîgirê serokê komîteya Transvaalê yê ANC-ê hat hilbijartin. Her ev sal e ku serokê ANC-ê dr Xusa, yê Kongreya Hîndî li Transvaalê dr Dadoo û yê Kongreya Hîndî li Natalê dr Naicker bi hev re peymanekê çêkirin. Ev peymana ku bi navê "peymana doktoran" dikeve dîrokê, li hember dijmin xebateke hevbeş xistibû bernameya xwe. Ev platform di jiyana gelên reşik û hindî de gawekî girîng bû û piştî ku rêxistina rengînan (asyayî, çînî, mulat û yê din) Afrîcan People's Organisation jî beşdarî vê platformê bû, hîn

bêtir bi hêz bûn.

Weke prensîb van her sê rêxistinan li hev kiribûn ku di protesto û civînan de, di gel hev kar bikin û piştgiiriya hev bikin. Lê ji ber ku pirsgirêkên wan ji hev cuda bûn, xebata wan jî li gora van pirsgirêkan ji hev cuda dibûn. Weke nimûne sîstema pasaportan zêde tesîrê li ser hindî û gelên rengînan nedikir; qanûnên ku hindîyan bi tenê li cîhên wan mecbûrî taciriyê dikir, reşikan zêde eleqedar nediki an jî qanûnên wê hingê ku gelên rengînan li hember jihevqetandina nîjadan dixistin tengasiyê û rewşeke xerab, reşik û hindîyan eleqedar nedikirin. Dewletê bi zanebûn ji bo her gelî qanûnên cuda derxistibû ku bi vî awayî ew ji hev biqetînin û tekoşîna wan jî ji hev dûr bixe.

Di hilbijartinên sala 1948-an de partiya Smuts (United Party) ku di şer de li hember Hîtler li gel Dewletên Yekbûyî cîh girtibû, ji ser hukum ket û partiya ku piştgiiriya Hîtler kiribû (Nationalist Party) hate ser hukum. Partiya Nîjadperest berî hilbijartinan di xebat û propagandaya xwe de eşkere erîşî ser reşikan kiribû û ew ji xwe re xetereke herî mezin îlan kiribû. "Reşikan li cîhê wan bidin rûniştandin" û "hindî û asyayî ji welêt derxin" slogana wan î herî girîng bû.

Ev partî ji teref afrîkaaniyan (hollandî, belçîqî, elmanî û hwd) ve dihat îdarekirin û bi salan di bin baskên îngilîziyan de jiyabûn. Di dema îdareya îngilîziyan de kîneke mezin ketibû dilên wan û dixwestin

vê kîné di çavê reşik û gelên din de derxînin. Serokê partiyê dr Malan, mixalefeta li hember United Party civand ser hev û navê vê platformê “Apartheid” danî. Apartheid tê maneya *cudabûn* an jî *jibeveqetandinê*.

Çaxê Partiya Nîjadperest hate ser hukum, êdî ew ji bin bandora îngîlîziyan rizgar bûbûn. Heta niha zimanê afrikaanî zimanê duyem bû, lê piştî hîlbijartinan îngîlîzî bû zimanê duyem. “*Gelê me, zimanê me, welatê me!*” şîara wan î herî girîng bû. Serokê Partiyê dr Malan di axaftina xwe yî piştî hîlbijartinan de wiha digot: “*Afrîkaya Başûr dîsa ya me ye!*”. General Smuts jî baş fêm kiribû ku çawa hukum xistibû destê nîjadperest û kevneperestan lê êdî tiştek ji destên wî nedihat.

Salên 1950-yan, di jiyana Afrîkaya Başûr de pergalên nû vedike. Tevgêra rizgariyê, ji nav mal û civînan rizgar dibe; di jiyana siyasî de xebatên nû dikeve rojevê û pêşkeftinên girîng bi xwe re derdixwe meydanê. Gelên bindest bi piştgiriya rêxistinên civakî, li hember rejîma nîjadperest beşdarî xebata demokratîk û polîtîk a bi awayê aştî dibin. Tevgêra “**anti-apartheid**”, bi xebata ANC-ê ku di vê demê de dibe tevgêra neteweyî-demokratîk, digihîje rewşa xweyî herî bilind.

Salên 1960-an, ji bo jiyana gelên bindest ên afrîkayê, ji her awayî ve dibin salên reş û tarî. ANC û tevahiya rêxistinên demokratîk ên li dijî rejîmê, têne qedexekirin û bi sedan serokên wan dikevin

heps û zîندان an jî di malên xwe dibin hepsî. Di van salan de ye ku Mandela û bi dehan serokên ANC û PAC-ê (Pan Africanist Congress, rêxistineke ku pîrraniya serokên wê di sala 1959-an de ji ANC-ê veqetiyabûn û rêxistineke bi vî navî danîbûn. PAC li dijî komunîzmê û li dijî ku sipî di nav tevgêra rizgariyê de cîh bigrin bû û şîara wan “*Afrîka ji bo afrîkaniyan!*” bû.) ji teref polîs ve têne girtin û cezayên pîrr giran digirin.

Mandela di konferansa ANC-ê ya sala 1952-an de dibe cîgirê yekem ê rêxistinê û mîr Albert Luthulî yekemîn reşik û afrîkayî ku wê di sala 1961-an de xelata Nobelê ya aştîyê werdigre, jî dibe serokê ANC-ê. Mandela wê demê nikaribû ji mal derkeve û beşdarî civînên siyasî bibe, lê dawî agahdariyên pêwîst distîne. Ew ji rewşa welêt texmîn dike ku wê ANC bête qedexekirin û lewma jî dest bi planekî dike ku rêxistinê bike îlegal. Bi hevalên xwe re diaxîfe û wan dide bawerkirin ku planekî wiha pêwîst e. Planê Mandela ku jê re bi kurtayî “M-plan” tê gotin, roj bi roj dikeve jiyane. Li tevahiya herêmên xwe dest bi kurseke ku vî planî bi komîte û endamên xwe re têxin jiyane, dikin.

Her wiha Mandela bûbû ewûqat jî û şîrketa xwe vekiribû. Pişt re ew û Olîver Tambo bi hev re şîrketa “Mandela & Tambo” vedikin û dest bi karê xwe dikin. Şîrketa wan di demeke kin de pîrr populer dibe û di salona avahiyê de jî cîh namîne. Hukumet naxwaze destûra xebata

van herdu reşikên ewûqat bide lê ew dîsa bi awayekî nîv-dizî vî karê xwe dimeşînin û jê hêlekê ve jî kar û xebata siyasî didomînin.. Tevî ku beşdarî karê ewûqatiyê dibin jî dîsa ji karên xwe yênan siyasî bi paş ve namînin; beşdarî dijberiya qanûnên nû dibin û gelê xwe di van karan de organîze dikin.

Mandela tevî vê jî ne memnûn e; dijminê har bi vî awayî nedihat rê û zilm û zordariya xwe roj bi roj zêdetir dikir. Te-koşîna pasîf êdî ew têr nedikir û bersîva dîtînen wî nedida. Pêwîst bû dijmin bi awayekî çavtirsandî bibûna ku zilma xwe kêmbikirna û ew jî bigihîştina armanca xwe. Ji xwe gelek carên berê jî ji hevalên xwe re, di kongre û civînan de behsa te-koşîneke mîlîtanî û radiqal kiribû lê zêde kesan guh nedabûn dîtînen wî. Van dîtînen xwe ji serokê ANC-ê re jî vekiribû çend caran, lê jê jî bersîveke pozîtîf negirtibû.

Walter Susulî hevalê wî yî herî nêz bû; ew di sala 1953-an de li Bukreşê beşdarî civîna xort û şagirtên cîhanê dibe. Wê demê Mandela jê daxwaz dike ku ew li ser rewşa şerê çekdarî fikrên welatên derva bipirse û bi raybetî jî li Çînê lêkolîneke di vî awayî de bike. Walter soz didê ku vê qewîtiya wî bi cih bîne. Piştî civîna xortan li Bukreşê, Walter xwe bi awayekî digihîjîne Çînê; serokên Çînê bi hatina wî pirr kêfxweş dibin û sempatiya xwe ji te-koşîna wan re diyar dikin lê alîkarî nadin û naxwazin ku gelê Afrîkî dest bi şerê

çekdarî bikin.

Partiya Komunîst di sala 1950-an de hatibû qedexekirin û ANC û rêxistinên din jî li ber qedexekirinê bûn. Her wiha zilm û pîkolyên hukumeta nîjadperest jî her roj zêdetir dibûn. Serokên rêxistinên di malên xwe de hatibûn hepiskirin û beşdariya wan î civînan û meşan hatibû qedexekirin, mafên jiyane roj bi roj zortir dibû. Li ser van bûyeran û rewşa nû, teva-hiya rêxistinên dijberê hukumetê li hev dicivin û kongreyeke gel organîze dikin. Di serî de nûnerên ANC-ê û yênan SAIC-ê (South African Indian Congress), SAC-PO-yê (South African Coloured People's Organisation) û COD-ê (Congres of Democrats) di dawîya kongreyê de bi hev re deklerasyonêke ku navê wê weke **"Deklerasona Azadiyê"** derbasî dîrokê dibe, îlan dikin. Ev deklerasyonê ku wê bibe hîmê azadî û rizgariya gelên Afrîkayê, li ser çend tiştên girîng û pêwîst radiwestiya: wekhevî û bidawîanîna zilm û zordariyê, demokrasî û aşî. Her wiha çar ser-nivîsên deklerasyonê jî ev bûn: wê gel xwe îdare bikirna; Wê her grûbên welêt xwedî maf û erkên wekhevîyê bûna; wê gel ji dewlemendiyên welêt para xwe bigirtina û wê ax ji hêla kesên ku wê bikardianîn ve bihatina parê vekirin.

Dûmahik di hejmarê bê de

Azar Mahloujian, nivîskara "De sönderrivna bilderna"

F. Cewerî

Di civîneke me ya konseya kulturê de, Azar Mahloujian, ku nêzikî sê salan e em bi hev re dixebitin, piştî civînê ji çenteyê xwe qapaxeke biriqandî derxist û bi şermokî ji me re got: "Ez dixwazim ji we re tiştekî bibêjim, piştî du hefteyê din pirtûka min derdikeve."

Heta wê kêliyê jî wê di derheqa nivîskariya xwe de tiştek ji me re negotibû. Bi tenê me dizanibû ku ew hinek şairên faris werdigerîne swêdî.

Ez li nêzikî wê rûniştibûm, min qapax ji destê wê girt û bi kêf lê nihêrî. Li ser qapaxa sorêtari, bi swêdî *De sönderrivna bilderna* (Resimên çiriyayî) nivîsandibû, mîna nivîskar jî navê Nahîd li ser hebû. Nahîd naznavê Azar Mahloujian yê zaroktiyê ye. Piştî ku ez çav li navê weşanxaneyê ketim, min fêhm kir ku wê pirtûkeke baş be. Weşanxaneya Bonniers yek ji weşanxaneyên Swêdê ya herî cidî ye.

Min ji Azarê pirsî bê çima wê navê xwe yê rastî bi kar neaniye.

"Ez ji xirecira massmediyayê hez nakim û ji aliyê din ve jî tu dizanî ku rejîma meleyan metodên tunekirinê li hemberî muxalîf û intellektuelan bi kar tîne", wê got.

Ez du hefteyan bi heyecan li bendî pirtûka Azar Mahloujian "De sönderrivna bilderna" mam. Gava pirtûk derket û bi afîşên mezin di camekanên pirtûkfiroşan de xuya bû, min texmîn kir ku ew ê jî bişibe pirtûka Betty Mahmudî "Ne bêî keça min". An jî ji bo qezenckirina peran û derxistina

Pirtûka Azar Mahloujian di çapemeniya Swêdê de rexneyên baş girt.

navê xwe, bi navê lidijderketina fundamantalîzmê, wê weşanxaneyê, pirtûk pê dabe nivîsandin. Lê gava min pirtûk xwend û ez bûm şîrikê serpêhatiya Azarê, ez bûm şahidê dilsoziya wê jî.

Azar Mahloujian bi ciwanî, di dema xwendina unîversîteyê de, dikeve nava refên çepan û li dijî nedemokratîkbûna karbidestîya Şah têkoşînê dide. Ew jî mîna çep û komûnîstên dinyayê dibe yek ji piştgirê serhildana Xumeynî. Lê piştî Xumeynî desthilatdariya Îranê dixê destê xwe û ji metodên demokratîk bi dûr dikeve, Mahloujian û hevalên xwe vê carê dikevin nava refê muxalîfan. Ji bo ku ew jî aqûbeta bi sedan muxalîfên ku hatin kuştin, nejt, ew rîya azadiyê di revê de dibîne.

Pirtûka Mahloujian li ser reva wê ya ji Îranê, derbasbûna ji çiyayên Kurdistanê yê asê, hatina Tirkîyeyê, li Tirkîyeyê pêrgîhatina probleman, mayîna li Yugoslavyayê, dawî dawî hatina Swêdê, li Swêdê rûbirûbûna pirsgerêkên surgûnê û berbihevkirina kulturên rohilatî û roavayî. Herçiqas carinan pirtûk nêzîkî sînorê romanê dibe jî, dîsa ew mîna bîranînekê hatiye hûnandin.

Gava bi niyeta kurtehevpeyvînekê ez Azar Mahloujian li kafeteryaya "Kulturhusetê" dibînim, bi vexwarina qehweyê re ez pîrsa fikra nivîsandina vê berhemê jê dikim. Ew bi swêdiyeke baş lê bi devoka fariisan pîrsa min wilo dibersivîne:

"Min ji mêj ve dixwest ez li ser reva xwe tişteki binivîsînim û di kovareke swêdî de

biweşînim. Bi vê yekê hem ez ê ji aliya wijdan de rehet bibûma, hem jî min ê bala giştî ya Swêdê bikişanda ser rejîma Îranê. Lê cesareta nivîsandinê nedihate min û herweha min bawer nedikir ku wê kovareke swêdê xwe bide ber weşandina wê. Lê gava min beşek ji reva xwe nivîsand û ji kovara *Vi re şand*, wan tavilê nivîsa min weşandin. Wê nivîsa min bala weşanxaneyê Bonniersê jî kişandibe, loma wan dev ji min bernedan û xwestin ku ez li ser reva xwe û jiyana xwe ya li "surgûnê" pirtûkekê binivîsînim. Heta wê kêliyê jî min qet bîra nivîsandina pirtûkeke bi swêdî nedibir."

Bi rastî jî nivîsandina pirtûkeke bi zimanê duwemîn, an jî bi zimanekî biyanî ne hêsanî ye. Ji bilî welatên kolonyalîst ku zimanê xwe li ser koloniyên xwe ferz kirine, mirov dikare ji dinyayê bi tenê pêrgî çend mînakên were. Herçî li Swêdê ye, digel ku bi sedan nivîskarên biyanî lê hene, ji bilî Theodor Kallifatidesê yunanî û çend kesên din, hemû bi zimanê xwe dinivîsînin.

Li ser girîngiya nivîsandina bi swêdî Azar Mahluojian dibêje:

"Em êdî perçeyek ji Swêdê ne, divê têkiliyên me ne tenê bi pizza û xwarinê bi Swêdê re hebin, divê em bi têkiliyên xwe yên întellektuelî jî têkevin nava civaka swêdiyan. Divê em bi xebatên xwe yên întellektuelî hem kultura Swêdê dewlemend bikin, hem jî swêdiyan bi dewlemendiya kultura xwe bihesînin."

Ez dixwazim hebeke jî berê Azarê bi Kurdistanê vekim:

– Tu di beşeke pirtûka xwe de behsa Kurdistanê dikî. Lê tu kurdan ne mîna Betty Mahmudi tasvîr dikî...

"Ji xwe ez ê ne mîna wê tasvîr bikim" Azar dibêje û beşê li ser kurdan vedike. Ew behsa mêvanperweriya kurdan, dilovaniya wan û dostaniya wan dike. Û bi ser ve zêde dike: "Mîna her milletî neqencên kurdan jî hene, lê ez ji kurdan hez dikim û sempatiya min ji bo azadiya wan bêsînor e."

Bi hêviya rojek ji rojan wergerandina berhema Azar Mahluojian, em bi hev re radibin, di nava qerebalix û çalakiyên keç û xortên ciwan yên "Sergelstorgetê" de xatir ji hev dixwazin û bi stresa jiyana modern berê xwe bi kar û mijûliyên xwe ve dikin. ■

Bi munasebeta 60 saliya Wezîrê Eşo

Têmûrê Xelîl/Emerîkê Serdar

Em gelek caran dibêjin ku nivîsara me ya vekirî (proza) an tune an jî berî çend salan dest pê bûye. Li ser mesela nivîsara me ya vekirî, nimûna nivîskar Wezîrê Eşo, ku gotara me di derheqa wî de ye, bes e ku em bêne bawerkirinê, ku nivîsara me ya vekirî ne îro û ne doh dest pê bûye. Wezîrê Eşo berî 40 salî dest pê kiriye. Lê Erebe Şemo, Heciyê Cindî, Cerdoyê Genco, Nadoyê Xudo, Ahmedê Mîrazî û yên mayîn 40 salî berî Wezîrê Eşo nivîsandine. Nivîskar, wergervan, rojnamevan, Wezîrê Eşo 60 salên jiyana xwe dagirt û kete 61 saliya xwe. Ew ji nisilata ronakbîrên kurdên Ermenistanê ye dudane, piştî wan kete meydana pêşdabirina lîteratûra û kûltûra kurdan, ye ku salên 30-î bingeha lîteratûra kurdan li Ermenistanê û bi temamî li Sovîetistana berê danîn. Di nîveka salên 50-î da, çaxê wî dest bi karkirina xwe ya nivîskariyê û rojnamevaniyê kir, bû hogirê ronakbîrên kurdan yê here navdar: Erebe Şemo, Heciyê Cindî, Emînê Evdal, Casimê Celîl, Qanatê Kurdo, Nadoyê Xudo, Ahmedê Mîrazî û yên mayîn, yê ku karkirina hogirê xwe ye piçûk bilind qîmet kirine. Tevî hogirên çaxê xwe ra wî êtapa pêşdaçuyîna lîteratûra kurda ya nuh da kedeke mezin kire nava tevdanî û çêkirina nivîsara kurdan ya vekirî û nava proza kurdî. Lîteratûrzanê kurd Çerkezê Reş dinivîse:

“Qinyatê emir wî çaxî dibe îzbatiya lîteratûriyê, gava kûra bedewiyê da tê “rokirin”, gava ji wir “dertê” wek rastiya hunermendiyê. Di salên 60-î da rex nivîsarên serra-berraye êmpîrik proza kûrbûyî-dîtînê, psîgolgiyê-civakiyê riya xwe ya kardar girt û hêdî-hêdî ew fireh kir.

Aha Wezîrê Eşo nav wan hêzên nivîskaran ye peciryayîda bû, kîjana proza kurdî aliyê bedewiyê da gîhandin ser dereceke nuh, a bilindtir”.

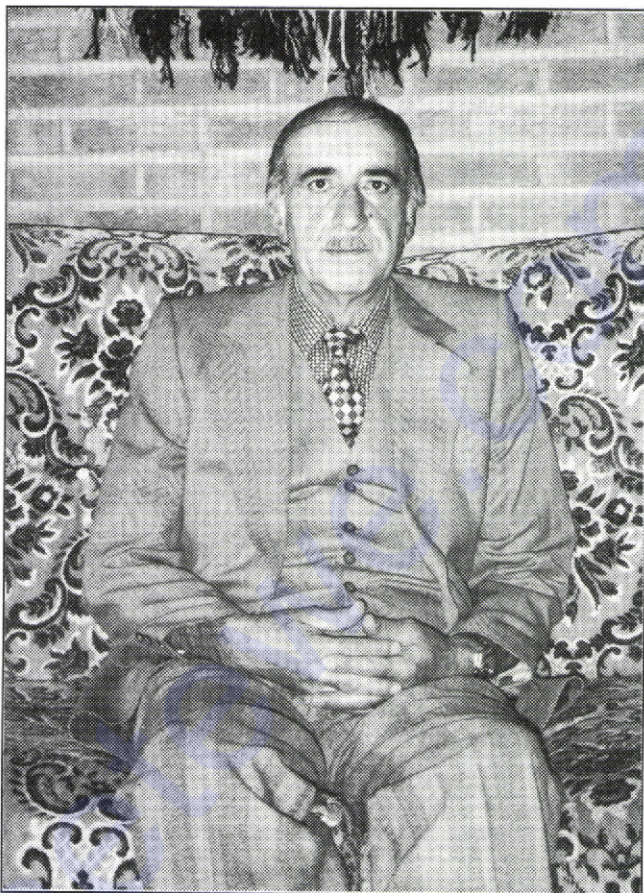
Wezîrê Eşo di wî zemanî da dest bi karkirina xwe ya efrandariyê kir, çaxê

asaxa (qedaxa) Stalîn ya li ser ziman û çanda kurdan li Ermenîstanê û bi temamî li Sovîetîstanê hate hilanînê û bi goveka firehtir û kûrtir dest bi pêşdaçûyîna lîteratûra û kûltûra kurdan bû li Ermenîstanê. Ew di nava vê etapê û vî zemanê nuh da bi karkirina xwe ya êgîn, pircûre û pirserecem bû ronakbîrekî herî eyan, yê ku di nava hemû derecên kultura gelê xwe da kedek pîrr rêt wek nivîskar, rojnamevan, publîsîst, pedagog, wergerwan, lîteratûrzan. Keda wî kifşe nava dereca bilindkirina xwenaskirin-xwehesîna miletiyê û hişyarkirina gelê kurd da.

Wezîrê Eşo r'ê Mijdara sala 1934-an li paytextê Gurcîstanê-Tibîlîsiyê da ji diya xwe bûye. Dê û bavê wî-Eşoyê Hûtî û Kara Ūsiv mihacirê sala 1918-an yê ji qeza Qersê, gundê Şîrkuyê bûn. Bav xwendina xwe wê di dibistana kurdî da sitend, ya ku salên 20-î li Tibîlîsiyê la-wekî malbeta Bedîrxana -Kamil Beg Bedîrxan seba palên kurdên nîv-xwendî vekiribû. Dayika wî xwendina xwe ya êlêmentar li sêwîxana Celaloxlîyê da dest anîbû.

Sala bûyîna Wezîr bavê wî bi mal û neferran ve koç kir û hate gundê Pampê (niha Sîpan) li Komara Ermenîstanê.

Wezîrê Eşo niha li Brukselê dijî

Eşoyê Hûtî li vî gundî gelek salan dibe serwerê kilûba gund, pişt re dibe serokê gund. Ew karekî mezin dike bona ronakkirina gundiyên nexwendî, seba bingehgirtina kultura wî gundî. Li Mala Eşoyê Hûtî rûmet û qedirê xwendinê bilind bû, lema jî sê ewledên wî xwendina bilind xilas kirine: Şîralî bû doxtor-xîrurgê bi nav, Lûsik bû mamostaya dibistana Rûsî li Yerevanê.

Zarotiya Wezîrê Eşo û ji wê şûnda pakî zilamtiya wî li vî gundê kurdan yê li berpa-

la çiyayên bilind derbas bûye. Pamp gundekî ji 12 gundên kurdan yê li Navçeka Ermenîstanê ye. Bineciyan wî bi 60-70 malan wê hênê jiyana patriarxalî, ya mîna jiyana bav û kalan yê çend sedsalan pêşda derbaz dikirin: bi paraztîna dep û rizm, edetê miletîyê, bi derbaz kirin, kifşkirina cejnên xwe, dawet-şahiyên bi govendên kurmançiyê, bi civînên odan û gilîkirina serpêhatîyan, mijûliyan, qisan, beyt û serhatîyan, lehengan, çîrokan, mesele û metelokên kurdî yê xweş, bi sitirana kilamên kurdî. Wezîr li rex kalemêrên dinêdîtî rûdinişt û gilî-gotinên wan hildiçinî nav rûh û sewdê xwe. Ev yeka bû keremeke mezin seba nivîskarê paşerojê, yê ku nava berhemên xwe da zarziman, gilî-gotin, mesele û metelokên kurdî merd-merdane bi kar dianî.

Wezîrê Eşo xwendekarê universîteya Yêrêvanê bû, ku dû mirina Stalîn re ronakbîrên kurdan li Ermenîstanê dest bi şikayetan kirin bona hilanîna asaxê (yasaxê, qedexe) ji ser ziman û çanda kurdan, bona dîsa oca-xên çanda kurdan li Ermenîstanê bêne vekirin, yê ku di sala 1937-an de hatibûne girtin. Wezîrê Eşo jî bi heval û hogirên xwe yê xwendekar re bi ruhdarbûneke mezin tevî vî karê welatparêziyê bû. Sala 1955-an dîsa dest bi çapkirina rojnama kurdî "Riya Teze" dibe, di radyoya Ermenîstanê da para xebirdanên kurdî tê vekirin, di dibistanan de dîsa dersên ziman û lîteratûra kurdî têne teşkîlkirinê, seksiyona nivîskarên kurdî ya yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê tê vekirin, dest bi çapkirina pirtûkên kurdî dibe, di Enstituya Rohilatzaniyê da ya Akademi-

ya Ermenîstanê ya Zanyariyê de para kurdzaniyê tê vekirin. Rojên pêşin de wezîrê Eşo yê xwendekar dibe nûçegîhan û wergervanê para xebirdanên kurdî, dest bi nivîsara înfomasyon û gotaran dike bona rojnama kurdî, lê ji sala 1958-an ew ser rûpelên wê rojnamê pêş da tê wek nivîskar.

Sala 1958-a Wezîrê Eşo dîploma xwendina bilind distîne û bona şikênandina hisreta gundê bav û kalan, hînkirin-terbiyekirina zarokên kurdan, berê xwe dide Pampê û li wir dibe serokê dibistanê. Bi temamiya kel û bîn, êginî û hêza gencîtiyê ew zanebûnên xwe diyarî wê dibistanê dike. Ew mal bi mal digere bi dê û bavên zaroka ra qise dike bi wî şertî, ku tu zarokê kurdan ji xwendinê-dibistanê der nemîne, bixwîne û bibe kadroyê kêrhatî bona gelê xwe yê bîndest.

Wezîrê Eşo di sala 1964-an de vedigere Yêrêvanê. Hema wê salê ewî kifş dikin wek berpirsiyarekî prêsa Ermenîstanê. Karkirina xwe ya rojnamevaniyê û wergerê ew payê pirê li rêdaksiyona para xebirdanên radyoya kurdî da pêk tîne, li ku dibe wergervan û şiroçiyê (komentator) radyoyê. Her tenê ji cêrga "Serîhildanên kurdan" bi radyoya Yêrêvanê di sala 1994-an de weke 30 qisên Wezîrê Eşo hatine belakirin. Bona emekê Wezîrê Eşo radyoyê da tam û zelal bê berçavan, bese em bêjin, ku hetanî sala karkirina wî ya dawî -1994-an, weke 800 qise û gotarên wî hatine belavkirin. Wezîrê Eşo di radyoyê da karkirina xwe dom dike aliyê amadekirina radyokompozisyayên (pîes, şano) kurdî da. Ew vê derecê da pêş da tê

him wek şîretkarê rejîsor, him jî wek artist. Çend radyokompozîsyayên wî jî hene, wek: “Tîgran û Mehmûd”, “Koçekê Dere-wîn”.

Di derheqa karkirina xwe ya radyoyê de Wezîrê Eşo weha dibêje:

“Radyoya Yêrêvanê, wek dibêjin, kere-meke Xwedê bû, ku ji me kurdan ra hatibû kirin. Me bi riya radyoyê, bi temamiya gelê xwe, bi temamiya kurd û Kurdistanê ra xeber dida. Guhdarên me bi milyonan kurd bûn û me zanibû, ku dema destpêbûna xebardanên kurdî guhdarên me yên bindest dilbirîn li hemû parçên Kurdistanê kar û barê xwe li alîkî dihêlin, tên ber radyoyê rûdinên û guhdariya me dikin. Tştê herî ecêb ew bû, ku wana di derheqa rewşa xwe da ji me dibihîst û xebardanên me alîkarî didan, ku ew sebabiya wê rewşa xwe ya bindest zelal fêhm bikin. Ez “serbilind û kubar im, ku nava dereca kurdperweriyê û hişyarkirina gelê kurd da emekê radyoya kurdî ya Yêrêvanê mezin e. Ne axir min jî di wê da weke zanebûn û hereketê xwe kar kiriye”.

Wezîrê Eşo ji destpêka ronahîdîtina rojnama “Riya Teze” (1955-a) hetanî sala parweke 40 salan miqaledarê wê bû. Ji 200-î zêdetir gotar û oçêrkên wî rûpelên rojnamê xemilandine. Ew bingehdarekî rojnama seksiyona nivîskarên kurdane li Ermenîstanê, ya ku salên dawî bi zimanê Ermenî, bi navê “Botan” der tê. Ew endamê wê kolêgia redaksiyone, ku wê rojnamê der dixê. Li Moskow rojnama Navenda Çanda Kurd bi navê “Golos Kurda” (Dengê Kurd) der-

diket. Miqala wî ye pîrbelgê ye derheqa Berdirxanan da rûpelên wê da ronahî dîtine.

Wezîr bi hostatî çend pirtûkên nivîskarên Ermenîyan û miletên mayin wergerandiye kurdî û daye çapkirin. Ewî pêşgotina gelek pirtûkên nivîskarên kurdan nivîsiye. Ew herweha bi karê kurdzaniyê ve jî mijûl bûye. Wî di derheqa kurdzanên navdar Heciyê Cindî, Qanatê Kurdo, Çerkez Bakayev, Emînê Evdal, Şekroyê Xudo û yên mayin gelek miqalên kêrhatî nivîsîne.

Li Ermenîstanê Wezîrê Eşo bi heqî nav dîkin wek “mirovê gel” bona karkirina wî, ya civakî. Usa jî dibêjin, ku navika wî birîne avîtine nava gel. Ew bawer bikî hemû gundên Ermenîstanê yê Kurda qesidiye, geryaye, herweha wan gundên Ermenîya, li ku kurd dimînin. Li wan gunda, usa jî li zozanên kurdan, li ku kurdên rênçber konê xwe vedigirtin, zomên xwe datanîn, Wezîrê Eşo bi doklad, lêksiyayên hewaskar pêşda hatiye, yê derheqa rewşa kurd û Kurdistanê ya îroyîn, derheqa têkoşîna gelê kurde çekdariyê. Bi wan pêşdahatinên xwe wî çavna-siya kurdên Ermenîstanê dida dîroka gelê me yê sal û zemanên dirêj, nava beden û rûhê wan da alava welatperweriyê bîr ne dîkir.

Lê pîr kes Wezîr wek nivîskar nas dîkin. Eger em bidine ber hesêb, ku ji ronakbîrên kurdên Sovyetistanê, yên bi karê nivîsarê va mijûl in, ji sedî 95-ê wan helbestvan in, yên din nivîskar in. Mana vê jî heye: Sovyetistana berê ji bo helbesta belkî 20-30 carî diha zef pere didan, ne ku ji bo nivîsara vekirî. Wezîr hiç caran ji bo peran nenivîsiye.

“Sernivîsa pirtûka wî, ya pêşin, - doktor Çerkezê Reş dinivîse, - “Mizgînî” bû, ku sala 1976-a li Yêrêvanê hate çapkirinê. Bi rastî jî, ew mizgîniyek bû ji bo lîteratûra kurdan, ji bo dereca nivîsara vekirî, prozayê. Nivîskar di riyeke dirêj de derbas bûbû, xêr û şera cîhanê dîtibû, îdî bi carekê ra mizgîniya hatina efrandarekî “dest-pê” li xwedevana daxist”.

Sala 1983-an pirtûka Wezîrê Eşo ya bi navê “Dengbêj îdî kal bûbû” li Yêrêvanê ronahiyê dibîne û ji aliyê xwendevanan da bi şabûn tê qebûlîkirin. Bi vê berevokê va jî nivîskar da kifşê ku mola wî ser serhatiya (çîroka) û kurteromanan e. Têma nivîskar di vê pirtûkê da jiyana gund û gundiyan e. Piştî sê salan pirtûka wî ya “Pamp-Sîpan” hate çapkirin. “Aliyê Janrêda, -Çerkezê Reş dinivîse,-Pamp-Sîpan kurteromana doku-mental e, ya jiyana û qewimandinên rastî. Di wê da her tişt heye: bîranînên zarotiyê, etyûdên tarîxiyê-miletzaniyê, pîrsdanîn-mitalên publîsîstiyê, dilvekirinên lîrîkiyê, qîmetkirina zargotinê û hwd. Germahiyike dilê şîrîne helal vê kurteromanê da perwaz dide, ji bern ku qînyat “serdapê” rûhayetiya nivîskar e, ji navber, hundurê k’el û hesinên wî tê, “dirije”.

Bona karkirina Wezîrê Eşo, ya efrandinê - zaniyariyê tam bê ber çavan lazim e em bêjin, ku pêşgotinên heft pirtûkên şair û nivîskarên kurd li Yêrêvanê bi pêşgotinên wî hatine weşandin.

Lê çiqas kitêbên zaniyar û nivîskarên kurd, kitêbên dersa, yê ziman û lîteratûra kurdî bi redaktoriya wî hatine weşandin.

Bi van pirtûkên çapbûyî berhemên Wezîrê Eşo xilas nabin. Pirtûkeke wî, ya nû, ya çîrok û kurteromana ji 400 rûpelî çapxana Yêrêvanê da ma, ji ber ku bi sebebiya rewşa civakî-aboriyê, ya giran ew nehate çapkirin. Bilî vê, pîr serpêhatiyên Wezîrê Eşo yên netemambûyî û nivcîmayî di arşîva wî da mane. Nivîskarê bêwestan pîan û armancên nû ji bo pêşerojê dane pêşiya xwe.

Wezîrê Eşo niha li er romaneke dîrokî, ya bi navê “Xezal” kar dike û wî gelek berhemên li ser kurdan ji ermenî wergerandinê kurdî û mîna du pirtûkên pirbelge, bi pêşgotinên lîteratûrzaniyê çap kiriye. Di çend berevokên din da jî wergerandinên afrandinên nivîskarên Rûs û Ermenî bi destê Wezîrê Eşo hatine weşandin.

Wezîrê Eşo salên dawî cîgirê serokê Komela Ronakbîrên Kurdan bû li Ermenîstanê, endamê Kolegia Redaksiyona Rojnama Kurdî ya “Botan” bû, ku bi zimanê ermenî li Ermenîstanê ronahî dibîne. Karê di radyoya Kurdî de, ku pirranî li ser milên wî bû, ev hemû tişt teşîr li ser wî hiştin û dilkê wî ber van hemûya deyx nekir û terk lê ket. Ew nav û dengêkî bilind, derecên rûmet qezanc kiriye. Ew endamê Yekitiya Nivîskarên Sovyetîstana berê û Ermenîstanê ye. Endamê Enstituya Kurdî ya Brukselê ye.

Wezîrê Eşo jî mîna gelek nivîskarên Sovyeta kevin, mecbûr ma û cî û warê xwe terk kir. Ew niha bi jin û zarokên xwe re li paytextê Beljîkayê, li Brukselê dijî. ■

Sîma Semend bi tîpên latînî

Lokman Polat

Kurdên Sovyeta berê (kurdên Kafkasayê) berhemên xwe bi tîpên krîlî dinivîsînin. Wan hetanî niha gelek berhemên çandî, edebî, lêkolînî û dîrokî afirandine. Di van çend salên dawîn de hinek berhemên wan bi metoda transkrîpsiyonê ji alfabe krîlî kirin alfabe latînî. Ev kar û xebat ji bo çand û zimanê kurdî xizmetek heja ye.

Pirtûka bi navê “XEZAL”ê jî bi metoda transkrîpsiyonê kirine alfabe latînî-kurdî. Yê ku ev karê heja kiriye Şefîk Kaya ye. Pirtûk 72 rûpel e û di nav weşanên *Nûdemê* de hatiye weşandin. Nivîskara pirtûkê Sîma Semend e. Ew di sala 1933-an de li navçeya Axbaranê hatiye dinê.

Ji ber ku di nav nivîskarên kurd de yê jin gelek hindik in, qîmet û rûmeta Sîma Semend hîn jî giranbiha ye. Ew jineke kurd e û nivîskar e. Nivîskara jin Sîma Semend du pirtûkên çîrokan nivîsandiye. Berhema wê ya bi navê “Xezal” çîrokek dirêj e. Di vê pirtûkê de ji xeynê çîroka dirêj a

XEZAL
Sîma Semend
Çîrok, 71 rûpel
Weşanên Nûdem

bi navê “xezal”ê, du kurteçîrokan din jî hene. Yek jê navê wê “Reva Rihanê” ye, ya din jî navê wê “Mizgîn” e.

Ev berhema heja bi zimaneke edebî, zimaneke hêsan û zelal hatiye nivîsîn. Naveroka çîroka dirêj û herdu kurteçîrokan jî gelek dewlemend e. Lehenga wê çîrokê navê wê Xezal e. Xezal di kolxozê de dixebite, kar dike. Kolxoz avahiyeke ku di sazûmana Sosyalîzmê de

derketiye holê û pêk hatiye. Gundiyên welatên Sosyalîst di kolxozan de bi hev re dixebitin, karê kolektîfî dikin.

Xezal û Karê du keçên kurd in. Herdu jî hevalên hev in. Mirov wexta ku li têkiliyên herduyan yê hevaltiyê dinêre, şêrîntiya hevaltiyê dibîne.

Bi navê Qaçax xortek jî di kolxozê de dixebite. Ev xort bi yekalî ji Xezalê hez dike. Hevalekî vî xortî jê re dibêje:

—«Xezal ji te hez nake. Ew tu car te nastîne, dev jê berde.»

Qaçax jî dibêje:

—«Gere ez vê qîzê bixwazim. Heke ew min nexwaze jî ez ê wê birevînim.»

Xezal nexwaze niha bizewice. Ew dixwaze di dibistanê de bixwîne û bibe doktor. Mala Xezalê li Elegezê ye. Ew jî wê diçe Erîvanê, dest bi xwendina dibistana bilind dike ku bixwîne û bibe doktor. Xezal li Erîvanê, di nav rêxistina ciwanan, Komsomolê de jî kar dike. Xezal li Erîvanê diçû tiyatroyê û operayê.

Xezalê di dibistana bilind de

keçîkek û xortek nas kir û bi wan re bû heval. Navê Keçîkê Sêvê bû û navê xort jî Ahmed bû. Ahmed ji Xezalê hez dikir, lê nikaribû-şerm dikir- dilê xwe jê re vebike. Lê Sêvê ji Xezalê re dibêje ku Ahmed jê hez dike. Xezal jî ji Ahmed hez dike. Xezal paşê dibe doktor, tê di gundê xwe de dest bi karê dokoriyê dike û paşê jî ew û Ahmed dizewicin. Dawiya çîrokê bi bextiyarî diqede.

Di vê çîrokê de hezkirinek rasteqînî, hezkirinek paqij, evîna bi dilûcan, têkiliyên însanî bi şeweyek gelek baş hatiye qalkirin.

Çîroka duyem navê wê "Reva Rihanê" ye. Rihan keçîkek kurd e. Ew ji şivanê gund, ji Mirad hez dike. Seydo Axa, Axayê gund e. Kurê wî Casim çav berdaye Rihanê. Bavê Rihanê dixwaze wê bide kurê axa. Lê diya wê naxwaze wê bide Casim. Diya wê ji mêrê xwe re dibêje:

—«Em feqîr in, ew dewlemend in, dê herroj bidine rûyê qîza min. Rihan wî naxwaze. Dilê wê bi Mirad ra ye.»

Bavê wê dibêje:

—«Mirad şivan e. Ew Axa ne qîza te dixwazin û tu neqayilî.»

Diya Rihanê nexweş dikeve û dimre. Rihan sêwî dimîne. Piştî mirina diya wê, bavê wê dide kurê Seydo Axa. Kurê

Seydo axa, Casim ji Rihanê panzdeh salan mezintir e. Rihan gelekî li ber dikeve, xemgîn dibe ku bavê wê ew daye Casim.

Rihan û evîndarê wê Mirad hevûdu dibînin. Rihan jê re dibêje ku bavê wê ew daye Casim. Mirad wexta dibihîse, sar dibe, erd di bin de diheje, serî lê gêj dibe. Rihan jê re dibêje:

—«Min jî, xwe jî, ji vê zilmê xelas bike! Mirad min azad bike!»

Mirad jî ji Rihanê re dibêje:

—«Heta Miradê te sax be nahêle tu bibî jina Casim Axa.»

Mirad û Xezalê hevûdu bi dizî dibînin. Mirad biryar dide ku Xezalê birevîne. Xezalê jî vê biryarê bi dilxweşî qebûl dike.

Şevêkê Mirad, Rihanê direvîne ku wê bibe Tîblîsê. Mala Seydo Axa pê dihesin, bi dû wan dikevin. Rihan li hespê suwar e. Gule bera wê didin, gule li Rihanê dikeve, Rihan ji ser piştê hespê dikeve xwarê û ji Mirad re dibêje:

—«Mirad, zû bireve, ew pê hesiyane, dê te bigirin, here!»

Dinya li serê Mirad dibe dojeh. Lê Mirad, Rihana birîndar li erdê nahêle û nareve. Ew wê heldigre û bi rê dikeve, berê xwe dide çiya û diçe. Paşê birîna Rihanê rehet dibe û ew

herdu bi hev re dizewicin, digîhjin miradên xwe.

Çîroka Sêyem navê wê "Mizgîn" e. Di vê çîrokê de jî leheng qîzek e. Navê keçîkê Zînê ye. Zînê li kolxozê kar dike. Birayê Zînê, Selîm ji leşkeriyê tê malê. Ew jî di kolxozê de dest bi kar û xebatê dike.

Di hersê çîrokan de jî têt xuyakirin ku, di çîrokan de rola sereke qîz (keç) dileyizin. Sîma Semend di çîrokên xwe de rewşa keçên kurd, xemgînî û bextiyariya keçan, evîna wan ya bi dilûcan, hezkirina wan ya pak bi zimanekî edebî li hev dihene.

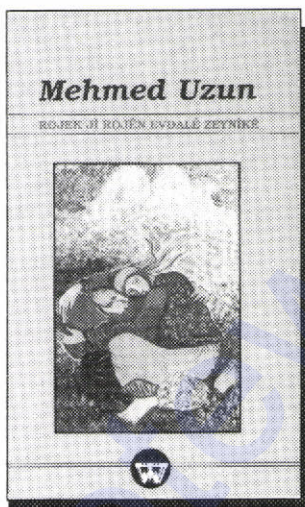
Nivîskara kurd, Sîma Semend, di çîrokên xwe de jiyanê gundîtîyê, kar û xebata kolektîf ya kolxozan baş dide diyarkirin. Ew di çîrokên xwe de cihanekê ava dike. Di navê cihanê de tiştên başî û xirabî hene. Tradîsiyên kevnare û yê nûjen hene, adet û tore-yên paşverû û li hember wan ramanên pêşverûtiyê hene. Nakokî û dijberiya di nav başî û xirabiyê de, tim başî, xweşî, bextiyarî, hêvî bi ser dikeve. Pirtûka bi navê "Xezal" berhemek hêjayê xwendinê ye. Xwendevanên kurd û bi taybetî jî jinên kurd divê vê pirtûkê bixwînin. ■

Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê dibe piyes

Adil Dûran

Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê her wekî roman hatiye nivîsîn. Motivên wê yên neteweyî û çandî û exlaqbilindî ji bo herkesî û her demê derbas dibin. Dîsa ev berhem jihev-naskirina başî û xirabiyê bi bûyerên evîndarên nemir Evdal û Gulê, welatparêziyê bi yên Bengîn û Meyro bi me di-de hezkirinê. Ev bîr û bawerî dijwar e, xurt e û rûmet e, rûmetek ji başiyê ye. Li aliyê din zor û zilma Osmanîyan û xirabîya Egît Begê, ew xişm û xezebên li ser ermenan û kurdan, pênasiya tarîx û jiyana civakî ya gelan tîne ber çavan. Ew serpêhatî û bûyerên têkûz-pir alî û bi armaneke mezin in. Mirov dikare bibêje, li gora afirandinên edebî, Shakespeare'ê Kurdan yê hemdem e. Herwekî di nav klasîkên kurdî de morî û mircanekê yekta bi cîh e. "Li vê dinyê her tişt tê û derbas dibe, diçe... Malê dinyê li dinyê dimîne... Her zindî-

Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê, di sala 1991'ê de mîna roman di nava Weşanên Welat de derketibû.

yek di pêvajoyê xwe dibuhurîne..." hwd. Van gotinên bav û kalan bûne axaftinên rojane û her tim bi devkî têne gotin. Ji ber çî têne gotin? Pîvan çî ne û bi çî sedemî tên gotin? Ez dixwazim piçekî li ser vê rawestim, di derheqê van de şirove bikim. Bi qewlê diyalektîkê "tu tişt ji tunebûnê nayê

avakirin û ji avahiyê jî nayê tunekirinê." Her tişt xwe diguherîne. Pêvajoya jiyana mirov jî wisan e. Mirov tê dinyê, diji û umrê xwe temam dike. Laşê wî gorî axê dikin yan jî dişewitînin. Her çawa be jî, ew xwe diguherîne. Di tebiyetê de tiştên bi can, zindî, mirov, heywan, kurm, masî, çûk, giya, dar û ber her texlîd temenên xwe didomînin û dawiyê tên guhertin. Ji bilî wan rêziyêke din heye, ew jî ev e; di jiyana civakî de mirov bi kirinên xwe, bi afirandinên xwe yên çêker û havil nemir dibin. Ev xusûsiyet, mirovan ji neviyên din cihê dike. Ji ber ku mirov bi ramanên xwe ji texlîdên din bilindtir e, bi aqil e.

Bi vê xusûsiyetê hinek mirovên bijare di dem û dewranan de bi afirandinên xwe yên çêker û havil nemir in, ew tên bi bîranîn. Wek Firdewsî, Ehmedê Xanî, Cigerxwîn, Pir Sultan Abdal, Puşkin, Gorki,

Bertohlt Brecht, Nazim Hikmet, Pablo Neruda, Stanislawski... ev bi çêkeriya xwe, lê hinek şexsiyet jî bi kavilkirina xwe tên bi bîranîn. Ew jî ev in, Hitler, Musoloni, Franko, Atatürk û cahşên me, ango ev korucuyên han!..

Ez dixwazim gotinên xwe bînim ser Homerosê Kurdan ê nemir û bala we bikişînim ser Evdale Zeynikê.

Birêz Mehmed Uzun "Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê" wek destaneke herdem, ev berhema nemir bînepixandin afirandiyê. Ew şanî me dike ku jî mêj ve Kurd li welatê xwe ne azad in. Bêitifaq û bêhêzbûyîna xwe ji xwe ne ewle bûne û dîl û bende mane. Korbûyîna Evdal, evîna wî û Gulê, Meyro û Bengîn an jî cîgirê Evdal Şêx Silê, qulingê perşikestî û rewşa wan ne gelekî ecêb e. Ew remz in, wek bawerîya Zerdeşt, ronahî û tarî, şer û aşîti, xirabî û qencî, curmê bêguneh û nalebaran dide pêş. Ew remz, reng, deng û nexşên neteweyî pevra, di wê demê de, bi gelek alî, ji jiyana Evdalê Zeynikê wirdetir, civata Kurdistanê ku ji aliyê hêzên dagirker ve hatiye kavilkirinê pêşkeşî xwendevanan dike.

Dema ku mirov rêç û şopa dengbêjan yên bi nav û deng yên dawîya sedsala nozdeh û heya serê sedsala me dajo, dibîne ku ew yan şagirtên Evdalê zeynikê bûne, yan jî di bin tesîra wî de mane. Evdalê Zeynikê di wê qadê de rêgeheke bêhempa ye û Homerosê Kurdan î herdem e.

Ji ber van sedemên jorîn yên giranbiha min ev berhem hêjayî şanoyê dît û bi adet û ûsilên dinê dest bi xebata lihevanîne kir. Ev xebat wisan bi hêsanî nebû. Karê mehan û salan bû. Çaxa romanek, kurteçîrokek, destanek ji bo şanoyê bêt lihevanîne, di wê afirandinê de, bingeh û naverok esas tê girtin û ev tiştên din yên cur be cur jî jê tên derxistinê. Carina jî naverok li gor rewşa rojane tê guherandin. Ev çênebin nabe!

Min têkilî û danûstandina xwe bi M. Uzun re danî û raya wî girt, piştî ew berhem ji bo şano li hev anî û afirand. Cîgeh, mekan, rê û derên dût jê derxistin û ew û bûyerên wê li ser cîgehê şanogehê de gîhandin hev. Bi ûsil û regezên şanoyê "Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê" di nava dekor û "nexş" de, ji nû ve hate ziman.

Çawa ku tê zanîn, wêje, huner, çand û ew heyiyên din yên neteweyî di çerçeva zanistîya gel de tê pejirandin. Ev xusûsiyetên kûr û berfireh yên zanyarî bi lêger û lêkolînan derdikevin ronahiyê. Li welatê me bê lêger û lêkolîn herçiqas çend nimûneyên cur be cur hatine listin jî mirov nikare van wek şanoya neteweyî bi nav bike. Ev kêmasiyek e û ev kêmasî jî ji bêdesthilatiya me tê. Di van salên dawiyê de çend berhem ji şanoyên biyanî hatin wergerandin. Ez şaş nebim, çend berhem jî nivîskarên me bi xwe afirandin. Mixabin komên şanoyên Kurdî ev berhem negirtin ber çavan. Karê wan bedilhewa diçe û hê nikarin listikên nemir çekin û biafirînin.

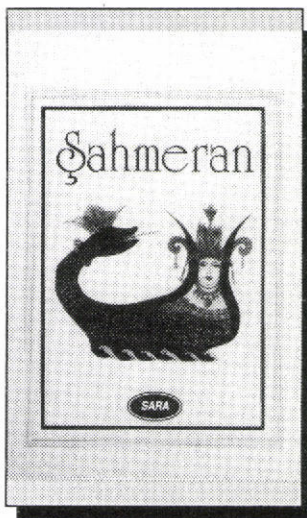
Ma fonksiyona şanoya neteweyî di civakî çî ye? Divê nivîskarên şano rêgeh, ango şert û şûrtên civakî, dîrokî, aborî û mercên hîsî û terbiya exleqî bi rêgehên zanyarî baş hîn bibin da ku bikaribin li ser baberên neteweyî yên nemir rawestin û binivîsînin. Ji ber ku fonksiyona şano: mirov baş û kûr û pir alî dide naskirin; li ser pirsgerêkan ramankirinê û darazda-

niyê dide hînkirinê û fêdeya afirandina huner û guhêrkariya hunerê dide şanidanê, bi van regeziyan têkilî şûndamayina civatê dibe û êrîştî kompleksê wan dike. Şano nasnameya neteweyî qaîm digire û rastî û nerastiyê ji hev dertîne, azadiya ramanî derdixe pêş û dadikeve nav bincê "kok"ên danûstandina şexsî û civakî.

Ji bo neteweyekê tunebûna şanoyê xeter e. Hebûna şanoyê jî, ji bo netewe û civatekê sedemên pêşketin û guherînan pêwîst e. Ji ber ku şano di pêşketin û serkevtina gelan de roleke mezin dilîze. Piştî şerê cihanê yê yekem û yê duwem Elmanya ser û bino bû. Wan di destpêkê de bingehên şanoyê ava kirin û li her bajarî sazgehên şanoyê anîn holê û bi moraleke mezin kar û barê civakî rêve birin û bi ser ketin.

Îro ji bo me, dîrok xwe dubare dike! Ma em nikarin li ser avahî û heyyên xwe berhemên nemir biafirînin û bijînin? Ji ber çi na? Li vir bi gotina Mehmed Uzun ez dixwazim bi dawî bikim:

"Îro li dinyayê tiştê herî dijwar Kurdûyîn e û em jî wê dixwazin..." ■

ŞAHMERAN

Berhevkar: Bavê Berzan
Weşanên Sara, 40 rûp.

Di danasîna vê pirtûkê de em ê ji agahdariyê Weşanxaneyê Sarayê bi rê bikevin. Weşanxane dibêje: Di nav gel de dibêjin ku Şahmeran xortekî çeleng û aza bû. Wî serî li hevberî padîşahê dewranê rakiribû. Padîşahê xwînrêj, gel ji ber stema xwe perîşan kiribû. Lê vî xortî, li ber vê bêdardiyê, hez ji serçemandinê nekiribû û serî hildabû.

Hevalên wî, li berxwedanê ne durust bûne, ji lewra doza wî jî bi ser neketiye. Ji ber vê

hindê, wî li ber padîşah xwe bi şûn de kişandiye û ketiye bin erdê. Bi salan, weke maran, di kun û şikeftan de maye, nîvê laşê wî bûye mar. Vêca maran xwe pê re kirine heval û ew bûye padîşahê wan, yanî ew bûye şahê maran. Paşê miriye û keça wî dêmar bûye şahbanûya maran. Lê navê şahmeranê her ji keça wî re maye.

Lê ser çîroka şahmeranê bi awayekî din jî tete çêlkinin. Tê gotin ku piştî derketina Adem, di navbera ademîzad û maran de, dijminahî peyda bûye. Mar bûne sedem ku Adem ji buhuştê hatiye derxistin. Ji wê rojê, mar û mirov bûne dijminên hev. Ji ber ku mirovan mar bi hêsanî kuştine, ew li ser rûyê erdê nemane. Maran xwe ji ber stema mirovan kişandine binê erdê. Heger mirov wan netirsîne ew bi mirov venadin."

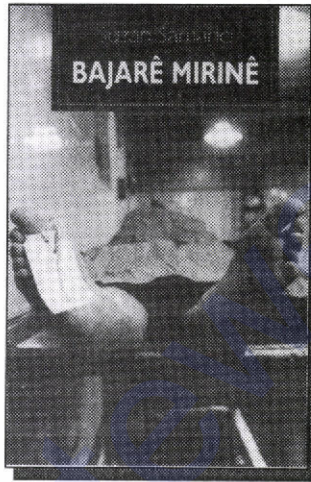
Li ser çîroka Şahmeranê hinek nêrîn û şiroveyên din jî hene. Weşanxaneyê Sara bi weşandina vê berhema mîto-lojîkî karekî baş kiriye. ■

Kurteçîrokên Suzan Samancı werdigerin kurdî

Ji ber qedexebûna zimanê kurdî û nebûna perwerdeya bi zimanê kurdî, kurdên bakurê welêt her tim mecbûr mane ku bi tirkî bifikirin, bi tirkî bixwînin, bi tirkî binivîsînin. Îdeolojiya tirkîtiyê, gelek caran tesîrên wilo xurt li întellektuel û nivîskarên bi eslê xwe kurd kiriye, ku ew ji tirkan tirkîtir bûne û wan jî dane ser rîya îdeolojiya tirkîtiyê. Loma wan xwe û zimanê xwe înkâr kirine; motifên folklorê kurdî, edebiyata kurdî ya devkî, temayên jiyana kurdan ji xwe re girtine û ew mîna edebiyata tirkî pêşkêş kirine. Îro, li Tirkiyeyê, di nava nivîskarên navdar de, hejmara nivîskarên esilkurd cihekî mezin digire.

Lê çîroknivîsa ciwan Suzan Samancı nedaye ser şopa wan. Erê, ew kurteçîrokên xwe bi tirkî dinivîsîne, lê tema çîrokên wê, motifên ku bi kar tîne, hemû ji civaka kurdî ne. Herçiqaş kurteçîrokên wê bi tirkî hatibin nivîsandin jî, mirov ruhuyeteke kurdî tê de dibîne, mirov ru-

BAJARÊ MIRINÊ

Suzan Samancı
Werger: Songül Keskin
Kurteçîrok, 95 rûp.
Weşanên Avesta

huyeteke kurdî tê de hîs dike. Ew bi tirkiyeye xurt tasvîra jiyana kurdan, zilma li ser kurdan, şewitandina gundan, reva xelkê, şer, birçibûn, tirsê psîkolojîk û hwd. dike. Wê heta niha du pirtûkên kurteçîrokan di nava weşanên Can de weşandine. Pirtûka pêşî bi navê "Reçine kokuyordu Helin" (1993) û ya duwemîn jî "Kıraç dağlar kar tuttu" (1996).

Weşanxaneyê Avestayê karekî baş kiriye, ku pirtûka Samancı ya bi navê "Reçine kokuyordu Helin" bi kurdî weşandiye. Wergera wê ji aliyê **Songül Keskin** ve hatiye kirin. Di wergera kurdî de navê çîrokeke din li pirtûkê bûye. Bi kurdî bûye "Bajarê Mirinê".

Mîna tê zanîn cara pêşî wergera kurteçîrokeke Suzan Samancı ya bi navê *Evîndara ji Helepçeyê hati* di kovara Nûdemê, hejmara 9'an de weşiyabû.

Wergerandina berhemên nivîskarên eslikurd, jî du awiran ve girîng in. Yek jê berê nivîskaran bi nivîsandina kurdî vekirin e, ya din jî antramana wergeran ya zimanê kurdî ye.

Di vê pirtûka aktuel de bi kurtî ev çîrok hene: *Muhacirîya din, Bişkokên çirisê, Bedo Hoste, Berçem, Evîndara ji Helepçeyê hati, Gavanê lîseyî, Bajarê mirinê, Bêhna gezo ji Hêlin dihat, Veger, Asya, Berî mirinê, Du dayik, Enqereya di radyoyê de, Evîneke rakirina rezan, Sirgûn.* ■

Gelas om våren

och andra berättelser från Kurdistan

Gelas bor i en liten by i Kurdistan. Gelas älskar den här lilla byn. Hon älskar våren med alla blommor och fåglar. Hon älskar månen och stjärnorna men mest av allt älskar hon sina föräldrar. Varje vår går Gelas till en blomsteräng nära byn. Då brukar hon ha en ny klänning. Hur ska Gelas kunna få en ny klänning? Det får du veta i *Gelas om våren*. Där får du lära känna en flicka i Kurdistan- hur hon lever, vad hon fantiserar och funderar om. *Gelas om våren* är en barn bok, skriven av Fahmi Kakaee, med många vackra färgillustrationer av Kamil Ali Ridha. Den är på 40 sidor, inbunden, i stort format.

Naturia

Jag beställer

.....ex av *Gelas om våren*,

ISBN 91-604-0247-4, pris 99:- (ord bokhandelspris 131:-).

Namn:.....

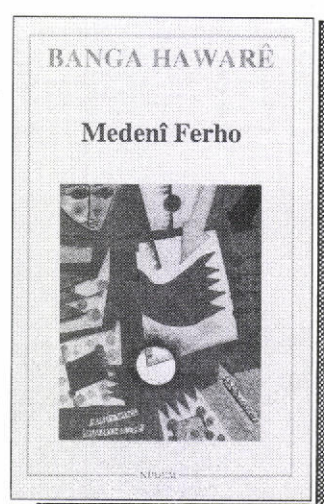
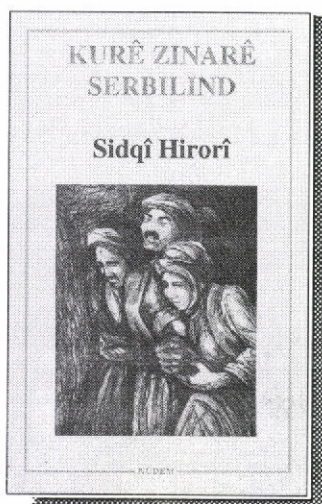
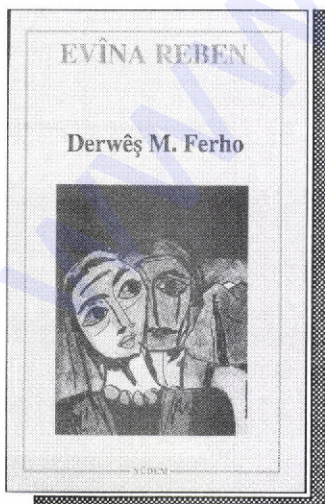
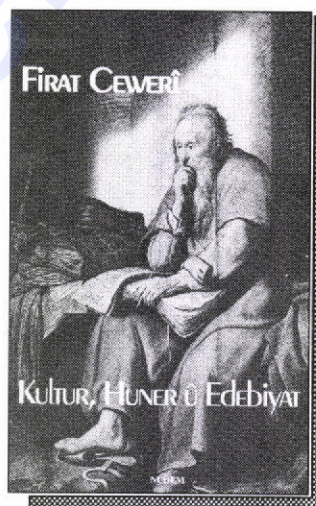
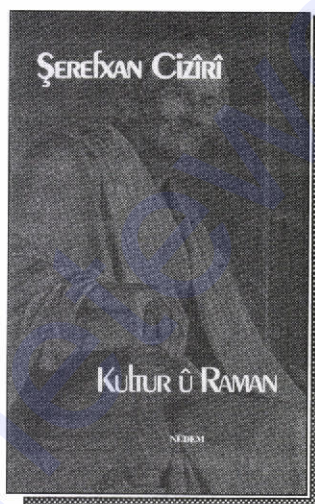
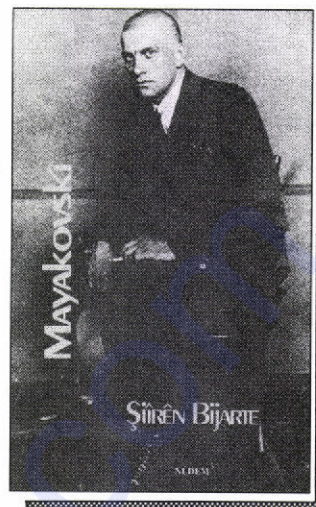
Adress:.....Postadress.....

Skicka beställningen till Naturia Förlag, Box 42053, 126 13 Stockholm
Eller faxa på nr 08-709 05 30. Tel: 08-709 04 13

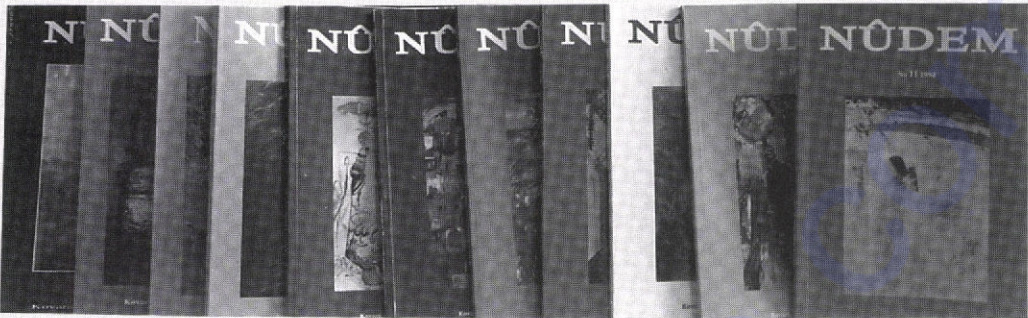
JI WEŞANÊN NÛDEMÊ PIRTÛKÊN NÛ

Maleke bê pirtûk weke xaniyekî bê pencere ye
Moa Martinsson

BIBE ABONEYÊ NÛDEMÊ!

Ger hewesa te li ser helbest, çîrok, roman, hevpeyvîn, lêkolîn, huner, sînema û hwd. hebe, pêşniyazeke me heye; bibe aboneyê Nûdemê!

Ger tu dixwazî ji tevgera huner û edebiyatê ya her çar perçeyên welêt haydar bibî û edebiyata dinyayê ya kevnar û nûjen bi zimanê kurdî bixwînî, dîsan bibe aboneyê Nûdemê!

Nûdem dixwaze ji avakirina edebiyata kurdî re bibe alîkar, tu jî alîkariya wê bike, bibe abone!

Ez dixwazim ji avakirina edebiyata kurdî re bibim alîkar. Ji kerema xwe re min bikin aboneyê Nûdemê.

Ji bo Swêd salek 190 Sek, welatên din 50 \$

Nav û paşnav.....

Navnîşan.....

Vê karta jor dagirin û fotokopiya wê li ser navnîşana Nûdemê bişînin. Çer ku ew bigihîje me, em ê Nûdemê digel karta abonetiye jî we re bişînin.

